

diyânet

Aylık Dergi | Aralık 2022 | Sayı: 384

TRANSHÜMANİZM VE DİN

■ Transhümanizm Nedir?

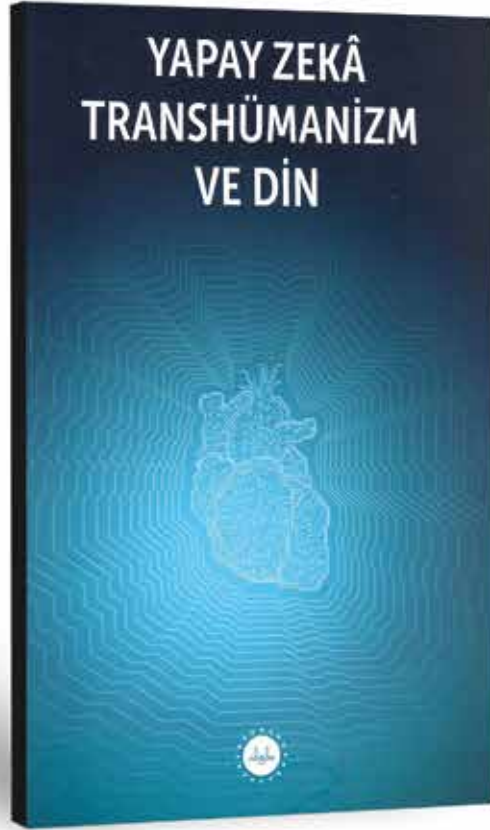
■ Transhümanizmin İyi Yaşam İdeali ve İnsanı Geliştirme Hayali

■ Çağdaş Bir İnanç Problemi Olarak Transhümanizm

■ Prof. Dr. Rıfat Atay ile Transhümanizm ve Din Üzerine Söyleşi

■ Saklı Bir İslam Diyarı: Çad

YAYINLARIMIZ

İnsanın insan ötesi yeni bir varlığa dönüşümünü ifade eden teknolojik gelişmeler, transhümanizm ve yapay zekâ olguları karşısında dinî tecrübe alanının nasıl değişim ve dönüşüm geçireceği konusu bütün dünya dinlerinin karşısında merak uyandıran bir soru olarak durmaktadır. Bu bağlamda Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi İslami İlimler Fakültesinin iş birliği ile "Yapay Zekâ, Transhümanizm ve Din" konulu bir çalıştay düzenlenmiştir. Çalıştayda sunulan bildirilerinden oluşan eser alanında faydalı bir kaynaktır.

www.yayinsatis.diyamet.gov.tr

İslam'a göre insan yaratılmışların en şerefliisidir. Cenab-ı Allah, Kur'an-ı Kerim'de, "Biz insanı en güzel biçimde yarattık." (Tin, 95/4.) buyurmaktadır. Bu özel konumu sayesinde insan, kulluk görevleriyle onurlandırılmış ve yeryüzünde halife kılınmıştır. Öte yandan doğduğu andan itibaren korunmaya, güvenliğe, beslenmeye, sağlığa ve bilgiye ihtiyaç duyan bir varlık olarak insan, bazı zaafırları da beraberinde taşımaktadır ki zaten imtihan, bu ihtiyaçlar gölgesinde gerçekleşir.

İnsanoğlu fânidir. Ebedî olan sadece Allah'tır. Ne var ki insanoğlundaki sonsuzluk özlemi, kökleri bir yandan Kur'an'daki cennetten sürülme kıssasına kadar uzanan öte yandan Gılgamış Destanı gibi elimizdeki en eski beşerî metinlerde görülen bir hakikattir. Aslında pek de yeni olmayan bir arzunun, modern bilim ve dijital imkânlarla bir araya gelmesi sonucu transhümanizmle karşımıza çıktığını görüyoruz. Transhümanizm; insanın geliştirilmesi ve birtakım robotik müdahalelerle "insan-ötesi" diye adlandırılan bir forma taşınması amacına bağlı bir düşüncedir.

Yaşanan gelişmelere bigâne kalmak ya da onları görmezden gelmek, sorunların çözümüne katkı sağlamaz, aksine sorunların büyüdükten sonra baş edilmesi imkânsız hâle gelmesine sebebiyet verebilir. Bu sebeple transhümanizm gibi temelde Allah (c.c.) inancı, dinî, itikadi, ahlaki alanla ilgili iddialar barındıran bir akıma karşı Müslümanların şimdiden bir duruş inşa etmesi gerekmektedir. Her şeyden önce transhümanizmi entelektüel bir paradoks olarak bugün gündemimize getiren alt başlıkları doğru anlamamız, önerilerini ve sakıncalarını sağlıklı ve sahih bilgiler ışığında değerlendirmemiz icap ediyor. Çünkü transhümanizm; yapay zekâ, nanoteknoloji, biyoteknoloji, iletişim teknolojileri, sanal gerçeklik, bilişsel bilim ve nesnelerin interneti gibi muhtelif konularla doğrudan ilgisinin yanı sıra teolojik ön kabuller ve tezler barındıran fikirler içermektedir.

Transhümanizmin amaç ve hedefleri, dayanakları, dinle ilgili iddia ve meydan okumalarını ihtiva eden bir dosyayla huzurlarınızdayız. "Transhümanizm ve Din" başlıklı dosyamıza Doç. Dr. Seyithan Can, "Transhümanizm Nedir?"; Prof. Dr. Ülfet Görgülü, "Transhümanizmin İyi Yaşam İdeali ve İnsanı Geliştirme Hayali"; Prof. Dr. Metin Özdemir, "Çağdaş Bir İnanç Problemi Olarak Transhümanizm"; Prof. Dr. Bilal Sambur, "Transhümanizm: İnsanın Tanrıçılık Oyunu!"; Dr. Muhammet Yeşilyurt, "Transhümanizm ve Din İlişkisi" başlıklı yazılarla katkıda bulundular. Bu ayki söyleşi konuğumuz Prof. Dr. Rifat Atay Hocamız.

Bir sonraki sayımızda görüşmek üzere.

İyi okumalar...

Doç. Dr. Fatih KURT

İÇİNDEKİLER

16 GÜNDEM

ÇAĞDAŞ BİR İNANÇ PROBLEMİ
OLARAK TRANSHÜMANİZM
Prof. Dr. Metin ÖZDEMİR

6 GÜNDEM

TRANSHÜMANİZM NEDİR?
Doç. Dr. Seyithan CAN

12 GÜNDEM

TRANSHÜMANİZMİN İYİ YAŞAM İDEALİ VE
İNSANI GELİŞTİRME HAYALİ
Prof. Dr. Ülfet GÖRGÜLÜ

22 SÖYLEŞİ

PROF. DR. RIFAT ATAY:
“MÜSLÜMANLARIN, NASIL
KULLANILDIĞINA BAĞLI OLARAK
TRANSHÜMANİZM KARŞISINDA
TEMKİNLİ OLMALARI GEREKMEKTEDİR.”
Mahir KILINÇ

26 DİN DÜŞÜNCE YORUM

TRANSHÜMANİZM
İNSANIN TANRICILIK OYUNU!
Prof. Dr. Bilal SAMBUR

30 DİN DÜŞÜNCE YORUM

VAHYE ŞAHİT OLMAK
Doç. Dr. Yaşar AKASLAN

34 VAHYİN AYDINLIĞINDA

TAKVANIN GÜCÜ
Dr. Bayram KÖSEOĞLU

36 HADİSLERİN İŞİĞİNDE

HAYATIMIZDAKİ RIZIKLARI BİR KEZ
DAHA DÜŞÜNELİM Mİ?
Halil KILIÇ

38 DİYANET ARŞİVİ

BAŞKANLIĞIN SIRA DIŞI YAYINLARINDAN
İSLÂM HUKUKU NAZARİYATI HAKKINDA BİR ETÜD
Dr. Mehmet BULUT

diyanet

SAYI
384 | ARALIK
2022

Diyaret İşleri Başkanlığı Adına
Sahibi ve Genel Yayın Yönetmeni
Doç. Dr. Fatih KURT

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Dr. Lamia LEVENT ABUL

Mali İşler ve Dağıtım Sorumlusu
Ahmet BULUT

Yayın Kurulu
Doç. Dr. Fatih KURT
Dr. Lamia LEVENT ABUL
Dr. Abdülkadir ERKUT
Hüseyin ARI
Mahmut KAYIŞ
Dr. Kübra ÇİÇEKLI

Editör
Emin GÜRDAMUR

Yayın Koordinatörleri
Mustafa BERK
Mahir KILINÇ
Mustafa Mirza DEMİR

Görsel Koordinatör
Asuman AYDIN

Dijital Medya
Ömer GÜÇLÜ
Şahin BODUR

Arşiv
Ali Duran DEMİRCİOĞLU

Grafik - Tasarım

Aren Tanıtım
www.arentanitim.com.tr

İletişim

Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü
Üniversiteler Mah. Dumlupınar Blv.
No: 147/A 06800 Çankaya/Ankara
Tel : 0312 295 86 61 - 62
Faks: 0312 295 61 92
dergi.diyanet.gov.tr
diyanetdergi@diyanet.gov.tr

Sosyal Medya Hesapları

Facebook: /diyanetdergisi
Twitter: /diyanetdergisi
Instagram: /diyanetdergisi

42 YARININ DÜNYASI

TRANSHÜMANİZM VE DİN İLİŞKİSİ
Dr. Muhammet YEŞİLYURT

46 LİSAN-I KALP

MÜMİNİN YİTİĞİ HİKMET
Dr. Lamia LEVENT ABUL

48 BUNU KONUŞALIM

MUHAMMET HAMDİ KASAPOĞLU:
"GÖREVE BAŞLADIKTAN SONRA
BU MESLEĞİN AŞK İŞİ OLDUĞUNU
FARK ETTİM."
Mahir KILINÇ

50 DİN TARİH TOPLUM

ÇAD: SAKLI BİR İSLAM DİYARI
Dr. Murat KALIÇ

54 DİN TARİH TOPLUM

DİNİ KİMLİĞİN OLUŞMASINDA
AİLENİN ROLÜ
Nurcan SOLAK

56 DİN TARİH TOPLUM

İSLAM TARİHİNİN YÜZ AKI
MÜSLÜMAN BİLİM KADINLARI
Nermin TAYLAN ERKUTLU

60 ALLAH'IN ELÇİLERİ

RİSALETİN İKİ HALKASI
HZ. ELYESA VE HZ. ZÜLKİFL
Meryem DALĞIÇ

64 | *Gezici
Mikrofon*

66 KÜLTÜR SANAT EDEBİYAT

EDEBİYATIN GÜNAH DEFTERİ
ÖTEKİLEŞTİRİLEN DİNDARLAR
Emin GÜRDAMUR

70 KAFAMA TAKILANLAR

MUCİZEYLE BÜYÜ ARASINDA NE FARK VAR?
Prof. Dr. Çağfer KARADAŞ

72 İNSAN HÂLİ

STRESLE BAŞA ÇIKMA YOLLARI
Prof. Dr. Harun IŞIK

74 HATIRA DEFTERİ

SEVGİYE AÇILAN KAPI
Arzu HAŞÇELİK

76 YERYÜZÜ MESCİDLERİ

EDİRNE'NİN SELAMETİ
SELİMİYE CAMİİ
Büşra Nur GÜLER

80 KİTAPLIK

KUR'AN TİLAVETİNDE YAYGIN HATALAR
-FATİHA SURESİ ÖRNEĞİ-
Elif DEMİRCİ

Abone İşleri

Tel: 0312 295 71 96-97
Faks : 0312 285 18 54
e-mail: dosim@diyanet.gov.tr

Online Abonelik:

yayinsatis.diyanet.gov.tr

Abone Şartları

Yurt İçi yıllık: 120.00 TL
Yurt Dışı yıllık: ABD: 72 ABD Doları
AB Ülkeleri: 47 Euro
Avustralya: 119 Avustralya Doları
İsviçre: 49 Frank

Abone kaydı için, ücretin Döner Sermaye Daire Başkanlığının T.C. Ziraat Bankası, Mustafa Kemal Mahallesi Şube IBAN: TR61 0001 0024 8605 9943 0850 57 nolu hesabına yatırılması ve makbuzun fotokopisi ile abonenin hangi sayıdan başlayacağını bildirir bir dilekçe, mektup, yazı, faks veya e-mailin Diyanet İşleri Başkanlığı Döner Sermaye Daire Başkanlığına gönderilmesi gerekmektedir.

Temsilcilikler; Yurt İçi: İl Müftülükleri, İlçe Müftülükleri - Yurt Dışı: Din Hizmetleri Müşavirlikleri, Din Hizmetleri Ataşelikleri.

Yayın Türü:

Aylık, Yaygın, Süreli Yayın, Diyanet Aylık Dergi (Türkçe)

Baskı

Çağlayan Basım Yayın Dağıtım Ambalaj Sanayi ve Ticaret A.Ş.
Sarıncı Yolu No: 7 Gazıemir/İzmir
Tel: 0 232 274 22 15

Basım Tarihi: 21.11.2022

Yayımlanacak yazılarda düzeltme ve çıkartmalar yapılabilir. Yazıların bilimsel sorumluluğu yazarlarına aittir. Diyanet Aylık Dergi, Diyanet İşleri Başkanlığı yayınıdır. Dergide yayımlanan yazı, konu, fotoğraf ve diğer görsellerin her hakkı saklıdır. İzinsiz, kaynak gösterilmeden her türlü ortamda alıntı yapılamaz.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Rahman ve Rahim olan Allah'ın Adıyla.

TRANSHÜMANİZM VE DİN

Prof. Dr. Ali ERBAŞ

Diyanet İşleri Başkanı

Bilimsel bilginin ve teknolojinin âdeta kutsandığı bu çağ, “anlam ve değerler” ekseninde bir “ahlak ve medeniyet” krizine sahne olmaktadır. Pek çok alandaki egemenliğiyle toplumlara etkisi altına alan Batı medeniyetinin insanı varoluş gayesinden uzaklaştıran, toplumdan soyutlayan ve tabiatla kavgalı hâle getiren varlık, insan ve çevre tasavvuru, bugün insanlığı bir bilinmezliğe sürüklemektedir. Bencillik, duyarsızlık, güvensizlik gibi sorunların girdabında yalnızlığa ve mutsuzluğa mahkûm etmektedir. İnsanın manevî yönünün ihmal edildiği, varlığın aşkın boyutunun yok sayıldığı, çevrenin emanet vasfının göz ardı edildiği bir düzlemde insanlığın derin bunalımlara düşürülmesi ve toplumların büyük krizlere maruz kalması elbette kaçınılmazdır. Esasen bugün maddi ve manevî boyutlarıyla tüm dünyada yaşanan siyasi, iktisadi, içtimai, ahlaki ve hukuki sorunların arka planında, fütursuzca hayat ve toplum mühendisliğine kalkışan söz konusu üstenci ve benmerkezci medeniyet tasavvurunun yer aldığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Ne yazık ki böyle bir zihniyetin hegemonyasında insanlık, bugün benzeri görülmemiş bir değişim ve dönüşüme zorlanmaktadır. Son yıllarda hızlı bir şekilde gelişen ve gündelik hayata büyük kolaylıklar getiren teknolojik imkânlar, aynı zamanda insanlığın geleceği hususunda kaygı verici senaryoları da beraberinde getirmektedir. Bilimsel keşifler, teknolojik gelişmeler, genetik ve biyolojik alanda yapılan ileri düzey denemeler ve özellikle insan üzerinde yapılan mühendislik ve tasarım çalışmaları, geleceğe dair katotik varsayımlara zemin teşkil etmektedir. İletişim ve etkileşim kanallarının ileri boyutlara ulaştığı bir vasatta, insana ve geleceğe dair her türlü senaryonun enformatik kanallardan zihinlere boca edilmesi ise insanların varlık, hayat, din ve topluma dair yerleşik algı ve duyarlılıkları üzerinde ciddi örselenmelere sebep olmaktadır.

Bu bağlamda dikkat çeken tezahürlerden biri de transhümanizm düşüncesidir. Transhümanizm, kökeninde yaratılış itibarıyla kusurlu addettiği insanı bilimsel ve teknolojik

gelişmelerle kusurlarından arındırılabilceğini vadeden, insanın yeryüzü serüveninde mevcut olandan daha nitelikli ve uzun bir hayata sahip olacağını iddia eden radikal bir yaklaşım olarak dikkat çekmektedir. Başlangıçta entelektüel ve kültürel bir hareket olarak ortaya çıkan bu düşünce, her geçen gün yeni bir aşamasıyla gündeme gelen biyomühendislik, gen mühendisliği, nanoteknoloji, kök hücre ve yapay zekâ alanlarındaki gelişmelerle daha da ivme kazanmaktadır. Gerçek şu ki ölümsüzlüğe dair kadim bir arzunun tahrik gücüyle hareket eden modern insan, eriştiği teknolojik imkânlarla emellerine bu dünyada ulaşabileceği vehmine kapılmış durumdadır. Arka planında ölümsüzlük arzusunun yer aldığı cüretkâr ve sınır tanımaz bir yaklaşım olarak transhümanizm, esasen insanı Yaratıcı'dan, kendinden ve ait olduğu çevreden koparıp hayatın tabii serüvenini değiştirmeye yönelik bir amaca karşılık gelmektedir. Ahlak, hukuk ve değer ekseninde bir tekâmülü hedefleyen dinî referanslara karşın insanın biyolojik ve fiziksel bakımdan insanüstü bir yapıya dönüştürülmesini idealize eden bu düşünce, hakikatte insanın cennetten çıkarılmasına sebep olan şeytani bir aldatmacayla örtüşmektedir. (Araf, 7/19-22.)

Transhümanizm düşüncesini ivmelendiren biyoteknolojik alandaki gelişmelerin sadece insanın değil eşyanın tabiatı hususunda da kaygı

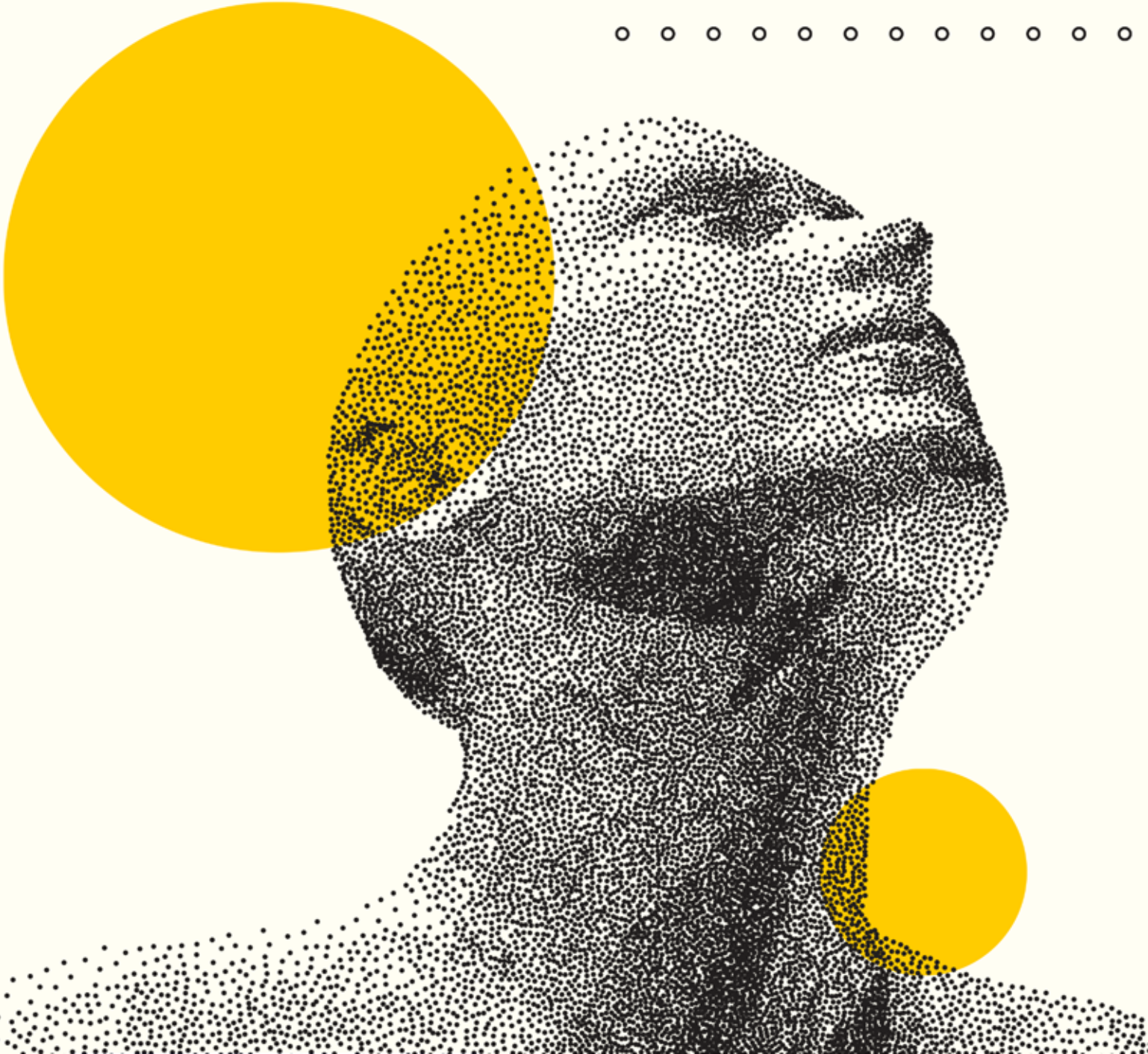
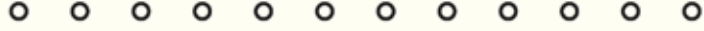
verici boyutları bulunduğu asla göz ardı edilmemelidir. Bu sebeple bilimsel ve teknolojik gelişmeler sayesinde insanın fiziksel zafiyetlerinin giderilerek tabiatüstü (insanüstü/aşkın) bir varlık hâline dönüştürülmesini idealize eden transhümanizm düşüncesi, yaratılışa müdahale bağlamında ele alınması gereken, dinî, hukuki ve ahlaki boyutu bulunan ciddi bir meseledir. Mevcut teknolojik imkânlar ve bunun üzerine yakın geleceğe dair yapılan öngörüler, alanda gerçekleştirilen çalışmaların başarılı olması durumunda inanç, ahlak ve değer bakımından derin savrulmaların yaşanacağı kaotik yarınların bizleri beklediği noktasındaki kaygıları güçlendirmektedir. Böyle bir ortamda fitratı koruma ve fitri değerleri geleceğe taşıma hususunda daha fazla gayret göstermek, fitrat dini İslam'ın müntesipleri için imani ve ahlaki bir sorumluluktur. Zira insana, topluma, hayata ve çevreye dair sözü olanların inanç, kültür ve ahlak zemininde meydana gelen savrulmalar karşısında duyarsız kalması düşünülemez. Bu noktada çağın psikolojik, teknolojik ve sosyo-politik dinamikleri ekseninde küresel gelişmelerin yönünü ve arka planını doğru okumaya yönelik yapılacak faaliyetler ve özellikle akademik çalışmalar, büyük önem arz etmektedir.

İnsanların duygu ve düşüncelerini inşa etme, bireysel ve sosyal hayatlarını şekillendirme ve istikballerine yön verme hususunda dinin

tartışılmaz bir etkiye sahip olduğu müseccel bir hakikattir. Ancak, içinden geçtiğimiz süreçte dinin evrensel değer ve ilkelerini “dogma” diye yaftalayan fakat bilimin değişken verilerini bir dogma hâline dönüştürerek insanların zihin ve gönül dünyalarını hedef alan çok sayıda yıkıcı faktörün bulunduğu da yadsınamaz bir gerçekliktir. Dolayısıyla fitratı tahrip eden düşünce, akım ve ideolojilerin tüm gelişim süreçlerini ve olası etkilerini iyi analiz etmek ve behemehâl İslam'ın ortaya koyduğu ilke ve değerler ekseninde bir yaklaşımı tahkim edecek yeni bir perspektif geliştirmek gerekmektedir. İnanıyoruz ki “eş-ref-i mahlûkat” olan insanın hayatına ve geleceğine istikamet verecek ve onu yaratılış gayesi doğrultusunda aydınlık yarınlara taşıyacak en büyük imkân, fitrat dini İslam'dır. Onun tüm insanlık için umut, güven, huzur ve hayat veren değerleridir. Bizlere düşen, yaşanan gelişmeler karşısında karamsarlığa kapılmadan feraset ve dirayetle hareket ederek Rab-bimizin, “O, hanginizin daha güzel işler yapacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratandır.” (Mülk, 67/30.) fermanı sırrınca bir mücadele ortaya koymaktır. İslam'ın varlık, insan, çevre tasavvurunu ve asırlarca yeryüzünde huzurun teminatı olmuş değerlerini etkin bir şekilde çağın idrakine sunarak insanlığın yarınlarına kılavuzluk etmektir. ■

TRANSHÜMANİZM NEDİR?

Doç. Dr. Seyithan CAN
Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Transhümanizm kavramı ve tarihsel süreci

“Trans” ve “hümanizm” kelimelerinin birleşmesinden meydana gelen transhümanizmin ön eki olan “trans” kavramı, “geçiş, ötesine geçme veya karakter değiştirme, bir şeyden bir şeye geçme” anlamlarına gelir. (Russell Blackford, *The Great Transition Ideas and Anxieties*, 2021, 144-145.) Transhümanizm, hümanizmden sonra, onun etkisiyle ortaya çıkmıştır. Hümanizmin devamı olarak görülen transhümanizm, kendisini hümanizmin bir sonraki aşaması olarak konumlandırır. (Dağ, *İnsansız Dünya Transhümanizm*, s. 287.) Bu kavramı ilk defa 1312 yılında Dante Alighieri, *İlahi Komedyasında* insanın ötesine geçmek anlamına gelen insan vücudunun eskatolojide ölümsüz ete dönüşmesini tarif etmek için kullanır. Bu tarihten sonra 1935 tarihinde Thomas Stearns Eliot’ın “transhumanized” kavramını kullandığı belirtilse de buradaki kullanımda teknolojik dönüşümden ziyade “aydınlanma” anlamında kullandığı belirtilir. Günümüzde yüklendiği anlama en yakın kullanımın Julian Huxley’in 1957 tarihli “New Bottles for New Wine” (Yeni Şarap İçin Yeni Şişeler) adlı kitabında rastlanır. Her ne kadar kavramın günümüzde kullanıldığı şekliyle yakın bir anlam çağrışırsa da terimin çağdaş transhümanist hareketin kullandığı manada daha sonra ortaya çıktığı görülür. (Natasha Vita-More, *History of Transhumanism*, 2019, s. 50.)

Günümüzde kullanıldığı anlamda bir terim olarak transhümanizm, 1990 yılında fütürist düşünür Max More’un “Fütürist Bir Felsefeye Doğru” adlı makalesinde tanımlanmıştır. (More, *Transhumanism: Towards a Futurist Philosophy*.) Bu bilgiler ışığında genel bir tanım yapılacak olduğunda transhümanizm; modern bilim ve teknolojik araçlar vasıtasıyla insanların evrimin getirdiği mevcut biyolojik durumlarından daha üstün olmalarına yardımcı olan, onların biyolojik, psikolojik ve bilişsel yeteneklerinin geliştirilmesi ve yetkinleştirilmesi amacını güden fikir ve uygulamalara inanan ve bunları hayata geçirmeye çalışan bir insan hareketi olarak tanımlanabilir. (Nick Bostrom, *The Transhumanist FAQ*, *İnsansız Dünya Transhümanizm*, s. 144.)

Transhümanizmin anlaşılabilmesi adına, insanın dönüşüm ve gelişimini ifade etmek için kullanılan “trans-human”, “post-human” kavramlarının da ele alınması gerekir. “Trans-human”, transhümanizmin hem araçlar hem de amaçlar açısından hümanizmin ötesine geçme biçimini vurgular. (Sandberg, “Morphological Freedom –Why We Not Just Want It, but NeedIt”, s.4.) Yani transhuman, genetik mühendisliği, bilgisayarları ve bilişsel teknikleri kullanımından dolayı sıradan insandan daha çok gelişmiş bir varlıktır. Dolayısıyla transhuman, posthumana geçişte ara varlık olarak kabul edilir. (Dağ, *Transhümanizm İnsanın ve Dünyanın Dönüşümü*, s. 9.)

Transhümanist tabloya göre, henüz post-insan değiliz, ancak bizler tarihsel insanlar ile posthuman kapasiteleri olan varlıklar arasında bir köprü veya bir ara geçiş formuyuz. Niyet ettiğimiz dönüşümler, doğanın düzeni ile ilgili olmayıp kendimizin dönüşümleridir.

Transhümanizm açısından önemli bir diğer kavram olan posthuman kavramını Bostrom; mevcut insan doğasının yükseltilmesi ve kapasitelerinin radikal bir şekilde genişletilmiş hâli olarak kendilerini tasarlayabilecekleri çok daha gelişmiş varlıklar için kullanılan bir terim olduğunu vurgular. (More, Transhumanism: Towards a Futurist Philosophy.) Transhümanist tabloya göre, henüz post-insan değiliz, ancak bizler tarihsel insanlar ile posthuman kapasiteleri olan varlıklar arasında bir köprü veya bir ara geçiş formuyuz. Niyet ettiğimiz dönüşümler, doğanın düzeni ile ilgili olmayıp kendimizin dönüşümleridir.

Transhümanizmin amaç ve hedefleri

Transhümanist akımın öne çıkan temsilcilerinden olan Bostrom ve David Pearce, dünya transhümanist derneğini kurarken derneğin amacının insanoğlunun durumunu iyileştirmek, bilim ve teknoloji ile insanın tüm fiziksel ve zihinsel hastalıklarını ortadan kaldırmak, istem dışı acı çekmeyi sona erdirmek, yaşlanmayı gidermek, yaşam kalitesini arttırarak beden sağlığının en iyi duruma getirilmesini ve insanın ölümsüz bir varlığa dönüştürülmesi veya ölümün zorunlu olmaktan çok isteğe bağlı bir hâle getirilmesini sağlamak olduğunu açıklarlar. (Anders Sandberg, "Transhumanism and the Meaning of Life" 2015.)

Transhümanizmin temel dayanakları

Transhümanistler, insanlığın durumunu kökten değiştirmek için bilimsel ilerlemelerle beraber, teknolojileri temel referans kabul ederler. Onlara göre insanoğlunun kuşaklar boyu mücadele ettiği zorlukların üstesinden gelecek imkânı yalnızca teknoloji sağlayabilir. (Nick Bostrom, "Human Genetic Enhancements: A Transhumanist Perspective", 2003.) More'a göre bu teknolojiler; biyoteknoloji, bilişim teknolojisi, bilişsel bilim ile nöroloji, nörobilgisayar arayüz araştırmaları, yapay zekâ, rejeneratif tıp, genetik mühendisliği ve nanoteknolojide yer alan teknolojilerdir. Önerilen bu teknoloji kümelerini, genel olarak nanoteknoloji, biyoteknoloji, bilgi teknolojisi ve bilişsel bilim anlamına gelen NBIC gibi harf kombinasyonlarıyla kabul ederler.

Nanoteknoloji

Nanoteknolojinin, transhümanizmin üzerinde önemle durduğu ve ümitlerini bağladığı geleceğin teknolojilerinden biri olduğu söylenebilir. Transhümanistlere göre tam olarak geliştiğinde onu, kendimizi tüm biyolojik yıkımlardan korumak için kullanabileceğiz. Nanoteknoloji aracılığıyla yaşlanmayı engelleyebilecek ve diğer kimyasal reaksiyonları tersine çevirebilecek kapasitede kimyasal reaksiyonları yönetebilecek "nano" ölçekte yapılar oluşturulabilecektir. Bu bağlamda onların temel

referans olarak kabul ettikleri diğer bir alanın da biyoteknoloji olduğunu söyleyebiliriz. (Kurzweil, İnsanlık 2.0, s. 295.)

Biyoteknoloji

Transhümanistlere göre biyoteknoloji, bilişsel yeteneklerimizi geliştirmek ve ruh hâlimizi değiştirmek için nörofarmasötiklerin geliştirilmesinde yardımcı olacaktır. Biyoteknolojideki en önemli çalışmalardan bir tanesinin "İnsan Genom Projesi" olduğunu söyleyebiliriz. İnsan Genom Projesi ile insan gen dizilişi belirlenerek insan için birçok sorunun çözülebileceği anlaşıldı. Özellikle hastalıkların tanısı, tedavisi ve önlenmesi konularında beklentiler oluştu. Hastalıklara daha kolay çare bulunabilmesi, yaşamın uzatılması vb. insan sağlığı ile ilgili birçok konuda önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Transhümanistler, biyolojik yaşlanmayı durdurmada ve doğal ölümü önlemede en büyük ilerlemelerin biyoteknoloji ve nanoteknoloji alanlarının birleşiminden oluşan ve nanoteknolojinin tıp alanına uygulanması olarak kabul edilen nanotıptan geleceğini söyler. Nanotıp en basit ve genel ifadeyle insan vücudunun moleküler araçları ve moleküler bilgilerini kullanarak insan sağlığının korunması ve iyileştirilmesi olarak tanımlanır. Nanotıbbın etkileyici yanı, kişinin o anki yaşının arzu ettiği yeni biyolojik yaşa düşürülüp tüm bi-

yolojik yaşlanma süreçlerinin aralıksız olarak durdurulması, böylece zaman ile yaşlılık arasındaki ilişkinin sonsuza kadar koparılması olacaktır. Biyolojik yaşınız yılda bir kez, seçtiğiniz değişmez fizyolojik yaşa yaklaşık olarak getirilebilecektir. (Kurzweil, İnsanlık 2.0, s. 375.)

Enformasyon teknolojisi

Enformasyon; zihni biçimlendirmek, disipline etmek, talimat vermek, öğretmek anlamlarını taşır. Enformasyon teknolojisi ise kullanılan tüm yazılım ve donanımlardır. Enformasyon teknolojisinin transhümanizmin amaçlarını gerçekleştirmek için önemli bir araç olduğu görülür. Transhümanizm açısından en temel odak noktasının, bilinç aktarımı yöntemi ile insanoğlunun ölümsüzlük fikrini kamçılması olduğunu söyleyebiliriz.

Enformasyon teknolojisi alanında ortaya konulacak her türlü araç ve teknoloji, transhümanistler açısından kayda değer olsa da özellikle sanal gerçeklik, tasavvur ettikleri yeni dünya açısından büyük bir önem arz eder.

Sanal gerçeklik

Sanal, gerçekliğin kopyası olarak kabul edilir. Gerçeklik, duysal alıcılarımız kapalı olduğunda bile bağımsız dışsal bir şekilde var olmaya devam eden, sanal gerçeklik ise algılanmadığı müddetçe var olamayandır. Yani sanal gerçeklik; duyularımızın gerçek

Transhümanistler, insanlığın durumunu kökten değiştirmek için bilimsel ilerlemelerle beraber, teknolojileri temel referans kabul ederler. Onlara göre insanoğlunun kuşaklar boyu mücadele ettiği zorlukların üstesinden gelecek imkânı yalnızca teknoloji sağlayabilir.

olarak algıladığı simüle edilmiş ortamdır.

Günümüzde sanal gerçeklik teknolojileri, mevcut reel dünyayı tamamen sanal ortama aktarabilmekte ve gitgide gerçeğine benzetmektedir. Sanal ortamlar, yaşadığımız dünyanın birebir kopyası ya da çok farklı şekillerde tasarlanabilecek, tamamen kendisine ait fizik kanunları olan hayal ürünü fantastik mekânlar da olabilecektir. Çevrimiçi olarak birçok insanın dâhil olduğu ortak yaşam alanları şeklinde kullanılabilmesi gibi aynı zamanda bireysel olarak sadece kişinin kendisinin olduğu bir dünya da olabilecektir. Transhümanistlere göre “sanal” sözcüğü her ne kadar “gerçek olmayanı” ifade etse de sanal beden, önemli tüm unsurlar açısından fiziksel bir beden kadar gerçektir. İnsan anatomisinden hareket eden transhümanistler, fiziksel bedenin algıları alan bir araç olduğunu, asıl duygunun beyinde gerçekleştiğini belirtir. (Kurzweil, İnsanlık 2.0, s. 470.)

Mevcut bilimsel kabullere göre deneyimlediğimiz her şey beynimizdeki elektrik hareketliliğinin bir sonucuysa teorik olarak gerçek dünyadan hiçbir şekilde ayıramayacağımız tamamen sanal bir dünya yaratmak mümkün olabilir. Teknolojik gelişmelerin ilerlemesi ile yaklaşık bir yüzyıl veya daha kısa bir süre içinde, birçok insan kişiliğinin siber uzayda tam zamanlı

olarak sayısız simülasyonda yaşıyor olabileceği düşünülmektedir. Transhümanistlere göre gerçek dünyanın tüm deneyimlerine sahip olmakla beraber asla sahip olamayacağımız daha birçok deneyime kavuşacağımız ve yine de sevdiğimiz insanları görebileceğimiz, onlara dokunabileceğimiz, onlarla etkileşime geçebileceğimiz varsayımıyla sanal gerçekliğin çok cazip olduğu kanaatindedirler. (Treder, "Emancipation from Death", s. 192.)

Transhümanistler, biyolojik yaşlanmayı durdurmada ve doğal ölümü önlemede en büyük ilerlemelerin biyoteknoloji ve nanoteknoloji alanlarının birleşiminden oluşan ve nanoteknolojinin tıp alanına uygulanması olarak kabul edilen nanotıptan geleceğini söyler.

Bilişsel bilim

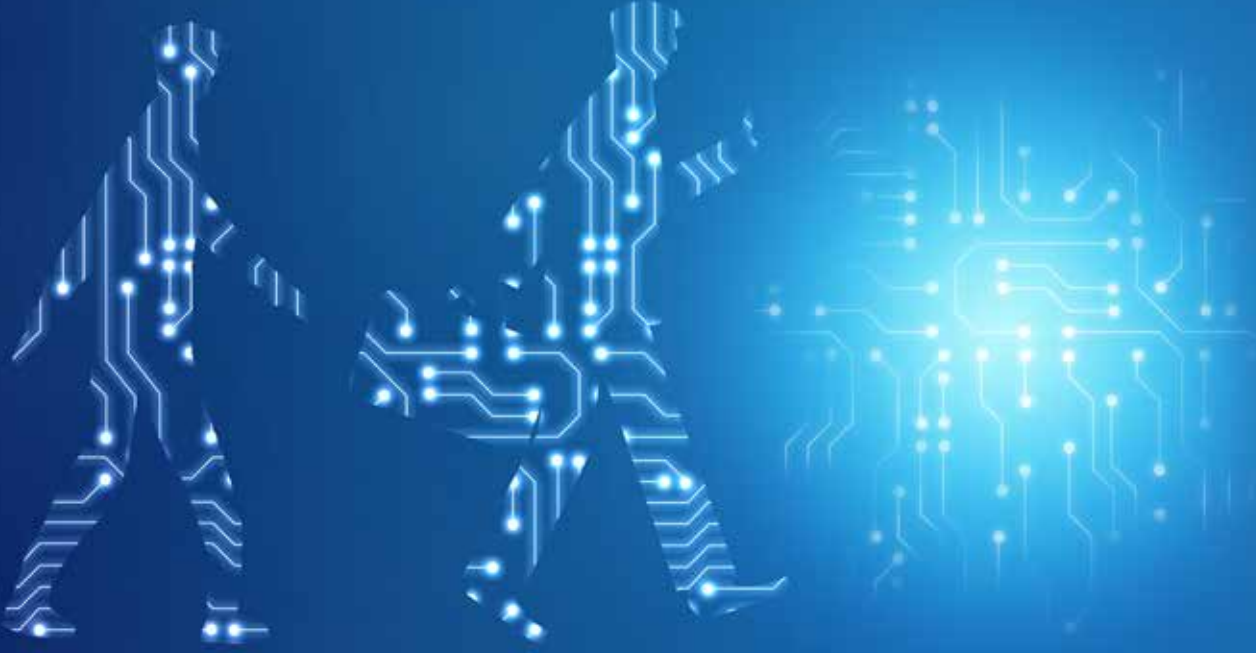
Bilişsel; "kesin terimlerle çalşılabilen her türlü zihinsel işlem veya yapı" için kullanılır. Bilişsel bilim ise genellikle akıl ya da zihin üzerine yapılan bilimsel çalışmalar bütünü olarak tanımlanır. Dikkat, bilgi, dil işleme, öğrenme, gelişim, hafıza, algı, yapay zekâ ve eylem gibi alanları inceler. Bilişsel bilim araştırmalarında beyin tarama teknikleri, bilgisayarlı modelleme ve nörobiyolojik metotlardan faydalanılır. Bilişsel bilimin amacı felsefe, psikoloji, yapay zekâ, dilbilim, nörobilim ve antropoloji disiplinlerinin bakış açılarını bir araya getirecek bir çerçeve sunmaktır. Bu bağlamda zihnin ve öğrenmenin daha iyi anlaşılmasına yol açacağı umuduyla zekânın ilkelelerini anlamak ve akıllı cihazlar geliştirmek de bilişsel bilimin amaçları arasındadır. Bilişsel bilim alanında özellikle yapay zekâ ve siborg teknolojileri transhümanistler açısından önemle üzerine durulan teknolojilerdir.

Yapay zekâ

"Zekâ", bilgiyi bağımsız olarak anlama, kullanma ve üretme konusunda ölçülen yetenek ve insanın dünyaya uyum sağlama becerisi olarak tanımlanır. Transhümanistler, yapay zekâ çalışmalarını, belli başlı amaçları olan yaşamın uzatılması, ölümsüzlük fikri, zihinsel eylemlerin yapay şekilde oluşturulması, zekânın

geliştirilmesi, yenilenmesi vb. durumların gerçekleştirilmesi için kullanmak istemektedirler. İnsan yaşamında önemli etkileri olan yapay zekâ teknolojileri, transhümanistlerin öngörülerine göre çok daha ileri boyutlara ulaşacaktır. Genel yapay zekâ bir kez başarılı olduğunda insan zekâsını aşan yapay sistemlerin gelişimi çok hızlı bir şekilde gerçekleşecektir. Kendisini geliştirebilen, tasarımını yenileyebilen, yazılımını güncelleyebilen bir yapı sistemin kendisinin daha üst bir sürümünü, bu sürümün de aynı teknikle kendisinin daha özgür sürümünü üretmesi mümkün olacak ve her revizyonda sistem daha zeki hâle gelecektir. Yapay zekâ, bir insanın 180 yılda öğreneceği bilgi ve beceriyi bir günde edinecektir. Transhümanist-

ler açısından yapay zekâ, insanın dönüşümü için zorunlu bir araç gibi görünmektedir. (Rouhuainen, Yapay Zekâ, s. 20.)

Yapay zekânın bir faydası da insanların zor, sıkıcı veya tehlikeli buldukları işleri yapabilecek olmalarıdır. Bu da insanlığın bir zamanlar imkânsız olduğu düşünülen şeyleri yapabilmesine olanak tanıyacaktır. Bununla beraber, ciddi hastalıkların çarelerinin daha hızlı araştırılması, trafik kazalarındaki ölüm oranlarının azaltılması, ekonomik büyümenin adil sağlanması, adaletsizlik ve çevre kirliliğinin engellenmesi, kısmi temsil, eşitsizliği ortadan kaldırma ve insanların çözemedikleri yoksulluk, savaş gibi sorunları kökten çözebileceklerdir. (Rouhuainen, Yapay Zekâ, s. 4.)

Siborg (Cyborg) teknolojileri

Transhümanistler, insan bedeninin birtakım kodlamalarla kontrol altına alınmasını, robotik teknolojilerle fiziksel olarak insanı iyileştirmeyi arzu etmektedir. Bu arzuyu gerçekleştirmek ve daha reel kılmak için beden ile teknolojiyi ayıran sınırların aşamalı olarak kaldırılması gerektiğini vurgularlar. Onlara göre yakın zamanda insan bedeni, biyolojik olmayan veya mekanik uzuvlardan yapılacaktır. (Dağ, İnsansız Dünya Transhümanizm, s. 28, 29.) Transhümanistlere göre nanomühendislik ürünü yapay bedenler, biyolojik insan bedenlerinden çok daha yetkin ve dayanıklıdır. Bunun yanında herhangi organik bir bedenin hayal bile edeme-

yeceği kabiliyetlere sahip olacaktır. (Kurzweil, İnsanlık 2.0, s. 52.)

İnsan zihnini bilgisayar sistemlerine aktaracak teknolojiyi geliştirdiğimizde, yüklenen zihinler dünyanın geri kalanıyla etkileşime geçmek için birçok farklı düzenleme seçeneği sunacaktır. Bazı yüklemeler, robotik bedenlerde veya mevcut bedenlerimize benzer sentetik bedenlerde yaşamayı seçecektir. Bu bedenler biyolojik bedenlerden farklı olarak gelişmiş yeteneklerle donatılacaktır. (Prisco, "Transcendent Engineering", 235.) Etili, kanlı ve canlı vücuttan, daha çok çipli ve biyonik beden özlemi içinde olan transhümanizm, organik insanı terk edip farklı bir varlık geliştirmek ister. Bu, insanın post insana dönüşümünün ulaşmak istediği noktadır. ■

TRANSHÜMANİZMİN İYİ YAŞAM İDEALİ VE İNSANI GELİŞTİRME HAYALI

Prof. Dr. Ülfet GÖRGÜLÜ

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

“... Bizim 1.0 sürüm biyolojik bedenlerimiz de aynı şekilde dayanıksızdır. Gerekindikleri sıkıcı, koruyucu bakım ritüelleri bir yana, sayısız türden hataya tabidir... Tekillik, biyolojik bedenlerimiz ve beyinlerimizin söz konusu kısıtlamalarını aşmamızı sağlayacak. Yazgımıza karşı güç kazanacağız. Ölümlülüğümüz kendi elimizde olacak. Dilediğimiz kadar yaşayabileceğiz.” diyor transhümanist hareketin öncü isimlerinden Kurzweil ve “Teknolojik değişim hızının insan yaşamını geri döndürülemez biçimde dönüştürecek kadar yüksek olacağı, değişimin etkilerinin de bir o kadar derinleşeceği, geleceğe ait” bu döneme “tekillik” adını veriyor. (Ray Kurzweil, İnsanlık 2.0: Tekillik Doğru Biyolojisini Aşan İnsan, çev. Mine Şengel [İstanbul, Alfa Bilim2018], 19, 22.) Transhümanist hareketi “bize verildiği hâliyle insani varoluşa isyan” olarak özetlemek mümkündür. Teknolojiden yararlanarak bedenlerin

ve zihinlerin geliştirilmesi gerektiğini, yaşlanmanın ölüm nedenleri arasından çıkarılabileceğini, insan makine karışımı “yeni bir insan” yapılabileceğini iddia ediyor bu hareket. (Mark O’connell, Makine Olmak, çev. Öznur Karakaş, İstanbul: Domingo, 2018, 6.) Bu anlayışa göre biyolojik sınırlılıklarıyla insan, kusurlu ve zayıf bir varlıktır. Hastalanabilen, yaşlanan ve nihayet ölen insana yapılacak en büyük iyilik “iyi yaşam” için onu teknoloji eliyle özellikle de gen teknolojileri ve nanoteknolojiyle geliştirmek ve üst bir sürüme çıkarmaktır. Transhümanist düşünürler, insanın refah içinde bir hayat sürmesini sağlamanın aynı zamanda ahlaki bir görev olduğunu, genetik müdahaleyle gelecek nesilleri geliştirmemenin bu anlamda bir hata olacağını öne sürmektedirler. (Julian Savulescu, “Genetic Interventions and the Ethics of Enhancement of Human Beings”, The Oxford Handbook of Bioethics, Edit. Bonnie Steinbock,

USA 2009, 517-535.) Zira geliştirme teknolojilerinden yararlanarak insanların bireysel performanslarını arttırmak, hayatlarını daha kolay hâle getirecek, daha mutlu olmalarını ve iyi bir yaşam sürmelerini sağlayacaksa onları bu fırsatlardan mahrum bırakmanın ne anlamı olabilir ki!

İnsanın genetik müdahaleyle geliştirilmesi, iddia edildiği gibi onun üstün yararına

mıdır? İnsan olmanın anlamı biyolojik canlı olmaktan mı ibarettir? Fıkhın makasid doktrini açısından mesele nasıl değerlendirilebilir?

Makâsıdu's-Şerîa çerçevesinde genetik geliştirme

Şer'î hükümlerin maksat, mana ve hikmetlerini ifade eden "Makâsıdu's-Şerîa", gerek naslarla düzenlenen gerek içtihat yoluyla elde edilen

fıkhî hükümlerde, dünyevi ve uhrevî yararları temin ve zararları önlenmenin nihai gaye olarak dikkate alındığı fikrine dayanır. Bir davranışın ahlaki değerini ilkelere uygunluğundan ziyade ortaya çıkardığı yarar yönünden ele alan ve elem verici her durumu kötü, haz verici her eylemi ise ahlaki bulan faydacı etik teori ile fıkhın makasid yaklaşımı birbirinden farklılık arz eder. İslam, insanla-

rın yararını gerçekleştirmeyi gaye edinirken haz ve refahı, hayatın merkezine koymaz. Hayatın anlam ve değerini belirleyen; güç, servet, zekâ, yaşam kalitesi gibi değişkenler olmayıp insanın bizatihi ahlaklı ve ilkeli bir duruşa sahip olmasıdır. Kur'an, "İnsanların diriltileceği gün, Allah'a temiz bir kalple gelenler dışında, malın da evladın da fayda vermeyeceği (o) gün beni mahcup etme!"

(Şuara, 26/87-89.) ayetiyle bu gerçeğe dikkat çekmektedir. Bu yüzden makasid, hukuki olduğu kadar ahlaki bir içerik de taşır.

İslam'ın gerçekleştirmeyi ve korunmasını hedeflediği yarar, güncel ve yaygın kullanımındaki faydadan farklıdır. Dinen temini istenen maslahatın, nefsin arzularına göre değil, ahireti hesaba katan bir dünya hayatını ikame için dikkate alındığını söylerken Maliki fakih Şâtîbî (Şâtîbî, el-Muvâfakât, [Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.], 2/25) meselenin bu boyutunu dile getirmektedir. Birey ve toplum için önem derecesine göre en üst kategoriyi oluşturan maslahat can, din, akıl, nesil ve malın korunmasını içerir. Dinî metinlerden tümevarım yoluyla elde edilmiş olan ve “zaruriyyat” kategorisini o-

luşturan bu yararlar aslında evrensel ve vazgeçilmez değerleri ifade eder. Gazali de bu beş değer korunmasını temin eden her hususu maslahat, bunların ortadan kalkmasına neden olanları ise mefsedet/zarar kapsamına dâhil etmektedir. (Gazzâlî, el-Mustasfâ, thk. Muhammed Abdüsselam Abduşşâfi [Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993], 1/174.) Buna göre maslahat yönünün üstün gelmesi hâlinde o husus maslahat, mefsedet yönünün galip olması durumunda ise mefsedet kapsamında değerlendirilir. Birlikte bulunmaları hâlinde ise zararın bertaraf edilmesi yararın teminine öncelenir. “Def'i mefâsid celbi menâfiden evlâdır.” (Mecelle, mad. 30) kaidesi bunu ifade eder. Bir eylem yarar-zarar dengesi açısından incelenirken neden o-

labileceği sonuçların göz önünde bulundurulması da önemlidir. Bu hususta yine Şâtîbî'ye kulak verelim: “Fiillerin sonuçlarının dikkate alınması (meal) şer'an mu-teber bir gayedir. Bu bağlamda fiillerin (dine) uygun ya da muhalif olması arasında fark bulunmamaktadır. Şöyle ki müçtehit, mükelleflerin fiillerine, bu fiilin yol açacağı sonuçlara bakmadan cevaz ya da men hükmü vermez.” (el-Muvâfakât, 4/110.) Buna göre fıkhi yönden bir değerlendirme yapabilmek için olgunun etrafıca anlaşılması ve muhtemel sonuçlarının dikkate alınması gerekli olmaktadır.

İnsanın üstün refahı için genetik olarak geliştirmesi gerektiği fikrine bu çerçeveden bakıldığında söz konusu müdahaleler, insan türünün çeşitliliğini bozma riski taşı-

maktadır. Genetik müdahale, gen seçimine imkân vererek kalıtsal anlamda üstünlüğe ve ırka dayalı ayrımcılığa yol açabilecektir. Bu durumun çeşitli sosyal problemlere neden olabileceğini ve insanlığın geleceği adına tehdit oluşturabileceğini söylemek mümkündür. İslam anlayışında can, korunması gereken en üst değer olup bunun bir gereği olarak sağlığa özen gösterme, hastalık durumunda tedavi yollarını araştırma bir sorumluluktur. Hz. Peygamber de (s.a.s.) gerektiğinde tedavi olmaya teşvik etmiştir. (Ebu Davud, Tıp, 1.) Genetik müdahale ile insanı geliştirmenin ise tedaviyle bir ilgisi yoktur. Bilakis bu müdahaleler fitratın değiştirilmesi niteliği taşımaktadır. Kur'an, Allah'ın insanları bir fitrat ile yarattığını ve bu yaratışta bir değişim olamayacağını bildirmektedir. (Rum, 30/30.) Allah'ın yarattığını değiştirmeye kalkışanlar ise Kur'an'ın diliyle kınanmaktadır. (Nisa, 4/118-119.) Bunun yanı sıra müreffeh hayatın ne olduğu, genetik geliştirmenin insanı daha mutlu edip etmeyeceği, insanı biyolojik olarak geliştirmenin ahlaki gelişimine yansımalarının nasıl olacağı gibi konu çerçevesinde tartışılacak pek çok husus bulunmaktadır.

İslam nezdinde insan, yaratılmışların en şerefli ve muhterem bir varlıktır. Akıl, idrak, irade, temyiz, beyan gibi manevi niteliklerle do-

natılmış insanın, "Biz insanı en güzel biçimde yarattık." (Tin, 95/4.) ayetinde ifadesini bulduğu şekliyle varlık âleminde diğer canlılardan ayrı ve özel bir konumu bulunmaktadır. Transhümanist düşüncenin insanı hücre ve genlerin toplamından ibaret gören yaklaşımıyla İslam'ın mükerrem insan anlayışı kıyası mümkün olmayan bir farklılık taşır. Transhümanistlerce fizyolojik açıdan insanın tabiattaki pek çok canlıdan daha güçsüz ve zayıf olması onun adına bir zafiyet olarak kabul edilmekte, bu eksikliğin genetik güçlendirme ile aşılabileceğine inanılmaktadır. İnsan varlığına ve bedenine onarılması gereken bir meta olarak yaklaşanlar geliştirme uygulamalarında hiçbir sakınca görmemektedirler. İslam'da ise insan varlığı minnettar olunacak ilahi bir hediye olarak görülmekte, insan, saygınlığına yaraşır bir mertebeye oturmakta ve bedene yönelik keyfi müdahalelere onay verilmemektedir.

Transhümanistlerin gen teknolojilerinden medet ummalarının ardında hastalıkların olmadığı, insanın uzun zamanlar yaşadığı hatta ölümünün kendi elinde olduğu bir geleceğin düşü yattığı. Oysa bilimsel ve teknolojik gelişmeler ne kadar hız kazansa ve ileri düzeye ulaşsa da insanoğlunun ölümlü bir canlı olduğu gerçeğini değiştiremeyecektir. Ne kadar

uzun ve sağlıklı yaşasa da Kur'an'ın da bildirdiği gibi her insan ölüm gerçeğiyle yüzleşecektir. (Âl-i İmran, 3/85.) Dolayısıyla bilimsel başarılarla ve teknolojik gelişmelere imza atan insanoğluna düşen, kibirli ve şımarık bir tavırla yaratana ve ölüme meydan okumak değil, başta insan olmak üzere bütün varlığa, sınırlarını ve haddini bilmenin getirdiği bir tevazu ve edeple yaklaşmaktır. ■

İslam, insanların yararını gerçekleştirmeyi gaye edinirken haz ve refahı, hayatın merkezine koymaz. Hayatın anlam ve değerini belirleyen; güç, servet, zekâ, yaşam kalitesi gibi değişkenler olmayıp insanın bizatihi ahlaklı ve ilkeli bir duruşa sahip olmasıdır.

ÇAĞDAŞ BİR İNANÇ PROBLEMİ OLARAK TRANSHÜMANİZM

Prof. Dr. Metin ÖZDEMİR

DİB Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi

Transhümanizm, insanın biyolojik ve zihinsel yapısını yapay zekâ, nanoteknoloji, nanotıp, biyoteknoloji, genetik mühendisliği, klonlama ve transgenetik gibi yeni teknolojilerle güçlendirmek suretiyle ölüm dâhil tüm bedensel kusurların ve sınırlamaların ortadan kaldırılmasını vadeden çağdaş bir ideolojidir. (Bilal Sambur, "Dine

Büyük Meydan Okuma: Transhümanizm", Yapay Zekâ-Transhümanizm-Din, DİB Yayınları, 2021, 147-148.) Bu ideolojiye sahip olan kişiler, evrenin ve insanın, var olmak ve varlığını sürdürebilmek için hiçbir surette Tanrı'ya ihtiyaç duymadığına inanmaktadırlar. Bununla birlikte bir yaratıcının varlığını inkâr etmeden, gelişen genom ve yapay zekâ teknolojilerini kullanarak insanın fiziksel ve bilişsel kapasite-

sinin artırılmasının mümkün olduğunu ve bu tür imkânların kullanılmasının insanın yararına olacağını iddia eden bilim insanları ve düşünürler de vardır. Ancak onların, bu iddialarını ve düşüncelerini bir inanç ve ideolojiye dönüştürmedikleri için transhümanist olarak nitelendirilmele-ri doğru gözükmemektedir. Dinî açıdan bakıldığında, genlere müdahale etmek su-

retile genetik hastalıkların önlenmesi, döllenme aşamasında bebeklerin cinsiyetlerinin, hatta göz ve saç rengi gibi bazı fiziksel özelliklerinin belirlenmesi vb. teknik konular da kader, imtihan ve etik boyutlarıyla tartışmaya açıktır. Biz bu makalemizde konunun her iki boyutunu da İslam dininin temel ilkeleri ve esasları açısından değerlendirmeye çalışacağız.

Bilimin ilerlemesiyle gelişen teknoloji, insana, kadim arzusu olan ölümsüzlüğü gerçekleştirme umudunu aşlamaya başlamıştır. İnsanoğlunun hiçbir surette ölümsüzlüğe ulaşması mümkün değildir. (Enbiya, 21/8.) Gelişen tıbbi teknoloji, onun ömrünün bir miktar uzamasına, birtakım genetik hastalıklardan kurtularak daha sağlıklı ve konforlu yaşamasına vesile olabilir, ancak

asla bunun ötesine geçemez. Çünkü ölümsüzlüğü, ancak yoktan var etme kudretine sahip olan bir varlık yaratabilir. Ne evrenin kendisinde ne de insanda böyle bir kudret vardır. Zira her ikisi de varlığında başkasına muhtaçtır. Bu yüzden her ikisi de varlığını sürdürebilmek için yoktan var etme kudretine sahip olan bir yaratıcının inayetine, yardımına ve desteğine ihtiyaç duyar.

Transhümanistlerin ölümsüzlüğe ulaşma umudu, evrenin ve insanın evrimsel bir sürece bağlı olarak oluştuğuna inanmalarından kaynaklanmaktadır. Bu bakış açısına göre tesadüfen oluşmaya başlayan evren, uzun zamana yayılan evrimsel bir gelişim seyri içerisinde, yine tesadüfen oluşan fiziksel, kimyasal ve biyolojik şartlara bağlı olarak değişim ve dönüşüm sürecini sürdürmektedir. İnsan da bu süreç içerisinde tesadüfen ortaya çıkmış bir varlıktır. Onlara göre evrim henüz tamamlanmadığı için eksik ve kusurludur. İşte bilimin bugün geldiği seviye transhümanistlerde, hissedilmeyecek kadar yavaş bir hızla ilerlediğine inandıkları evrimsel sürece müdahale etmek suretiyle tabiatın yapısından ve işleyiş sisteminde kaynaklanan eksikliklerin ve kusurların giderilmesi umudunu doğurmuştur.

Bu noktada şaşırtıcı olan husus, her şeyi bilgi, belge ve kanıt üzerinden temellendirmeye çalıştıklarını iddia eden bazı bilim insanlarının, insanın, evrenin ve içerisinde yaşam formu olduğu bilinen tek gezegenimizin tarihine tesadüfen ulaştıklarını düşüncelerine rağmen sahip olduğuna inandıkları akıl ve zekâ yetisi ile tüm tesadüfleri ortadan kaldırarak kusursuz bir yaşam formu oluşturabileceğini iddia edebilecek kadar akıllarını yitirmiş gözükmelelidir. Onlar henüz maddi olan beynin nasıl olup da maddi

Bir şeyin nedensiz olarak kendiliğinden meydana gelmesi mümkün değildir. Sonradan ortaya çıkan ve daima mükemmelere doğru gelişerek bugünkü hâlini alan evrenin hem kendiliğinden var olmaya başladığını hem de oluşum ve gelişim sürecini, kendisi üzerinde tasarrufta bulunan sonsuz bir ilim ve hikmet sahibinin iradesi ve kudreti söz konusu olmadan sürdürdüğünü düşünemeyiz.

olmayan akıl ve zekâyı ürettiğinin sırrını bile çözmemiş iken kendi akıllarından ve zekâlarından daha üstün bir akıl ve zekâ yaratabilecekleri iddiasındadırlar. Aklı başında olan hiç kimsenin, aklın evrensel ilkelerine, tarihe, tabiata ve daha da önemlisi yaratıcıya meydan okuyarak ölümsüzlük vadinde bulunan bu tür şaşkınlara inanması mümkün değildir. Bu şaşkınlıkların bilmeleri ve hatırlamaları gereken gerçek şudur: Tabiatı bu tür tasarruflarda bulunabilecek yegâne varlık, yoktan var etme kudretine sahip olan Yüce Yaradan'dır. Onun izni ve iradesi olmadan hiç kimse böyle bir imkânâ ulaşamaz. İhsan edilmiş bir akılla, onu ihsan edenin iradesinin ve kudretinin sınırlarına nasıl ulaşılabilir? Mahlûk olan, Hâlık olanın yerine nasıl geçebilir?

Transhümanistin en temel yanılgısı, evrenin bir yaratıcıya ihtiyaç duymadığına inanmasıdır. Modern bilim, bize evrenin ve dünyamızın yaşıyla ilgili açık bilgiler vermektedir. Evren yaklaşık 13,8 milyar, dünyamız ise 4,54 milyar yaşındadır. Bu rakamların 1-2 milyar yukarı ya da aşağı olmasının hiçbir önemi yoktur. Sonuçta değişmeyen tek gerçek, evrenin ve dünyanın belli bir tarihte, yani sonradan var olduğudur. Sonradan var olan her şeyin ise kendisini sonradan var eden bir nedeninin olması zorunludur. Çünkü insan akli, hiçbir olayı ve sonucu nedensiz ola-

rak düşünemez. Bir şeyin nedensiz olarak kendiliğinden meydana gelmesi mümkün değildir. Sonradan ortaya çıkan ve daima mükemmel doğru gelişerek bugünkü hâlini alan evrenin hem kendiliğinden var olmaya başladığını hem de oluşum ve gelişim sürecini, kendisi üzerinde tasarrufta bulunan sonsuz bir ilim ve hikmet sahibinin iradesi ve kudreti söz konusu olmadan sürdürdüğünü düşünemeyiz.

İstisnasız tüm evrimciler, evrenin oluşum ve gelişim sürecinin kaostan bir düzene doğru seyrettiğini söylemektedirler. Akli başında birisi, böylesi bir gelişim sisteminin, bir tasarım ve tasarımcı olmadan, olasılık hesapları üzerinden yürüyen kör bir tesadüfün eseri olduğunu iddia edebilir mi? Küçük bir makinenin parçalarının bile bir tasarımcı olmadan kendi kendine oluşup bir araya gelmesini mümkün görmeyen akıl, bir meyve sineğinin göz şeklinin nasıl olup da hiçbir tasarımcı olmadan tesadüfen oluştuğunu iddia edebilir? Evreni ve hücrelerimizi oluşturan atomlarda ve atom altı parçacıklarda, evrensel bir düzen oluşturabilecek yüksek bir akıl ve zekânın en ufak işaretlerini göremediğimize göre, hangi akıl, zekâ ve güç, son derece hassas ayarlar ve değişmesi düşünülemeyen fiziksel ve evrensel sabitler üzerine kurulu kozmik bir sistemi inşa etme başarısını göstermiştir? Akli ba-

şında olan hiç kimse, bu tür soruların cevabı olarak her türlü yaratmayı bilen, her şeye gücü yeten, varlığında başkasına muhtaç olmayan, dolayısıyla varlığının bir başlangıcı ve sonu bulunmayan Yüce Yaradan'dan başka bir adres gösteremez.

Aslında Allah, hiç kimseyi ne kendi ne de evrenin yaratılışına tanık tutmuştur. (Kehf, 18/51.) İnsan, ne kendisinin ne de evrenin başlangıç aşamasıyla ilgili net bir açıklamada bulunabilir. Çünkü hiç kimse ne evrenin ne de kendisinin başlangıç aşamasını doğrudan gözlemlene imkânına sahiptir. Bilimsel bir hipotezin, sağlam bir teoriye dönüşebilmesi için defalarca test edilebilir, deney ve gözlem yoluyla ispatlanıp doğrulanabilir olması gerekir. Günümüz bilimi son derece ilerlemiş olmasına rağmen henüz ilk yaşam formlarının oluştuğu ortamları hazırlayarak ilk hücrenin ve daha sonra meydana gelebilecek olan evrimsel süreç içerisinde oluşabilecek yeni canlı türlerinin varoluş imkânlarını deneyimleyebilmiş değildir. Hayatın kökeni üzerine yazılar kaleme alan Gregg Easterbrook, bu hakikati şöyle ifade eder: “Bilimin, hayatın nasıl başladığına dair en ufak bir fikri bile yok... Genel kabul görmüş bir tek teori bile yok. İlk dönemlerin çorak dünyasından hayatın narin kimyasına adım atmayı akıl almıyor.” (Strobel, Hani Tanrı Ölmüştü, 2014, 58.)

Hayatının 50 yılını ateist olarak geçirdikten sonra Tanrı'nın varlığını kabul etmek zorunda kalan Antony Flew ise, akılsız ve şuursuz maddeden akıllı ve şuurlu varlıkların hayat bulduğunu iddia eden materyalistlerin durumunu anlatırken şunları söyler: “Bir an için önünüzde mermer bir masa olduğunu düşünün. Bir trilyon yıl veya sonsuz zaman geçse bile bu masanın birdenbire ya da yavaş yavaş sizin gibi bilinçli, çevresinde olup bitenlerin ve kimliğinin farkında olabileceğini düşünebilir misiniz? Böyle bir şeyin gerçekleşebileceğini düşünmek imkânsızdır. Aynı şey her türlü madde için geçerlidir. Maddenin kütle enerjisinin yapısını çözdüğümüzde, yapısı gereği, asla ‘bilinç’ düzeyine gelemeyeceğini, asla ‘düşünemeyeceğini’ ve asla ‘ben’ diyemeyeceğini anlıyorsunuz. Fakat ateistlerin görüşüne göre, kâinatın tarihinin bir noktasında, imkânsız ve akıl edilemez şeyler gerçekleşmiştir. Onlara göre farklılaşmamış madde (buna enerjiyi de dâhil ediyoruz) bir zamanlar ‘can’ bulmuş, ardından bilinç düzeyine erişmiş, ardından kavramsal düşünme yetisini elde etmiş ve sonunda ‘ben’ düzeyine gelmiştir. Fakat yeniden masamıza dönecek olursak bunun neden gülünç olduğunu anlarız. Masa, bilinç düzeyine erişmek için gereken özelliklerin hiçbirine sahip değildir ve sonsuz zamanda bile bu

tür özellikleri edinemez. Yaşamın kaynağına dair akla en son gelebilecek senaryolardan birini kabul eden bir kişinin bile, belirli koşullar altında bir mermer parçasının kavramlar üretebileceğini ileri sürebilmesi için çıldırmış olması gerekir. Ve subatomik [atom altı] seviyede masayı bir arada tutan şey, kâinattaki diğer bütün maddeleri bir arada tutan şeydir.” (Flew, Yanılmışım Tanrı Varmış, 2011, s. 135-136.)

Flew gibi vicdanlı ve akliselim sahibi hiç kimsenin bunun ötesinde varabileceği başka bir nokta yoktur. Bu itibarla transhümanistlerin, evrenin ve insanın var olabilmesi için tanrıya ihtiyaç duymadığı iddiaları ve ölümsüzlük vaatleri, bir akıl tutulmasıdır ve başlangıçta Hz. Âdem’i ölümsüzlük vadiyle yasak meyveyi yemeye teşvik eden ve böylece cennetten kovulmasına sebep olan şeytanın, bu kez modern bilim aparatını kullanmak suretiyle insanoğlunu büyük bir felakete ve cehenneme sürükleme çabasının yeni bir tezahürü olarak gözükmektedir.

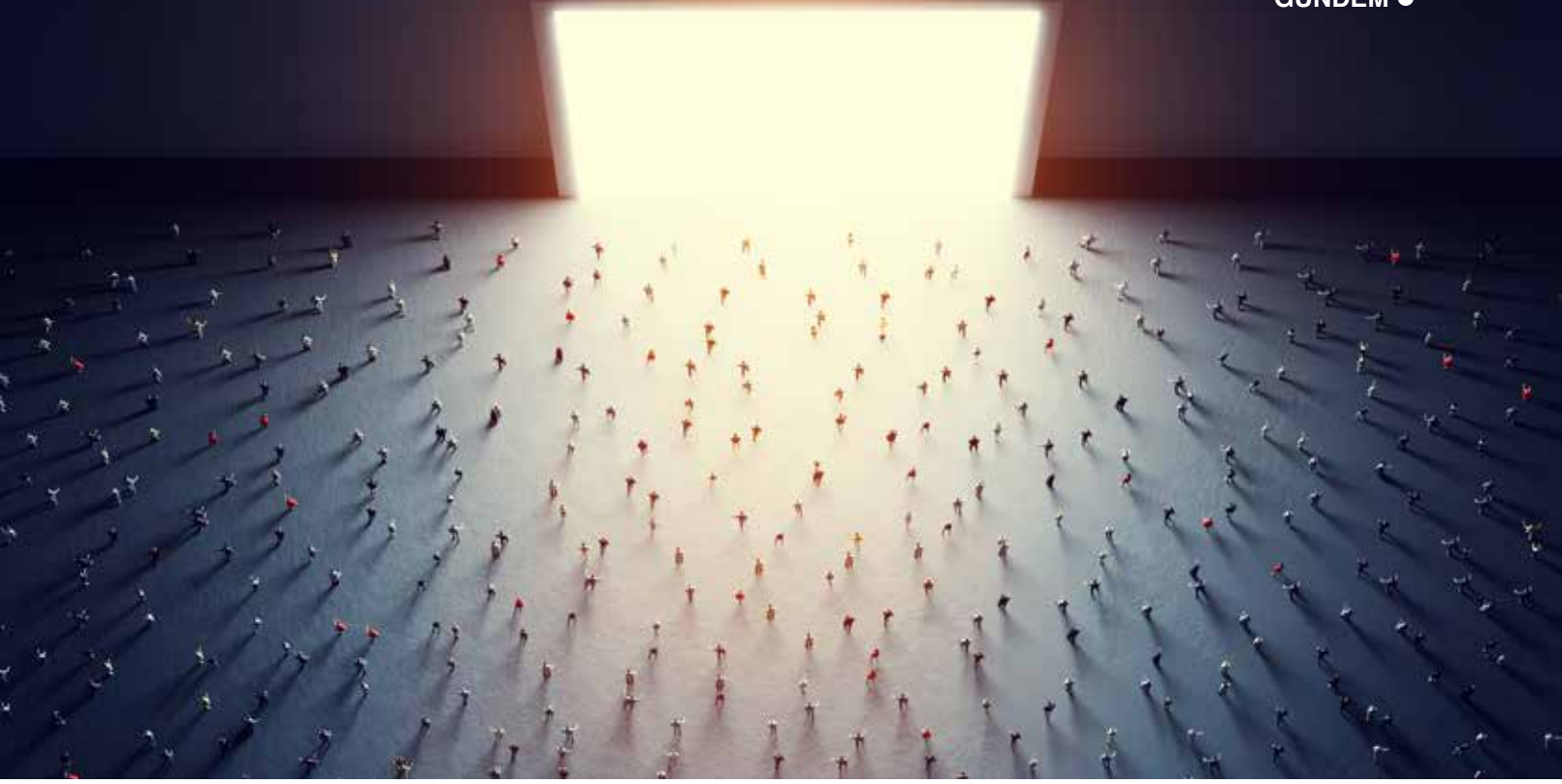
İnsanın fiziksel ve bilişsel kapasitesinin artırılarak daha mükemmel bir noktaya taşınması çabalarına gelince akliselim ve vicdanla birlikte aynı kulvarda seyreden dinin, insanın faydasına olan her iyi, güzel ve doğru şeyi desteklediğini hatırlatmak isteriz. Hiçbir akliselim sahibi,

Genetik müdahalelerle ömrün uzatılması, engelli doğumların ve genetik hastalıkların önüne geçilmesi gibi insanlığın yararına olan çalışmaların hiçbirisi, ilahi takdire ve kadere müdahale anlamına gelmez. Aksine bunlar, Allah Teâlâ’nın insanoğluna kader planında sunduğu imkânlardır.

insanın ömrünün uzatılmasına, daha sağlıklı ve konforlu yaşamasına vesile olabilecek çalışmalara hayır diyemez. Hafıza gücünün artırılması, bilişsel kapasitemizin yükseltilmesi ve zihinsel faaliyetlerimizin güçlenmesi gibi hedefler elbette makul ve makbuldür. Ancak bunların hiçbirisinin, insanın yaratıcısından koparılması, ahirette zerre miktarı yaptığı iyilik ve kötülüğün hesabını vereceği ve karşılığını göreceği inancından uzaklaştırılması ve yalnızlaştırılarak bençilce bir hayata alıştırılması için kullanılması tasvip edilemez. Elbette bu tür imkânların, Yüce Yaradan’ın doğa içerisinde kurduğu dengeyi, genlerle oynamak suretiyle bozup, insanları doğuracakları çocukların cinsiyetini belirleyebilmelerine ve göz ve saç renkleri gibi fiziksel özelliklerini seçebilmelerine alan açabilecek şekilde kullanılması da kabul edilemez. Çünkü insanoğlunun tabiatın doğal dengesine müdahalede bulunmak suretiyle ne tür ekolojik ve yaşamsal sorunlara yol açtığı, bugün çok iyi bilinen bir husustur. Bu yüzden Kur’an, neslin ve yaşam kaynağı olan temel gıda maddelerinin ve ürünlerin bozulması için çalışanlara ciddi uyarılarda bulunmuştur. (Bakara, 2/205.)

Bununla birlikte genetik müdahalelerle ömrün uzatılması, engelli doğumların ve genetik hastalıkların önüne geçilmesi gibi insanlı-

ğın yararına olan çalışmaların hiçbirisi, ilahi takdire ve kadere müdahale anlamına gelmez. Aksine bunlar, Allah Teâlâ'nın insanoğluna kader planında sunduğu imkânlardır. Bu imkânları, insanlığın maslahatı için kullanmak, her şeyden önce Müslümanların temel vazifesidir. Hz. Ömer'in, kendisine Allah'ın kaderinden mi kaçırıyorsun diyen kimseye, "Evet, Allah'ın bir kaderinden diğerine kaçırıyorum." sözünde olduğu gibi kader planında yer alan sayısız alternatiflerden en iyisini bulup seçmek hem akliselinin ve vicdanın hem de dinin temel ilke ve prensiplerinin bir gereğidir. Yeryüzü tüm imkânlarıyla insanoğluna emanet edilmiştir. Bu imkânları kullanarak onu ıslah ve imar etmek, her şeyden önce Müslümana düşen temel bir sorumluluktur.

Sonuç olarak ölümsüzlük ancak yoktan var etme kudretine sahip olan Yüce Yaratıcı'nın gerçekleştirebileceği bir şeydir. Bu dünya fani olmasaydı cennet ve cehennem de ihtiyaç duyulmazdı. Allah, hayatı ve ölümü, yeryüzünde insanlara sunulan imkânları kimin en iyi şekilde kullanıp kullanmadığını görmek için yaratmıştır. (Mülk, 67/2.) Bu imkânları Allah'a hamd ve şükür ile en iyi şekilde kullanıp yeryüzünü imar ve ıslah edenler hem bu hem de ebedî olan öbür dünyada mutlu olacaklardır. Rabbini tanımadan sadece bu dünya için çalışanlar, sınırsız bir haz ve hırs uğruna bencilce yaşayanlar, burada geçici ve aldatıcı bir mutluluğa ulaşırsalar da ahiretteki gerçek ve ebedî mutluluğa erişemeyeceklerdir. ■

Bilimin ilerlemesiyle gelişen teknoloji, insana, kadim arzusu olan ölümsüzlüğü gerçekleştirme umudunu aşılama başlamıştır. İnsanoğlunun hiçbir surette ölümsüzlüğe ulaşması mümkün değildir.

Söyleşi
Mahir KILINÇ

Prof. Dr. Rifat ATAY: “Müslümanların, nasıl kullanıldığına bağlı olarak transhümanizm karşısında temkinli olmaları gerekmektedir.”

İlk olarak J. Huxley’in ortaya attığı, insanın ve dünyanın dönüşümü olarak da nitelendirilen transhümanizm nedir? Transhümanizmin insanları cezbeden yanlarına yönelik neler söylemek istersiniz?

1887-1975 yılları arasında yaşayan İngiliz bilim adamı J. Huxley bilfiil transhümanizm terimini icat etmese de o anlamda ilk şeyleri söyleyen kişi olarak bilinir. Onun erken dönemde söylediği; “insan doğasının ve doğası için yeni ihtimaller keşfederek” insanlığın kendini aşabileceğidir. Ona göre transhümanizm, insanlığı yeni bir döneme taşıyacak zihnî tutumdur. Bu tutumla, “bilim ve sanatın birbirine köprü kılınmasıyla insanlık yeni bir döneme girecek” ve böylece “bilimi kullanarak daha iyi bir dünya inşası” mümkün olacaktır. Dahası ona göre bu yolla evrim sürecini tekeline almış olan insanlık, gerçek

Hemen her araçta olduğu gibi teknolojik araçlarda da doğru kullanıldığında doğru ve etkili sonuçlar, yanlış kullanıldığında da yanlış ve yıkıcı sonuçlar ortaya çıkacaktır. Bu nedenle hem bireysel hem de kamusal anlamda ahlaki kodlara bağlı bilinç düzeyi yüksek düzenlemeler yapılmalıdır.

kaderine erişmiş olacaktır. Bu tasavvurda, insanları cezbeden en önemli şey, bilim ve sanatı kullanarak “daha iyi bir dünya inşa etmek” kehaneti ve “evrim” ya da insanlığın tekâmül sürecini kendi eline alabilme imkânıdır.

İnsanın fizyolojisini, biyolojisini, psikolojisini ve bilişsel yetilerini geliştirmesi amacıyla yönelik kendi çabalarıyla oluşturduğu, ilerlettiği teknoloji ve bilim, insanı hangi argümanlarla tahakküm altına almıştır?

Bilim ve teknoloji, “daha iyi bir dünya” iddiasıyla ve insanın fizyolojik, biyolojik, psikolojik ve bilişsel zayıflıklarının bilimle aşılabilmesi gibi ciddi argümanlarla insanı tahakküm altına almaktadır. Bu sınır ve vaatler biraz daha zorlandığında ölüm ve ölümsüzlük dâhil bilim ve teknolojinin her şeye çare bulabileceğini de içermektedir.

Transhümanizmin insanı fiziksel ve zihinsel olarak ötelere taşımasına, sınırları aşmasına dair gayretlerinin dinle çatışacağına dair yaygın bir öngörü var. Bu olası çatışmanın sebep ve sonuçlarına dair neler düşünüyorsunuz?

Çoğu dinî gelenek, insanın ölümlü bir varlık olduğunu, fiziksel bedeninin ötesinde ruh diye bir cevhere sahip olduğunu, bunun, bedeninin sonlanmasının akabinde yaşamaya devam edeceğini, ölüm ötesinde hesaplaşmanın olduğu başka bir hayatın olduğunu iddia etmektedir. Huxley ve çoğu transhümanistin iddiaları öncelikle dinlerin ölüm, ölümsüzlük, ruh ve ölüm ötesi hayat tasavvurlarına ters düştüğü için çatışmaya yol açmaktadır. Huxley’nin, insanın evrim sürecinin kontrolünü kendi ele alabilecek “yeni tanrı” olduğu iddiası ve bunun da

temel aracı olarak doğa bilim yöntemlerini yegâne bilgilendirme yöntemi olarak ileri sürmesi din-bilim çatışmasını daha da şiddetlendireceği benziyor. Dinin metafizik söyleminin çoğunun bilim tarafından devralınması ya da yok sayılması, yalanlanması bu rekabet söyleminin daha da derinleşerek devam edeceği anlamına gelmektedir.

Hızlı bir şekilde “değişen” ve bir evreden başka bir evreye sürekli bir geçiş içerisinde olan teknolojiyi Müslümanlar nasıl kendi “değişmez” ahlaki kodlarına uygun hâle getirmeli ve kullanmalıdır?

Teknoloji de diğer araçlar gibi bir araçtır ama özellikle cep telefonu gibi araçların çoğu kişide olması nedeniyle etkinliği giderek artmaktadır. Teknolojinin giderek daha hızlı, yaygın ve ucuza imal

edilmesi onun etkisini daha da artıracaktır. Eğer transhümanist tahminler doğru çıkarsa insanların vücutlarına değişik şekillerde doğrudan ya da dolaylı olarak takılabilecek teknolojik aletler henüz tahmin bile edilemeyen sonuçlara yol açabilecektir. Öncelikle, belirtilmelidir ki hemen her araçta olduğu gibi teknolojik araçlarda da doğru kullanıldığında doğru ve etkili sonuçlar, yanlış kullanıldığında da yanlış ve yıkıcı sonuçlar ortaya çıkacaktır. Bu nedenle hem bireysel hem de kamusal anlamda ahlaki kodlara bağlı bilinç düzeyi yüksek düzenlemeler yapılmalıdır. Bir örnekle söylemek gerekirse kişi haklarına yapılan saldırı, yazılı basında ne kadar suç/günah ise teknolojik araçlarla yapıldığında da aynı derecede kötü, günahtır ve sorumluluk doğurmaktadır. Teknolojik araçların “sanal” niteliğine sahip olması onları daha az sorunlu ve etkisiz kılmamaktadır. Tam aksine, onlardaki yayılma ve etki hızı geleneksel yazılı basına oranla hayal edilemeyecek derecede yüksek olduğu için daha hassas ahlaki ölçüler gerektirmektedir.

Teknolojinin gücüyle daha konformist bir yaşama eriştiğini, kendi doğasının mükemmelleştiğini ve kapasitesinin artırdığını düşünen insan; tabii yaşamdan, kendi doğasından ve Allah’tan ne gibi kopmalarla karşı karşıya kalabilir?

Yıllar önce, internetin yenice yaygınlaşmaya başladığı dö-

nemde aynı odayı paylaştığım mesai arkadaşım günde en az birkaç kez, “Hocam, size bir son dakika haberi gönderiyorum.” derdi. Ben, bu durumun iletişimden ziyade iletişimsizlik olduğunu iğneli bir şekilde ifade edince biraz canı sıkılarak “Artık sana bir şey göndermeyeceğim.” mukabelesinde bulunmuştu. Normal olan, iki akademisyenin/insanın eğer gerekiyorsa önemli bir konuyu oturup konuşmasıdır; aksi takdirde bunun paylaşılması dikkat dağıtmaktan başka bir şeye yaramamaktadır. Bu bağlamda insanın tabii ihtiyacı olan konuşarak paylaşmayı sanal paylaşım evirerek iyi bir şey yaptığımızı zannedebiliriz ama maalesef yanlıştır. Aynı bağlamda, eşlerin birbiriyle, çocukların ebeveynle, komşunun komşu ile vs. normal iletişimi sanal ortama taşınmakta ve değersizleşmektedir. Bu da insanların yalnızlaşmasına, kendi içine kapanmasına, sonrasında da stres, depresyon ve benzeri hastalıklara yol açmaktadır. Konuya, insanın Allah ile olan ilişkisi açısından bakıldığında da aynı şekilde ciddi sorunlar göze çarpmaktadır. Mekke-i Mükerrreme’ye giden sanal dünyanın modern Müslüman’ı, Kâbe’yi ilk gördüğü anda yapacağı duanın kabul olabileceği ihtimalini göz ardı ederek, ilk iş olarak orada, hem de sırtını Kâbe’ye dönerek selfie çekip yayınlamaktadır. Aynı şekilde herhangi bir tarihî camiye giden Müslüman âdet olduğu üzere orada iki rekât tahiyyat /

mescit namazı kılmak yerine selfie çekip çıkmaktadır. Beni bu konuda en çok etkileyen diğer konu ise bayram, kandil ve cuma gibi kimi dinî gün ve gecelerde mesaj atmaktan ve cevaplamaktan ibadet ve toplumsal ilişkilere zamanın kalmamasıdır. Özellikle, cumaya gitmediği hâlde “Hayırlı cumalar” mesajı göndermeyi ihmal etmeyen sanal Müslümanlar kadar, gittiği hâlde çıkışta gördüğü mesaj arkadaşına selam vermeyenler de hayret vericidir.

Transhümanizm, Allah’ın (c.c.) “Şüphesiz biz insanı en güzel biçimde yarattık.” (Tin, 95/4.) ayetine meydan okuma olarak yorumlanıyor. Sizce öyle midir?

Belli şeyleri belli şeylerle karşılaştırarak, “Bu, böyle değildir, olamaz ya da olmamalıdır.” şeklindeki çıkarımlar yanlış sonuçlara götürebilir. Aynı mantıkla aynı ayet birçok açıdan farklı okumalara tabi tutulabilir. Transhümanizmin nasıl kullanıldığına bağlı olarak din-bilim ilişkisini farklı şekillerde okumak mümkündür, bunu ille de rekabet ve çekişme tabanında okumak gerekmez. Bu meyanda transhümanizme konu olan gelişme ve uygulamalara yakından bakıp dikkatli çıkarımlarda bulunmak yerinde olacaktır. Örneğin, doğuştan görme, duyma veya felçli olan bir kişiye teknolojik gelişimin sonucu ortaya çıkarılan çiplerle yardım sağlanarak onların engelleri ya tamamen ya da kısmen ortadan kaldı-

rılabilmektedir. Bu ne ayete terstir ne de transhümanizmi dinin karşısına yerleştirir. Henüz tedavisi bulunmayan kanser ve benzeri bazı hastalıklara transhümanizmi çağrıştıran yöntemlerle çözüm bulursa “Eyvah, bunlar ayete terstir!” diye ret mi edilmelidir?

Allah’ın insanı yarattığı fıtrata aykırılık ihtiva eden yanlarıyla transhümanizm, başlangıçta oldukça masumane gerekçelerle temellendirilmekteydi. Fakat zamanla onun yeni, yapay bir inanç sistemine dönüştüğünü görüyoruz. Müslümanların bu sentetik akımlara karşı yapması gerekenler nelerdir, bu konuda neler söylemek istersiniz?

İnsanın kaderini eline almak iddiasıyla onu yeniden şekillendirmek üzere yola çıkan transhümanizmin bazı savunucuları, beynin bütün verilerinin bir bilgisayara aktararak çalışır hâle getirilmesi ve bireyin sanal anlamda ölümsüz kılınması gibi şimdilik fantastik görünen hedefleri de ileri sürmektedirler. Benzer şekilde bedeninin tümüyle dondurulması ve bilimsel gelişmeler mümkün olduğunda yeniden diriltilmesi söz konusudur. Her ne kadar bunlar şimdilik imkânsız görünse de uzun vadede en azından bazıları denenecek ve geliştirilmeye çalışılacaktır. Kısa süre önce yaşadığımız hâlâ tam olarak nereden, nasıl çıktığı çözülemeyen Covid-19 salgınında görüldüğü gibi teknolojinin her vaadi kontrol edilebilir ve

tehlikesiz değildir. Aynı mantıkla, İnsan Genomu Projesi’nin doğurabileceği öngörülemez sonuçlar nedeniyle bu konudaki çalışmaların uluslararası izne bağlanması şaşırtıcı değildir. Çünkü insanlık tarihi, bağımsız bilimsel araştırma olarak başlayan “atom” araştırmaları sonucunda bomba üretmiş ve maalesef telafisi imkânsız felaketlere yol açmıştır. Bugünlerde Ukrayna-Rusya savaşı vesilesiyle sıklıkla gündeme gelen nükleer silah tehlikesi bunun bir başka boyutunu hatırlatmaktadır. Müslümanların, bu konularda teyakkuzda bulunması gerekir.

İnsanın insan ötesi yeni bir varlığa dönüşümünü ifade eden teknolojik gelişmeler, transhümanizm ve yapay zekâ olguları kapsamında dinî tecrübenin değişim ve dönüşümüne dair neler söylemek istersiniz?

Klonlama mümkün oluncaya kadar Hristiyan dünyasında çoğu İncil yorumcusu “Muhtemelen her insan gibi Hz. İsa’nın da bir babası var ama biz bilmiyoruz.” yorumunu yapıyordu. Ancak klonlama ile bu yorumun yanlış olduğu, dışı bir hücreden yeni bir bireyin doğabileceği ispatlanmış oldu. Dinî tecrübe bağlamında kaynaklarda geçen ve bilfiil güncel olarak da aktarılan verilere teknolojik gelişmelerin erişmesi için hayli zaman var görünmektedir. Örneğin, zamanda ve mekânda yolculuk bilimsel gelişmeler açısından hâlâ

kısmi bir hayal gibi duruyor ama bütün dinî geleneklerde bu bağlamda yüzlerce vakıa anlatılmaktadır. Teknolojik gelişmeler, bu konuda dinî tecrübeyi değiştirmek ve dönüştürmek yerine olsa olsa belki ona yetişmiş ve teyit etmiş olabilir. ■

Öz Geçmiş

Prof. Dr. Rifat Atay, 1966’da Karaman’da doğdu. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden 1990 yılında mezun oldu. Bir süre öğretmen olarak çalıştıktan sonra 1994 yılında, Harran Üniversitesi adına Din Felsefesi alanında lisansüstü eğitim görmek üzere İngiltere’ye gönderildi. 1999 yılının sonunda, yüksek lisans ve doktorasını tamamlayarak yurda döndü. 2014 yılında doçent olan yazarın, God Between Reason and Experience (2019), Din Felsefesi (ed.) (2019), Religious Pluralism and Islam (2014), Ernst Troeltsch’un Din Felsefesi (2012), gibi çeşitli çalışmaları ulusal ve uluslararası yayın organlarında basılmıştır. Dinsel çoğulculuk, din bilim ilişkisi, din dili, din ve estetik, din ve sinema, felsefe ve şiir, Mevlana çalışmaları gibi konular temel ilgi alanlarıdır. 2000-2011 yılları arasında Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde öğretim üyesi olarak görev yapan Atay, 2012 yılından itibaren Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde çalışmakta olup İngilizce ve Arapça bilmektedir.

TRANSHÜMANİZM İNSANIN TANRICILIK OYUNU!

Prof. Dr. Bilal SAMBUR

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi

Transhümanizm günümüzde çok popüler bir kavram hâline gelmiştir. İlk defa Julian Huxley tarafından kullanılan transhümanizm kavramı, biyoteknolojik müdahalelerle beden ve zihnimizin yeniden şekillendirilmesi suretiyle fiziksel ve zihinsel iyilik hâlimizi maksimum düzeye çıkarmayı amaçlayan bir anlayışı ifade

etmektedir. Transhümanizm hareketinin ve anlayışının, insanlığı daha iyi bir geleceğe mi yoksa uçuruma mı götüreceği sorusu, bütün dünyada gündemde ana tartışma konuları arasında yer almaktadır. Transhümanizm, insanlığa reddedilemeyecek çok çekici vaatlerde bulunmakta; vücudumuza yerleştirilen yapay organlarla daha uzun bir

hayata sahip olma, genlerimizi değiştirmek suretiyle bilişsel kapasitelerimizi daha iyi hâle getirme şeklinde vaatler sunmaktadır. En iyi, en güçlü, en sağlıklı ve en yetenekli insan olma, transhümanizmin en temel vadidir. Transhümanizm, Tanrı'ya atfedilen sınırsız güce, zekâyâ, yaratıcılığa ve güzelliğe insanın sahip olabileceğini öngörmektedir. Genetik, sosyal ve kültürel geçmişimize mahkûm olmadığımızı söyleyen transhümanizm, geçmiş kültürümüze ve genetiğimize bir reddiye anlamı taşımaktadır. Biyolojik ve

kültürel açılardan insanın kendini yeniden yaratmasının imkânlarının yaratılması vadinde bulunan transhümanizmin, insanı her açıdan kendi yaratıcısı veya tanrısı hâline getirmeyi amaçlayan modern bir putperestlik olduğu söylenebilir.

Transhümanizmden söz edildiği zaman bir tehlikeden veya korkudan bahseder gibi söz edilmektedir. İnsan beyninin bilgisayar ortamına aktarılması, insanın biyolojik organlarının modifiye edilmesi gibi fikirler, transhümanizmden “dünyadaki en tehlikeli fikir” olarak söz edilmesine neden olmaktadır. Transhümanizmin gelecek tasavvurunun insan türünü yok edecek sonuçlar doğurma ihtimalinin güçlü olması ve insani gelişme adına insanın biyolojik bütünlüğünün zayıflatılması çok ciddi kaygıya ve korkuya yol açmaktadır. Transhümanizmin bahsettiği gelecekteki makine yaratıkların icat edilmesi, umut dolu bir geleceğin habercisi olarak değil, çılgınlıklarla dolu bir geleceğe doğru gidiş olarak da anlaşılmaktadır. İnsanlığın geleceğinden kaygı duyan ve insanlığı önemseyen herkesin, transhümanizm tartışmasını ciddiyetle incelemesi ve ele alması gerekmektedir.

Teknoloji kullanılarak makine ve bilgisayar insanların oluşturulması, dinî açıdan transhümanizmin kaygıyla karşılanmasına neden olmuştur. Teolojinin en büyük sorusu, tanrı kimdir ve nedir sorusudur. “Tanrı kimdir?” sorusuna paralel olarak “insan kimdir?” sorusu da gelmektedir.

Tek bir Allah inancını ortaya koyan İslam, Allah’a ibadeti, hayatın amacı olarak uygulama anlamında bir insan tanımı yapmaktadır. Allah’ın kim olduğu sorusuna “Âlemlerin Rabbi” olarak cevap verilmektedir. Allah’ın kullarından söz edildiği zaman bütün insanlığın bir bütün olarak Allah’a kul olmasından bahsedilmektedir. Allah’ın yaratıcılığından bir bütün olarak söz eden İslam, insanın bir bütün olarak bu ilahi yaratılış içindeki yerini belirlemektedir. İnsanların, Tanrı’nın yarattığı varlıklar olduğunu söyleyen İslam’a zıt olarak transhümanizm, Tanrı’nın yaratıcılık görevini insana vermektedir. Transhümanizm, Allah’tan söz etmediği gibi insanı da Allah’tan uzaklaştırmaktadır. Transhümanizm, biyolojik ve kognitif özellikleri değiştirilmiş insan ötesi varlıklardan söz ederek insan ve insanlığı da birbirinden ayırmaktadır. İnsanın Allah ile ilişkisini koparan transhümanizm, günümüzün en tehlikeli şirk ve putperestlik biçimi olabilir.

İnsanın tanrılaştırılmasının gerektiğini iddia eden transhümanizm, kendisini bir din ve inanç olarak sunmaktadır. Tanrı’yı inkâr eden transhümanizm, doğası itibarıyla ateistik bir yaklaşımdır. Transhümanist paganizm, hiçbir şekilde Tanrı’ya referansta bulunmamaktadır. Transhümanizmde tek referans teknolojidir. Transhümanizm, bilimsel değil, bilimperest bir yaklaşımdır. İslam’ın başı, ortası ve sonu Allah’tır. İslam’da her konu Tanrı’yı ve onun vahyi olan Kur’an’ı referans

olarak temellendirilmektedir. İslam, Tanrı merkezli iken transhümanizm ateist bir öze sahiptir.

İnsan biyolojisinin aşılmasını hedefleyen transhümanizm, biyolojiyi sınırsız imkânlar ve fırsatlar alanı olarak düşünmektedir. Biyolojinin keskin bir şekilde insanı sınırladığını düşünen transhümanizm, biyolojik sınırlılıkların olabildiğince aşılmasını ve insanın biyolojik sınırlılıklardan özgürleşmesi gerektiğini savunmaktadır. Transhümanizm, insanın en büyük düşmanının kendi günahları değil, kendi bedeni olduğunu iddia etmektedir. Biyolojinin hamallığından insanı kurtarma vadinde bulunan transhümanizm, insanın biyolojik sınırlılıklarından kurtulması şeklinde ateist ve materyalist bir vaatte bulunmaktadır.

Biyolojiyi insanın sırtında yük olarak gören transhümanizm karşı İslam, vücudu Allah’ın insana verdiği en büyük nimet olarak görmektedir. İnsanın biyolojiden kurtulması şeklinde bir yaklaşım, İslam’da bulunmamaktadır. İslami açıdan insan, sağlıklı elverdiği sürece hayatını Allah’a kul olarak yaşamalıdır. Din, bireyin kendi bilisini ve bedenini istediği şekilde kulanma hakkına sahip bir varlık olmadığını, Tanrı’nın yaratılış sınırlarını ihlal etmemesi gerektiğini savunmaktadır. Din, hayatın her alanında olduğu gibi ilahi limitlere uyulmasını, teknoloji dâhil her alanda dengeli bir yolun tercih edilmesini istemektedir. Dinde limitler vardır ve limitlere

uymak insan için gerekli görülmektedir. Din, insanın limitler çerçevesinde yaşamayı öğrenmesi gerektiğini öngörmektedir.

Transhümanizm, biyolojik sınırlılıkları, istenmeyen olumsuz bir durum olarak sunmaktadır. İslam, biyolojik sınırlılıkları, varoluşsal düzeyde bir olumsuzluk olarak görmemekte hatta biyolojik sınırlılıkları insani bir yaşam için gerekli görmektedir. İslam'a göre insanın biyolojik sınırlılıklarından kurtulma şeklinde bir ihtiyacı yoktur. İnsana, insani yaşamı sağlayan önemli imkânlardan biri de bu sınırlılıklarıdır. Cinsiyet, ölüm, hastalık, hayat dâhil hiçbir şeyi Allah'ın verdiği bir nimet olarak düşünmeyen ve insan hayatına dair hiçbir şeyi özel ve kutsal görmeyen transhümanizm, insanı arızalı bir biyolojik makineye indirgemekte, arızaları gidermek ve geliştirmeler yapmak suretiyle yeni biyomekanik hayatın yaratılacağına söylemektedir. Materialist bir felsefeye dayanan transhümanizm, insanı bir çeşit makine olarak görmekte, yeni makine varlıkların geliştirilmesini savunmaktadır. Din, insana makine olarak değil, şerefli varlık (eşref-i mahlûkat) olarak bakmaktadır. Transhümanizme göre insanın, makine ile birleşmesi ve bütünleşmesi bir gerekliliktir. İnsan olmayı bir evrim kazası olarak gören transhümanizm, makine insan olmayı insanın kaçınılmaz kaderi olarak düşünmektedir.

Transhümanizm, insanı biyolojik ve bilişsel açılardan tamamlanmış bir varlık olarak

görmemektedir. Transhümanist düşünceye göre insanın bilişi ve biyolojisi üzerinde daha yapılacak çok şey vardır. İslam ise insanı, biyolojik ve zihinsel açılardan mükemmel vasıflarla yaratılmış varlık olarak düşünmektedir. Transhümanizmin insan biyolojisini ve bilişini değiştirmeye kalkması, Tanrı'nın mükemmel yaratışına yapılan paganist bir müdahale ve ihlaldir. İslami açıdan transhümanizm, Allah'ın sınırlarını ihlal eden ve Allah'a isyan eden bir şirk hareketidir.

Din, insanı hidayet rehberine ihtiyaç duyan varlık olarak düşünmektedir. Kur'an, insanı yaratan Allah'ın insana yolladığı hidayet ve şifa kaynağıdır. Transhümanizm, insanın Tanrı veya vahiy gibi bir rehber ihtiyacı duymadığını düşündüğü gibi insana rehber olacak bir alternatif sunma gereği de duymamaktadır. Transhümanizme göre insan günahkâr değildir ve kendisini hidayete ulaştıracak bir rehber de ihtiyacı duymamaktadır.

Din, kâinatta Tanrı'nın hep aktif olduğunu ve sürekli yeni bir iş üzerinde çalıştığını söylemektedir. (Rahman, 55/29.) Tanrı'nın yaratması, insan dâhil bütün canlıları şekillendirmektedir. İnsanı insan yapan şey Allah'ın kendi özünden insan ruhuna üflemesidir. (Secde, 32/9.) Tanrı'nın insana yaşam bahşetmesi, insanı insan hâline getirmiştir. Transhümanizm, Tanrı'yı değil makineyi ve teknolojiyi daha aktif hâle getirmektedir. İnsana hayat veren güç artık Tanrı değildir. Transhümanizm, insana nefes veren, insanı aydınlatan

ve yaşatan olarak teknolojiyi tanrılaştırmaktadır. Transhümanizm, insanın ürettiği bilim ve teknolojiyle insanın etkisizleştirilerek makineyle kuvvetlenen yapay varlıklar yaratma çabasıdır.

İnsanın, teknoloji tarafından yeniden dizayn edilmesi gerektiğini savunan transhümanizm, insanın insanlık ve Tanrı algısını birlikte değiştirmektedir. Teknolojik insanın, bir tanrı fikri veya inancı olmayacaktır. Teknolojiyi hayatın kaynağı ve merkezi hâline getiren transhümanizm, Tanrı'yı artık yaşamın yaratıcı kaynağı ve enerjisi olarak görmemektedir. Transhümanizm, Tanrı yerine teknolojiyi yaşamın kaynağı ve enerjisi hâline getirmekte, insanı hayatından ve geleceğinden sorumlu olmaktan çıkarmaktadır. Hâlbuki din, insanı Yaradan'a karşı sorumlu bir varlık olarak düşünmektedir. Transhümanizm ise insanın bu hayattaki sorumluluğunu tamamen ortadan kaldırmaktadır.

Transhümanizm, salt bir teknoloji sorunu değil bir insanlık sorunudur. İslam, insanlığın farklı farklı ırklardan, dillerden, kabilelerden ve cinsiyetlerden yaratıldığını, insani farklılıkların ilahi ayetler olduğunu ve bütün insani farklılıkların insanlık dediğimiz büyük aileyi oluşturduğunu söylemektedir. Hâlbuki din, insanlığın bir bütün olarak değerli olduğunu savunur ve bütün insanları Allah'ın yarattığı bir aile olarak görür. Transhümanizm, insanlık ailesinin değerinden ziyade teknolojinin değerine vurgu yapmaktadır. Teknolojinin değerini esas

alan transhumanizm, Tanrı'ya ve insanlığa bir bütün olarak karşı çıkan cahil bir şirk sistemidir.

Transhümanizm, sosyal olmayan ve makinelere bağımlı olan varlıklardan oluşan bir hayat ve dünya tasavvur etmektedir. İnsan, diğer insanlarla ilişki kurmaya ve etkileşim içinde olmaya ihtiyaç duyan bir varlıktır. Birbirlerine yardım eden, birbiriyle dayanışma içinde olan, birbirlerine şefkat, sempati, sevgi ve saygı duyan insanlar olarak bir arada yaşayan insan topluluğu olmak evrensel bir görevdir. İnsan toplumundaki ilişkiler iki özne arasındaki canlı ben-sen ilişkisidir. Transhümanizmin tasavvur ettiği gelecekte ise bu ilişkinin yerini iki nesne arasındaki şey-şey ilişkisi almaktadır. İnsan dâhil her şeyin mekanikleştiği transhümanist gelecek tasavvurunda toplum olmadığı gibi yapay varlıklar arasındaki duygusuz, duyarsız ve düşüncesiz "şeyler" arasındaki ilişkisizlik hâli olacaktır.

Tanrı'yı inkâr eden ve insan ile bilgisayar birleştiren transhümanizmin başı, sonu ve ortası materyalizmdir. Tanrı ve ruhu öldüren transhümanizm, materyalizmin en kaba biçimi olarak insanı makineleştirmektedir. Bilgisayarla insanın birleştirilmesi, insanın tarihte gelebileceği en zirve Omega noktası olarak değerlendirilmekte ve tarihin sonu olarak ilan edilmektedir. Materyalizm ve tarihin sonu yaklaşımları, transhümanizm içinde yenisinden üretilmektedir.

Din, Yaradan'ın yardımıyla insanların bu dünyadaki zorluklara dayanması gerektiği telkininde bulunurken onlara sınırsız mutlulukla dolu bir öte dünya vadetmektedir. Transhümanizm, bilim ve teknoloji yoluyla insanın bu dünyada kendini kurtarabileceğini ve yaşayabileceğini öngörmektedir. Dinî açıdan insanın tanrılığa oynamasına gerek yoktur. Onun, Tanrı'nın yarattığı şeref ve özgürlük sahibi varlık olarak ahlaklı insan olmaya ihtiyacı vardır. Din, mutlu bir geleceğin Tanrı'nın rehberliğinde inşa edil-

mesi gerektiğini söylerken transhümanizm Tanrı'nın ve insanın olmadığı bir gelecek tasavvurunu insana dayatmaktadır. Transhümanizmin tanrı olma oyunu, ancak Tanrı'nın çözeceği büyük problemlerin doğmasına yol açmaktadır. İnsanı tanrı yapma şeklinde tehlikeli bir oyunu uygulamaya koymaya çalışan transhümanizm, yeryüzünün ve insanlığın bozulmasının ve fesada doğru gitmesinin kapılarını sonuna kadar açmaktadır. İnsan biyolojisini değiştirmeye kalkan transhümanizm, insan genetiğinde, cinsiyetinde, toplumunda, haklarında ve ilişkilerinde geri dönülmez sorunların ve krizlerin doğmasına yol açmaktadır. İnsan olmanın ne anlama geldiği sorusunu anlamsızlaştıran transhümanizm, tanrısız, ruhsuz, anlamsız, insansız ve mekanik yaratıklarla dolu bir gelecek vadetmekle çok tehlikeli bir oyun oynamaktadır.

Transhümanizm, insanın tanrıçılık oyunudur. İnsanın yaratılış sürecinin ilahi bir kudret elinden olmadığını iddia eden transhümanizm, insanın gelişimini teknoloji sayesinde kendisinin yöneteceğini ve yönlendireceğini söylemektedir. Transhümanizme göre insanın evrimi sürecinde artık söz söyleyen ve karar veren yine insandır ve sonsuz bir bilgiye, tanrısal güce, kudrete, özgürlüğe ve ölümsüzlüğe sahip olabilir. İnsanın, yaratıcısına karşı çıkabilen tek varlık olduğunu iddia eden transhümanizm, insan dışı varlıklar yaratma amacı taşıyan bir isyan hareketidir. ■

Transhümanizm, biyolojik sınırlılıkları, istenmeyen olumsuz bir durum olarak sunmaktadır. İslam, biyolojik sınırlılıkları, varoluşsal düzeyde bir olumsuzluk olarak görmemekte hatta biyolojik sınırlılıkları insani bir yaşam için gerekli görmektedir.

VAHYE ŞAHİT OLMAK

Doç. Dr. Yaşar AKASLAN

Ondokuzmayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Müslümanların bakış açılarını ve hayatlarını şekillendiren Kur'an-ı Kerim, en büyük devrimini vahiy sürecinde gerçekleştirmiştir. Vahyin nüzulüne tanık olan sahabeyi dönüştürmesi ve geliştirmesi bakımından her daim eli üzerlerinde olan Hz. Peygamber, onlar için oldukça önem arz etmiştir. Bu itibarla Kur'an'ı kendisiyle tanıyıp öğrenen ashab-ı kiram, vahyi en iyi anlayan ve anlatan Allah Resulü'nün yanı başında mevzilenmiştir.

Bilindiği üzere Allah, içlerinden seçtiği elçisi ile irtibata geçmek suretiyle mesajlarını aktarmış ve temiz bir toplumun inşası için zor bir vazife olan tebliğ görevini Hz. Muhammed'e tevdi etmiştir. Bu durumu da Kur'an'da şu şekilde dile getirmiştir: "Allah, müminlere kendi içlerinden bir peygamber göndermekle onlara çok büyük bir lütufta bulunmuştur. Çünkü peygamber, onlara Allah'ın ayetlerini tebliğ eder, onları yanlış inançlardan arındırır ve yine onlara hem Kur'an'ın mana ve maksadını öğretir hem de onun hayata nasıl taşınacağını gösterir. Hâlbuki onlar daha önce düpedüz dalalet içindeydiler." (Âl-i İmran, 3/164.) Buna göre Hz. İbrahim'in şu duası böylece kabul edilmiş olmalıdır: "Ey Rabbimiz! Onlara, içlerinden senin ayetlerini okuyacak, onlara kitabı ve hikmeti öğretecek, böylece onları şirkten ve günahlardan arındıracak bir peygamber gönder! Çünkü kudret sahibi olan ve her şeyi yerli yerince yapan

yalnız sensin." (Bakara, 2/129.) Resul-i Ekrem böyle bir zeminde muallim, mübelliğ ve müfessir sıfatlarıyla vahyin o dönem muhataplarına karşı vazifesini hakkıyla yerine getirmiştir. Her bir mesaj bu sayede yerine ulaşmış, hedeflenen dönüşüm sağlanmıştır.

Resulüllah, kendisine vahyedilen bir ayeti muhataplarına aktardığında sahabenin her biri mizacına ve şartlarına göre harekete geçmekteydi. Aralarında Allah Resulü'nün fem-i saadetinden sadır olan sözleri çok yakından takip edenler olduğu gibi çeşitli vesilelerle sonradan öğrenenler de söz konusuydu. Özellikle Mescid-i Nebevi, vahyin bu süreci için stratejik öneme sahipti. İndirilen her bir ayeti Hz. Peygamber'den bizzat duyanlar, henüz haberi olmayanlarla her nerede karşılaşılsa, "İşittin mi Allah Resulü'ne nazil olan ayette ne buyruldu? Şu ayeti sen de duydun mu?" şeklindeki ifadelerle haberdar eder, onlar da bahse konu ayeti bir an evvel öğrenmek için gayret gösterirlerdi.

Vahyin talihli şahitleri, her bir ayetin nüzulünün ardından vakit kaybetmeksizin aldıkları mesajı hayatlarına yansıtmak üzere yoğun çaba sarf ederlerdi. Bu durumu İbn Mesud şu şekilde dile getirmektedir: "Biz, on ayet öğrendiğimizde, o ayetlerin anlamını belleyip onları hayatımıza aktarmadıkça diğer ayetlere geçmezdik." (Taberî, Câmi'u'l-beyân, 1/74.) Bu çerçevede Ebu Dahdah'ın tavrı dikkate şayandır. "Verdiğinin

kat kat fazlasını kendisine ödemesi için Allah'a güzel bir borç verecek yok mu? Darlık veren de bolluk veren de Allah'tır. -Unutmayın ki- sadece O'nun huzuruna çıkarılacaksınız." (Bakara, 2/245.) ayeti nazil olduğunda Ebu Dahdah derhal Allah Resulü'nün yanına koşmuş ve aralarında şu diyalog yaşanmıştır:

"Anam babam sana feda olsun ey Allah'ın Resulü! Allah'ın, hiçbir şeye ihtiyacı olmamasına rağmen bizden borç mu istiyor?"

"Evet. Böyle yaparak Allah sizi cennete koymayı amaçlıyor."

**Resulüllah,
kendisine
vahyedilen
bir ayeti
muhataplarına
aktardığında
sahabenin her
biri mizacına
ve şartlarına
göre harekete
geçmekteydi.**

“O hâlde Rabbime borç veririm karşılığında bana ve aileme cenneti mi vadediyor?”
“Evet, öyle!”

Diyaloğun ardından Ebu Dahdah elini Resul-i Ekrem’e uzatarak sözlerine şöyle devam etmiştir: “Öyleyse sen de elini bana uzat ey Allah’ın Resulü! Benim, biri yukarıda biri de aşağıda olmak üzere iki bahçem var. Allah’a yemin ederim ki bunlardan başka da bir gelirim yok. Tüm malvarlığım bu iki bahçe... İkisini de Allah’a borç vermek istiyorum.” Duydukları karşısında Hz. Peygamber oldukça duygulanmış ve Ebu Dahdah’a bahçelerden birini sevabını yalnızca Allah’tan beklemek üzere bağışlamasını, diğerini ailesinin geçimini temin etmek için işlemesini önermiştir. Bunun üzerine Ebu Dahdah “Öyleyse büyük olan ve çok sevdiğim 600 ağaçlı hurma bahçemi Rabbime borç veriyorum.” demiştir. Resulüllah’ın, bu bağışı Allah adına kabul etmesi üzerine de sevincinden ne yapacağını bilememiştir. Koşarak eşi ve çocuklarının bulunduğu ve bağışladığı hurma bahçesine gitmiş; hurma bahçesinden çıkmaları gerektiğini, zira burayı nice sürpriz nimetlerin saklı tutulduğu ve hiç kimsenin hayal dahi edemediği cennet karşılığında Allah’a borç olarak verdiğini ailesine söylemiştir. Eşi kızmak, darılmak şöyle dursun, büyük bir sevinçle bu kârlı ticareti için kocasını tebrik etmiştir. Bu kıymetli aile topladıkları hur-

maları dahi almadan gönül huzuruyla bahçeyi terk etmiştir. (Süyûtî, ed-Durru’l-mensûr, 1/746.)

Allah Resulü ve sahabe arasındaki olağanüstü muhabbeti tesis eden de hiç kuşkusuz vahiydir. Nitekim Allah sevgisini kazanmanın peygambere itaat ve onun hoşnutluğundan geçtiğini Kur’an şöyle ifade etmektedir: “(Allah’ı sevdiklerini söyleyenlere) De ki: Allah’ı gerçekten seviyorsanız gelin bana uyun ki Allah da sizi sevsin, günahlarınızı affetsin. -Bilin ki- Allah çok affedici, çok merhametlidir.” (Âl-i İmran, 3/31.) Bunun yanında Resulüllah’ın müminlere karşı olan sevgisini şu ayetler dile getirmektedir: “İşte size içinizden öyle bir peygamber geldi ki sizin sıkıntıya uğramanız ona çok ağır gelir. O sizin üzerinize titreyip durur, müminlere karşı şefkat ve

merhametle doludur.” (Tevbe, 9/128.)

Gerek zikredilen ayetler gerekse Ahzap suresinin 6. ayetinde yer alan “Peygamber, müminlere kendi öz canlarından daha yakın, daha öncelikli ve daha değerlidir. Bu yüzden onun eşleri de müminlerin anneleri hükümdededir...” ifadeleri etrafında sahabenin peygambere duydukları sevgiye verilebilecek nice örnekler söz konusudur. Tarihin, şahadetini altın harflerle kayıt düştüğü yirmili yaşlarda şehit edilen Zeyd b. Desine’nin duruşu bu konuda takdire şayandır. Tarihte Recî’ Vakası diye bilinen hadisede müşrikler tarafından esir alınan Zeyd b. Desine intikam için haram aylardan sonra öldürülmek üzere Harem sınırları dışındaki Ten’îm mevkiine götürülmüştü. Zeyd şehit edilmeden evvel kendisine Ebu Süfyan tarafından şu teklif yapılmıştı: “Gördüğün üzere çok sıkıntı çekiyorsun. Allah aşkına doğru söyle! Şu an senin yerine Muhammed’in öldürülmesini, böylece evine dönmeyi istemez miydin? Üstelik sizi bile bile ölüme göndermedi mi? ‘Yerimde Muhammed olsaydı keşke!’ dersen inan seni serbest bırakacağız.” Sunulan teklife koca yürekli Zeyd şu mukabelede bulunmuştu: “Allah’a yemin olsun ki şu anda ailemin yanına dönmek bir yana, Muhammed’in ayağına bir diken batıp onu incitse gönülüm ona bile razı olmaz.” (İbn Hişâm, es-Sîre, 3/126.) Ebu Süfyan, Zeyd b. Desine’nin bu

**Vahyin talihi
şahitleri, her bir
ayetin nüzulünün
ardından vakit
kaybetmeksizin
aldıkları mesajı
hayatlarına
yansıtmak üzere
yoğun çaba sarf
ederlerdi.**

sözü üzerine oldukça şaşır-
mış, “Bu nasıl bir sevdadır!
Yemin ederim ki arkadaşla-
rının Muhammed’i sevdiği
kadar liderlerini seven bir
başka topluluk görmüş deği-
lim.” demek suretiyle hayre-
tini gizleyememiştir. (İbn Sa’d,
et-Tabakât, 4/403.) Kaynaklarda
“İnsanlardan öyleleri de var
ki Allah’ın hoşnutluğunu ka-
zanmak için canını feda eder.
Allah da kullarına şefkatlidir.”
(Bakara, 2/207.) ayetinin Rec’f
Vakası kahramanları hakkın-
da nazil olduğu rivayeti yer
almaktadır.

Kur’an’ın, vahye şahit olan-
ları nasıl dönüştürdüğünü,
Cahiliye Dönemi’nin kız ço-
cuğuna bakış açısını yansıtan
sahnelerde de görmekteyiz.
Bilindiği üzere bir kısım Cahili-
ye Arapları, geçim endişesi,
kabileler arasında süregelen
savaşlar esnasında esir edi-
len kızların istismar edilmesi,
toplum tarafından kadının
ahlaka mugayir kabul edilen
davranışlar sergilemesinin
ailesi için utanç sebebi sa-
yılması gibi gerekçelerle kız
çocuklarını gömerek öldür-
mekteydiler. Öyle ki Temimli
Kays b. Asım, Resulüllah’a
gelip şu itirafta bulunmuştu:
“Cahiliye Döneminde sekiz
kızımı diri diri toprağa göm-
düm.” (Taberani, Mu’cemu’l-kebir,
18/337.) İnsanlık suçu olan
bu âdeti, Kur’an şu ayetlerde
esefle aktarmaktadır: “On-
lardan birine Rahman olan
Allah’a isnat ettikleri bir kız
çocuğunun doğum haberi
verilince yüzü kapkara kesilir
ve öfkeden yutkunur durur.”
(Zuhruf, 43/17.); “Vaktiyle diri
diri toprağa gömülen kız ço-

cuğunun hangi günahından
dolayı öldürüldüğü soruldu-
ğu zaman...” (Tekvir, 81/8-9.);
“Onlardan biri, kız ile müjde-
lendiği zaman içi öfke ile do-
larak yüzü simsiyah kesilir!
Kendisine verilen kötü müjde
(!) yüzünden halktan gizlenir.
Şimdi onu, aşağılanmış
olarak yanında tutacak mı,
yoksa toprağa mı gömecek?
Bak, ne kötü hüküm veriyor-
lar!” (Nahl 16/58-59.)

Bu ayetler üzerine sıkça dü-
şünen, neredeyse kendini
yiyip bitiren, nedametini Al-
lah’ın elçisiyle paylaşmak,
belki bu sayede gönlünü fe-
rahlatmak ve peygamberi
pişmanlığına şahit tutmak
isteyen bir adamın yaşadık-
larına kaynaklar şu şekilde
yer vermektedir. Bir gün Hz.
Peygamber ashab-ı kiram ile
beraber sohbet ederken bir
adam gelerek yanına otur-
muştur. Hüzünlü olduğu her
hâlden belli olan bu ada-
mın dertli dertli iç çekişini
fark eden Resulüllah içini
dökmesini, böylece rahatla-
yacağını söylemiştir. Adam
sözlerine şu şekilde başla-
mıştır: “Ey Allah’ın Resulü!
İçimde dindiremediğim bir
sızı var... Bu ayetler yoktu...
O zamanlar sizi tanımıyor-
dum... Kız çocuklarından öl-
dürerek kurtulmak âdetten-
di. Benim de dünya tatlısı bir
kız evladım vardı. Allah şahit
ki yavrumu çok severdim.
Bir gün kulağıma birisi eğilip
onu gömme vaktinin geldi-
ğini fısıldadı. Bunun üzerine
‘Kızım, haydi gezmeye gidi-
yoruz!’ diyerek elinden tutup
çölün ortasında insanların
kullanmadığı suyu çekilmiş

derin bir kuyunun yanına
götürdüm. Orada saatler-
ce oyunlar oynadık kızıyla.
Oyunun sonunda kuyudan
aşağı bakar gibi yaptım. Yav-
rucağım da benim gibi ku-
yuya baktı. Ani bir hareketle
onu ayaklarından kavrayarak
kuyuya atıverdim. Kuyuya
düşerken kızımın ‘Babacığım
beni kurtarmayacak mısın?’
çığılığı hâlâ kulaklarımdadır.
İşte o zamanlar ben sizi bil-
miyordum.” Bu ifadeler üye-
rine Hz. Peygamber ve orada
bulunan sahabeler hıçkırık-
lara boğulmuşlardır. Ashab-ı
kiram, Resulüllah’ı hüzün-
lendirdiği için o zata çıkışıp
ağzını kapatmaya çalışsa da
Resul-i Ekrem, “Karışmayın
ona!” diyerek onlara mani
olmuş ve yüreği buruk zata
“Kalk ve sesini yükselterek
tekrar anlat, herkes duysun!”
buyurmuştur. O zat daha
yüksek bir sesle tekrar yaşa-
dığı bu hazin olayı anlatmış-
tır. Bu üzücü hadise, vahyin
insanı nasıl yeniden inşa et-
tiğini gösterir mahiyettedir.
(Darimî, Sünen, Mukaddime, 1; Mev-
dudî, Tefhîmü’l-Kur’ân, 7/51.)

Arz ettiğimiz örneklerde
görüldüğü üzere Hz. Pey-
gamber takip ettiği metot
sayesinde vahyin şahitlerini
insanı kâmil hedefine ulaştır-
mıştır. Üstlendiği tebliğ
sorumluluğunu layıkıyla icra
eden Allah Resulü, bu duru-
ma veda hutbelerinde, “Teb-
liğ ettim mi?” demek suretiyle
büyük kalabalıkları şahit
tutmuş, en büyük şahit olan
Allah’a da “Şahit ol ya Rab!”
niyazında bulunarak risalet
görevini tamamlamıştır. ■

TAKVANIN GÜCÜ

Dr. Bayram KÖSEOĞLU

DİB Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَتَّقُوا اللَّهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا وَيُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ

“Ey iman edenler! Allah’a saygıda (takva) kusur etmezseniz O size bir temyiz kabiliyeti verir, kötülüklerinizi örter ve sizi bağışlar. Allah büyük lütuf sahibidir.”

(Enfal, 8/29.)

Takva, kulun Allah ile olan ilişki-
kisinin merkezinde yer alan
Kur’an kavramlarından bir ta-
nesidir. Takva kelimesi, “koru-
mak, sakınmak, saygı göster-
mek, korkmak, çekinmek” (İbn
Manzur, Lisânü’l-Arab, “vky” mad.),
“bir şeyi kendisine zarar ve
eziyet verecek şeylerden ko-
rumak” (Ragıb el-İsfahani, el-Müf-
redat, 530.) gibi anlamlara gelen
“vikâye” kökünden türemiş
bir kelimedir. Dinî bir kavram
olarak takva, Allah’a itaat hu-
susunda ihlaslı olmayı, Allah’a
isyan anlamına gelecek hu-
suslarda ise terk ve sakınma-
yı; nefsin arzularından ve Al-
lah’tan uzaklaştıran şeylerden
kaçınmayı ifade etmektedir.
(Cürcani, et-Ta’rifat, 68.)

Takva kelimesinin ve aynı kök-
ten türeyen farklı türevlerinin
Kur’an’da çokça zikredilmiş

olması kavramın öneminin bir
göstergesidir. Bu bağlamda
olmak üzere Kur’an’da pek
çok ayette insanların Allah’a
karşı gelmekten ve ahiret
azabından sakınmaları isten-
mekte (Bakara, 2/24, 48; Âl-i İmran,
3/102; Nisa, 4/1 vd.); Yüce Allah’ın
takva sahibi olanlarla beraber
olduğu (Bakara, 2/194; Tevbe, 9/36,
123.); onları koruduğu, yardım
ettiği ve takva sahibi olanla-
rı sevdiği (Âl-i İmran, 3/76; Tevbe,
9/4, 7.); onların dostu olduğu
(Casiye, 45/19.); takvanın insana
problemlerden çıkış yolu sun-
duğu, insanın önünü aydınla-
tan bir nura vesile olacağı (Ha-
did, 57/28; Talak, 65/2.); nefsinin
bencilliğinden korunmayı ba-
şaranların kurtuluşa ereceği
(Haşr, 59/9; Tegabün, 64/16.) ifade
edilmekte, takva sahipleri/
müttakiler cennetle ve cennet
nimetleriyle müjdelenecek-

tedir. (Âl-i İmran, 3/15, 198; Zümer,
39/20, 73; Muhammed, 47/15 vd.)

Takva aynı zamanda iman ve
kalple ilişkili bir kavramdır. Hz.
Peygamber’in eliyle göğsüne
işaret ederek, “Takva bura-
dadır.” buyurması (Müslim, Birr,
32; Tirmizi, Birr, 18.) ve “Allahım,
nefsime/kalbime takvasını
ver!” diye dua etmesi (Müslim,
Zikir, 73.) bu hususun gösterge-
sidir. Aynı şekilde, Kur’an’da
Hz. Peygamber’e karşı saygılı
olanların, Allah’ın kalplerini
takva için imtihan ettiği kim-
seler olarak nitelendirilmesi
(Hucurat, 49/3.) ve Allah’ın hü-
kümlerine saygı göstermenin
kalpteki takva ile ilişkilendiril-
mesi de (Hac, 22/32.) bu açıdan
dikkat çekicidir. (DİA, “Takva”
mad.)

İman ve amelle doğrudan
ilişkili bir kavram olan takva

ve bu bağlamda olmak üzere Allah'a karşı gelmekten sakınma ve O'na saygı duyma, "Ey iman edenler! Allah'a saygıda (takva) kusur etmezseniz O size bir temyiz kabiliyeti verir, kötülüklerinizi örter ve sizi bağışlar. Allah büyük lütuf sahibidir." (Enfal, 8/29.) ayetinde buyrulduğu üzere müminlere büyük bir güç ve ayrıcalık kazandırmaktadır aynı zamanda. Zira bu ayet takvanın üç önemli kazanımından bahsetmektedir. Bunlardan birincisi, Furkan yani insanın iyi, güzel ve doğruyu kötü, çirkin ve yanlıştan ayırmasını sağlayan bir temyiz yeteneği, sevgi gücü ve vicdan ölçütüdür. İkincisi, Yüce Allah'ın takva sahibi kullarının günahlarını örtmesi, üçüncüsü ise onları bağışlamasıdır. (Kur'an Yolu, c.2 s.683.) Böylece Yüce Allah, hak ile batılı ayırt etmek üzere Müslümanları üstün kılmak suretiyle yardım edecek, onlara şüpheli şeylerden çıkış yolu gösterecek, Müslümanlarla diğer din mensuplarının arasını ayıracak, dünyada ve ahirette Müslümanları üstün tutacaktır. (Zemahşeri, el-Keşşaf, 2/214.) Zira Müslümanlar, Allah'ın dinine yardım edip üzerlerine düşen sorumlulukları yerine getirirlerse Allah da Müslümanlara yardım edeceğini vadetmektedir. (Muhammed, 47/7.)

Kur'an'da insanlar için bedenlerini örtecek, onları süsleyecek elbise yaratıldığı ifade edildikten sonra "takva elbisesi"nin daha hayırlı olduğu belirtilmektedir. (Araf, 7/26.) Burada ifade edilen takva elbisesinden maksat tevhit, salih amel ve güzel ahlak gibi de-

ğerlerdir. (Celalüddin es-Süyuti-Celalüddin el-Mahalli, Tefsiru'l-Celaleyn, 153.) Zira elbise nasıl ki bedeni korur, örter ve süslerse takva da ruhumuzu süsler ve kötü duygulardan korur. Kalpte yer eden takva aynı şekilde bedene ve organlara yansır ve mümini âdeta bir zırh gibi korur. Kur'an-ı Kerim'de "... Azık edinin; kuşkusuz azığın en hayırlısı takvadır. Öyleyse bana saygı duyun ey akıl sahipleri!" (Bakara, 2/197.) buyrulduğu üzere insanın dünyadan ahirete uzanan yolculuğunda en önemli azağı yine takva olacaktır. Yolcu, azağı sayesinde varacağı yere ulaşacak, insan da takva azağı sayesinde ahirette kurtuluşa erecektir.

Kurban ibadetiyle ilgili olarak "Onların ne etleri Allah'a ulaşır ne de kanları; O'na ulaşacak olan sadece sizin takvanızdır..." (Hac, 22/37.) şeklindeki ilahi beyan da ibadetlerde aslolanın şekilden ziyade halis niyet ve samimiyet olduğunu ifade etmektedir. (Nesefi, Medariku't-Tenzil, 2/442.) Bu şartlara uygun olarak yapılan ibadetler sayesinde kulun Allah'a olan bağlılığı, yakınlığı, içtenliği artacaktır. Bu ise elbette ki kulu Allah'a karşı gelmekten koruyacak, güzel ve salih ameller işlemesine vesile olacaktır. Bu bağlamda, hoşgörölü (Bakara, 2/237.) ve adil olmanın (Maide, 5/8.) takva ile ilişkilendirilmesi de aynı şekilde takvanın insanın fiilleriyle olan güçlü bağının örneklerindedir.

Allah'a karşı gelmekten sakınma, O'na saygı duyma ve takva sadece kulun kendisiyle alakalı hususlar değildir. "Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun." (Tahrim, 66/6.) buyruğunda görüldüğü üzere bir mümin kendisini korumakla sorumlu olduğu gibi kendilerinden sorumlu olduğu ailesini, çocuk çocuğunu da korumakla mükelleftir. Bu ise onları da Allah'a karşı sevgi, saygı, itaat ve teslimiyet gibi vasıflarla donatmakla mümkün olacaktır.

Öyle görünüyor ki takva, kalbin samimiyetinden yaptığıımız fiillerdeki niyete; iman ve ibadetlerimizdeki ihlas ve samimiyetten güzel ahlaka kadar uzanan, hem kalbimizi hem düşüncemizi hem de bütün hayatımızı yönlendiren, koruyan ve anlamlı kılan son derece önemli bir Kur'an kavramıdır. Zira takva, bizi Allah'a karşı gelmekten, kötülüklerden ve ahirette kötü bir sonla karşılaşmaktan koruyacak olan bir kalkandır. Bunun temelinde de güçlü bir Allah sevgisi yer almaktadır. Allah sevgisi ise yine O'nun sevgisini kazandıracaktır. ■

Takva, kalbin samimiyetinden yaptığımız fiillerdeki niyete; iman ve ibadetlerimizdeki ihlas ve samimiyetten güzel ahlaka kadar uzanan, hem kalbimizi hem düşüncemizi hem de bütün hayatımızı yönlendiren, koruyan ve anlamlı kılan son derece önemli bir Kur'an kavramıdır.

HAYATIMIZDAKİ RIZIKLARI BİR KEZ DAHA DÜŞÜNELİM Mİ?

Halil KILIÇ

DİB Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı

عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ فِي دُعَائِهِ: اللَّهُمَّ ارْزُقْنِي حُبَّكَ وَحُبَّ مَنْ
يَنْفَعُنِي حُبُّهُ عِنْدَكَ، اللَّهُمَّ مَا رَزَقْتَنِي مِمَّا أَحَبُّ فَأَجْعَلْهُ قُوَّةً لِي فِيمَا تُحِبُّ، اللَّهُمَّ وَمَا زَوَيْتَ
عَنِّي مِمَّا أَحَبُّ فَأَجْعَلْهُ فَرَاغًا لِي فِيمَا تُحِبُّ.

Hiz. Peygamber (s.a.s.) şöyle dua ederdi: “Allah’ım! Beni, senin sevginle ve sevgisi senin katında bana fayda verecek olan kimsenin sevgisiyle rızıklandır. Allah’ım!

Sevdiğim şeylerden rızık olarak bana her ne verdiysen onları, senin sevdiğin konularda bana güç ve kuvvet yap. Allah’ım! Sevdiğim şeylerden her neyi benden aldıysan onları da senin sevdiğin hususlarda benim için bir vesile kıl.”

(Tirmizi, Deavat, 74, [Hadis no:3491].)

Rızık nedir?

Sözlük manası itibarıyla kendisinden faydalanılan veya verilen şey demek olan rızık; en yalın tanımıyla, canlıların hayatlarını sürdürebilmeleri için yedikleri, içtikleri ve kendisiyle beslendikleri şeydir. Aslında rızık mahiyetini ortaya koymada bu tanım biraz yetersiz kalmaktadır.

Zira konuyla ilgili ayet ve hadislerle baktığımızda rızık sadece yenilebilir ve içilebilir şeylerle sınırlı olmadığı, çok daha geniş bir anlamı muhtevi olduğu görülmektedir. Nitekim “Kendilerini rızıklandırdığımız şeylerden infak ederler.” (Bakara, 2/3.) ayetini “Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça iyiliğe asla erişemezsiniz.” (Âl-i İmran,

3/92.) ayetiyle beraber okuduğumuzda sevdiğimiz her şeyi rızık olarak değerlendirmek mümkündür. Aynı şekilde Hiz. Şuayb’ın kendisine peygamberlik vazifesi verilmesini “güzel bir rızık” olarak nitelemesi (Hud, 11/88.), rızık sadece yiyecek ve içeceklerle sınırlandırılmaması gerektiğine işaret etmektedir. Yine yukarıda yer verdiğimiz hadiste Hiz. Peygamber’in ifade ettiği üzere Yüce Allah’ın sevgisi ve O’nun sevgisine/rızasına yaklaştıracak olan kişilerin sevgisi de bir rızıktır. Hiz. Ömer de (r.a.) “Allah’ım! Beni senin yolunda şehit olmakla rızıklandır ve bana resulünün şehrinde ölmeyi nasip et!” (Buhari, Fedailü’l-Medine, 11.) diye dua ederek Allah yolunda şehit olmayı rızık olarak saymıştır. Görülüyor ki rızık, sadece yiyecek ve içeceklerden ibaret değildir ve etrafımızda rızık olarak değerlendireceğimiz pek çok şey vardır.

Hayatımızdaki rızıklara dair bir liste yapacak olsak hiç şüphesiz yaratılmış olmayı yani yokluk âleminde varlık âlemine intikal etmeyi ve mahlûkat içerisinde de insan olarak yaratılmış olmayı listenin en başına yazabiliriz. İnsanın müminler safında yer alması da bu listenin başında yer alan bir başka büyük rızıktır. Çoğu zaman farkında olmadığımız sağlıklı bir rızıktır; hayırlı bir eşe, helal bir işe, haram karışmamış bir aşı sahip olmak rızıktır. Vefalı dostlarımızın olması, hâl hatır soran birilerinin yakınımızda bulunması bir rızıktır. Faydalı bir ilme ve kullukla geçen uzun bir ömre sahip olmak

da başlı başına bir rızıktır. Dünyayı satın alacak servete sahip olmak değildir rızık sadece; kanaatkâr bir gönle sahip olmaktır rızık. Bazen gülmek bir rızık iken bazen de ağlayabilmek bir rızıktır. Aynı şekilde bazen sahip olmak rızıkken bazen de mahrum kalmak bir rızıktır. Zira kişinin sevdiği şeylerin hayatından çıkması veya ondan en baştan beri mahrum kalması bir imtihan vesilesidir. Kişi bu şeylerin yokluğuna sabreder ve bu sebeple Allah'a dua ederek O'na daha da yakınlara girerse bu mahrumiyet, onun için bir rızık olacaktır.

Rızık veren Allah'tır

Hiç şüphesiz rızık her çeşidini veren Yüce Allah'tır. Kur'an-ı Kerim'de bu konuya dair pek çok ayet yer almaktadır; rızık verenin O olduğu (Sebe, 34/24; Mülk, 67/21; Ankebüt, 29/60.), O'nun dilediğine hesapsız rızık verdiği (Bakara, 2/212.), kimilerinin rızıkını genişlettiği kimilerinininkini ise daralttığı (Rad, 13/26.) ifade edilmektedir. Hatta bir ayette "Çocuklarınızı yoksulluk korkusuyla öldürmeyin. Onları da sizi de biz rızıklandırırız..." (İsra, 17/31.) buyrulmak suretiyle rızık konusunda endişe edilmemesi istenmiştir.

Bununla birlikte, Allah'ın rızıkta kefil olması meselesi yanlış anlaşılmalıdır. Evet, Allah rızık yaratandır ama sünnetullahın yani Allah'ın kâinata koyduğu ilahi kanunun bir gereği olarak rızık temin etmede de herkesin üzerine düşeni yerine getirmesi gerekmektedir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de "İnsana

ancak çalıştığı şey vardır." (Necm, 53/39.) buyrulmak suretiyle bu hakikate vurgu yapılmaktadır. Aynı şekilde, sadece ibadetle meşgul olup rızık temin etme noktasında herhangi bir çaba sarf edilmemesi İslam'ın tevekkül anlayışla bağdaşmamaktadır. Bu hususta Yüce Allah "Namaz kılınınca artık yeryüzüne dağlın ve Allah'ın lütfundan rızıkınızı arayın." (Cuma, 62/10.) buyurarak haftalık buluşma anı olan cuma namazının bile rızık aramaya engel olmaması gerektiğine dikkat çekmiş ve namazı müteakip rızık peşinde koşturulmasını talep etmiştir.

Gerçek rızık Allah'a yaklaşır rızıktır

Yüce Allah'ın bahsettiği rızıklar karşısında kulları ya şükredip Rablerinin hoşnut olacağı ameller ortaya koyarlar

Allah rızık yaratandır ama sünnetullahın yani Allah'ın kâinata koyduğu ilahi kanunun bir gereği olarak rızık temin etmede de herkesin üzerine düşeni yerine getirmesi gerekmektedir.

ya da nankörlük edip rızık verenden yüz çevirirler. Allah'ın rızık olarak verdiği her bir şey kulun şükretmesine vesile olur ve onu Allah'a yaklaştırır, bu hem dünyevi hem de uhrevi bir rızık olacaktır. Aynı şekilde bazı şeylerden mahrum kalmak, kişinin sabretmesine vesile olur ve bu sayede o, Rabbinin razı olacağı davranışlar ortaya koyarsa bu durum da onun için amel defterinin sevapla dolmasını sağlayan bir rızık olacaktır. Fakat bunun tam tersine, kulun sahip olduğu veya mahrum kaldığı şeyler onu azgınlığa sevk ediyorsa bu durum rızık olmanın ötesinde kişi için azap sebebi olabilecektir.

Dolayısıyla her daim kula düşen Yunus Emre'nin söylediği gibi; "Hoştur bana senden gelen / Ya hil'at-ü yahut kefen / Ya taze gül yahut diken / Kahrın da hoş, lütfun da hoş." demek ve nimeti de nikmeti (sıkıntı, musibet) de rızık saymak ve bunların her birini Rabbin rızasını kazanmak için fırsat bilmek olmalıdır.

Hadisten Öğrendiklerimiz

1. Rızık sadece yenilip içilen şeyler değildir. Ayrıca rızık Yüce Allah'ın verdikleri değildir sadece; bazen mahrum kalınan şeyler de rızık olabilir.

2. Kişi gerek sahip olduklarını gerekse mahrum kaldıklarını, kendisini Allah'a yaklaştıracak bir vesile olarak görmeye gayret etmelidir. İşte bunu yaptığı oranda hem dünyada hem de ahirette rızıklandırılardan olacaktır. ■

BAŞKANLIĞIN SIRA DIŞI YAYINLARINDAN İSLÂM HUKUKU NAZARİYATI HAKKINDA BİR ETÜD

Dr. Mehmet BULUT
DİB Emekli Başkanlık Müşaviri

*Sava Paşa, İslâm Hukuku Nazariyatı Hakkında Bir Etüd I-II,
Ter. Baha Arıkan, Diyanet İşleri Reisliği Yayınları, Yayın No: 43,
Ankara 1955-1956 (1. cilt 248, 2. cilt 376 sayfa)*

İmkânların çok kısıtlı olduğu zamanlar dâhil, Diyanet İşleri Başkanlığı hemen her dönemde önem arz eden, dikkat çeken eserler yayımlayabilmiştir. 1950 öncesinden söz edecek olursak 1920'li yıllarda yayımlanan Ahlâk Dersleri, Askere Din Dersleri ve Türkçe Hutbe; 1930'lu yıllarda yayımlanan Hak Dini Kur'an Dili ve Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi; 1940'li yıllarda yayımlanan İslam Fitri Tabii ve Umumi Bir Dindir, Riyazü's-Salihin Tercümesi ve İslam Düşüncesinin İlahi Tarafı adlı eserler örnek olarak verilebilir. Sava Paşa tarafından Fransızca olarak yazılan ve Baha Arıkan tarafından dilimize çevrilen İslâm Hukuku Nazariyatı Hakkında Bir Etüd adlı eseri de yayın faaliyetlerinde nispeten bir canlanmanın görüldüğü 1950'li

yıllarda Başkanlığın neşrettiği sıra dışı eserlerden biri olarak kabul edebiliriz. Bu yazıda sözü edilen eseri daha çok Başkanlığın dikkat çeken bir yayın faaliyeti yönüyle tanıtmaya çalışacağım. Eserin İslam hukuku açısından taşıdığı önemin, konunun uzmanlarınca ortaya konması daha uygun olacaktır, nitekim konuya ilişkin değerli çalışmalar yapılmıştır. Sözü edilen eserin haiz olduğu ilmî kıymet yanında, müellifinin kimliği ve bulunduğu hizmetler de dikkat çekmektedir. Binaenaleyh, önce eserin müellifini kısaca tanıtmak yerinde olacaktır.

Sava Paşa, Osmanlı devlet idaresinde önemli mevkilerde bulunmuş, yukarıda sözü edilen eser başta olmak üzere İslam hukuku alanında eserler kaleme almış Rum asıllı bir Osmanlı paşası... Hayatıyla ilgili en geniş bil-

giyi, eseri Türkçeye çeviren Baha Arıkan'ın "Mütercimim İfadesi" başlığı altında yer verdiği bilgilerden öğreniyoruz. Buna göre Sava Paşa, Yanyalı Doktor Sava Efendi'nin oğludur. 1832'de Yanya'da doğmuştur. Tıp eğitimi almasına rağmen bu alanda çalışmamış, Osmanlı Devleti'nde idari ve adli görevlerde bulunmuştur. İlk görevi 1870 yılında Girit mutasarrıflığıdır. 1875 yılına kadar bu görevde kaldığı sanılmaktadır. 1875'ten 1890 yılına kadar sırayla şu görevlerde bulunmuştur: Mekteb-i Sultani (Galatasaray Lisesi) müdürlüğü, Cezayir-i Bahr-i Sefid valiliği, Nâfia nazırlığı, Hariciye müsteşarlığı, Hariciye nazırlığı, Nafia nazırlığı komisyonu üyeliği, Girit valiliği. Sözü edilen hizmetlerden sonra 12 yıl kadar açıkta kalmış, yaşanan bir anlaşmazlık üzerine 1890'da İs-

tanbul'dan ayrılarak Paris yakınlarındaki Neuilly kasabasına yerleşmiştir. Ömrünün son kısmını Paris'te geçirmiştir. İstanbul'daki zengin kütüphanesini de oraya taşımış, fıkıh ve hukukla ilgili çalışmalarına yoğunlaşmıştır. Hiç evlenmemiş olan Sava Paşa, 1901 veya 1904'te Paris'te ölmüştür.

İslâm Hukuku Nazariyatı Hakkında Bir Etüd, Sava Paşa tarafından Fransızca olarak yazılıp ilk cildi 1892'de, ikinci cildi ise ilk cildin yayınından yedi yıl sonra 1898'de Paris'te bastırılmış olan Etude sur la Theorie Musluman adlı İslam hukukuna dair eserin, Baha Arıkan tarafından yapılmış ve Diyanet İşleri Reisliği tarafından 1955-56 yıllarında yayımlanmış tercümesidir.

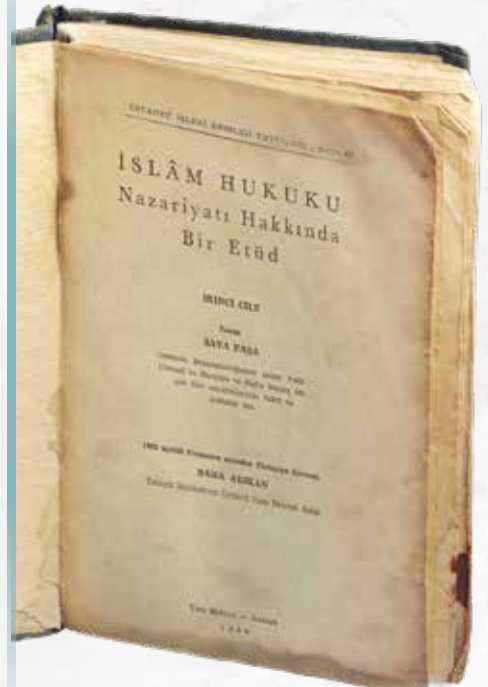
Eserin birinci cildi, iki fasıldan oluşmaktadır. Birinci fasılda İslam hukuk tarihiyle ilgili bilgilere, ikinci fasılda İslam hukuku çerçevesinde bazı tanımlar ve bu çerçevede nazari ve felsefi bilgilere yer verilmiştir. İkinci ciltte ise fıkıh usulüne dair açıklamalara yer verilmiş, içtihat ve türleri, içtihat devreleri, usul-i fıkıhın tarifi, konusu, şer'i deliller, şer'i hükümler gibi hususlar üzerinde durulmuştur.

Sava Paşa'nın bu eseri, özellikle İslam hukuku metodolojisiyle ilgilidir. Ona İslam hukuku alanında şöhret kazandıran da bu eserdir. Paşa, eserini yazmadan önce hocası Kütahyalı Nuri Efendi'den fıkıh dersleri almış,

ondan üç yıl süreyle Molla Hüsrev'in Miratü'l-Usul adlı eserini okumuştur. Mütercim verdiği bilgiye göre Sava Paşa, bu eserini Avrupalı bir tasnifle dizayn etmiş, İslam hukukunu bir bütün olarak sunmaya çalışmıştır. Bu hâliyle eser, bir ders kitabı mahiyetindedir.

1892'de yayımlanan eserin ilk cildi, Batı ilim çevrelerinde büyük yankı uyandırmış; kitap, Avrupa'da hukuk eğitimi alanında önemli kaynaklardan biri olmuştur. Cemaladdin Afgani de Londra'da bulunduğu 1892 yılında bu kitaptan haberdar olmuş, eserin Avrupa'da gördüğü ilgiyi bizzat müşahede etmiş, kaleme aldığı yazılarla kitabı, halkı Arapça konuşan ülkelere tanıtmaya çalışmıştır. Fransızca bilip eseri tetkik etme imkânı bulan Osmanlı uleması da Sava Paşa'nın eserini takdir etmişlerdi.

Osmanlı'da eser hakkında ilk olarak Abdurrahman Adil imzasıyla 16 Nisan 1308/1892 tarihli Maarif gazetesinde "Garpta Şeriat-ı Garra ve Usûl-i Fıkıh-ı Sava Paşa" başlıklı tanıtıcı bir yazı çıkmıştır. Sava Paşa'nın eserini takdir eden isimlerden diğer ikisi de Şekib Arslan (1869–1946) ile son Osmanlı şeyhülislamlarından Mustafa Sabri Efendi'dir (1869–1954). Sabri Efendi Fransızca bilmediğinden arkadaşı Şekib Arslan'ın özetleyerek yaptığı tercüme sayesinde eseri tetkik etmiş, Mevkifü'l-Akl ve'l-İlm ve'l-Âlem adlı eserinde Sava Paşa'nın eserine genişçe yer

vermiş, esere hayranlığını ortaya koymuştur. Yazdıkları arasında -mütercim Arıkan'ın aktarmasıyla- şu sözler dikkat çekicidir: "Sava Paşa'nın ve Şekip Aslan'ın ilmi kıymeti haiz şahadetleri, İslam hukukundan bihaber yaşayanlara, yalan yanlış yazanlara kati bir darbedir. Binaenaleyh İslam hukukunun Roma hukukundan intihal olmayıp yalnız Allah'ın kitabına ve Peygamberin sünnetine istinat ettiğini ispat eden Hristiyan Sava Pa-

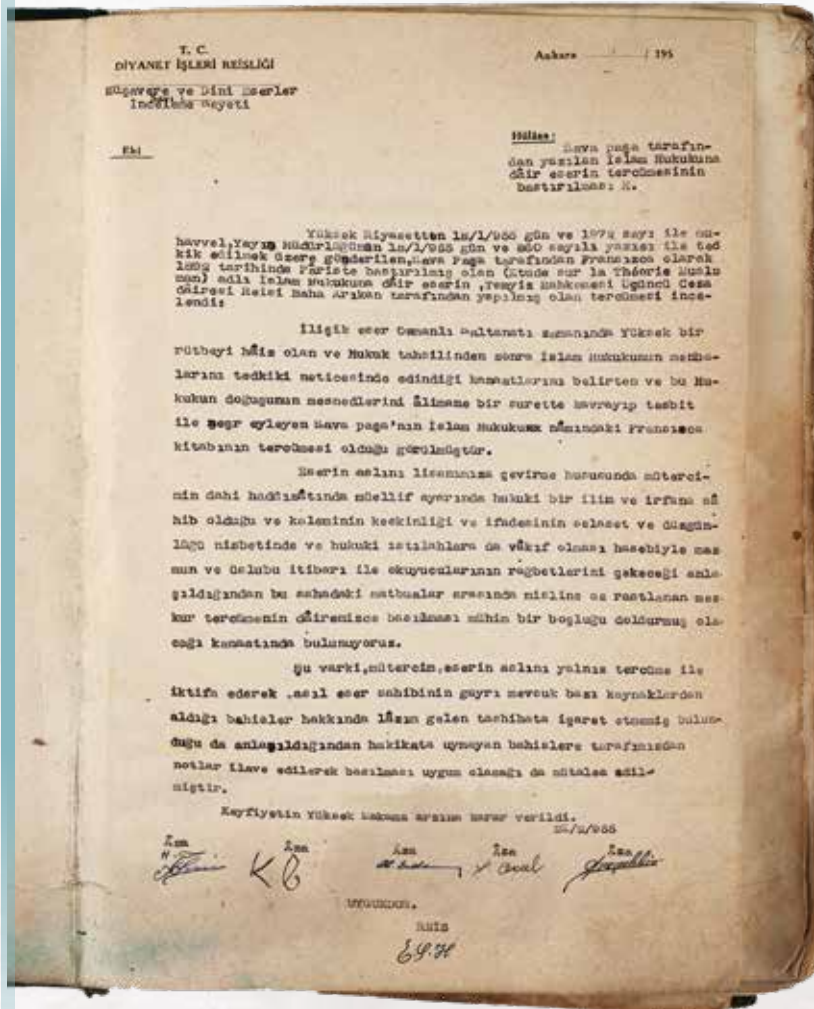
şa'nın eserini takdir ve kendisini tazir ederiz." Mustafa Sabri, adı geçen eserinin bir yerinde de şu değerlendirmelerde bulunur: "Sava Paşa'nın kitabı, gören gözler için kıymetli bir şahadet, büyük bir ders ve İslam fıkıh ve usul ilimleri hakkında ihtisası olmadan bu konularda ileri geri konuşanlara indirilmiş ölümcül bir darbedir."

Sabri Efendi'nin ifadelerinden de anlaşılacağı gibi Sava Paşa eserinde, İslam fıkıhının

orijinalliğini savunmuş, Batıda yaygın olan Roma hukukundan iktibas edildiği şeklindeki fikrin yanlışlığını ortaya koymuştur. Ona göre fukaha, Roma hukukundan kesinlikle iktibasta bulunmamıştır. Müellif, İslam hukukunun müçtehitlerin emek ve gayretleri sonucu teşekkül ettiğini söylemekte, bu hukukun vahye dayanıp Kur'an ve sünnetten çıkarıldığını belirtmektedir.

Yukarıdan beri sözünü ettiğimiz Sava Paşa'nın eseri, uzun yıllar dilimizde yayımlanamadı. Fransızca baskısından ancak 63 yıl sonra Diyanet İşleri Başkanlığı, Baha Arıkan tarafından İslâm Hukuku Nazariyatı Hakkında Bir Etüd adıyla yapılan tercüme-yi, orijinalinde olduğu gibi iki cilt hâlinde 1955 ve 1956 yılında yayımladı. Bu yayın olayını "Başkanlığın sıra dışı/önemli bir yayın faaliyeti" olarak nitelememin bir sebebi de geç kalmış bir hizmetin Başkanlıkça ifa edilmesidir.

Mütercim Baha Arıkan bu eseri tercüme etme amacını, Osmanlı İslam tarihini bilmek kadar İslam hukukunu bilmenin de bir zaruret olduğuna duyduğu inanca bağlamaktadır. Arıkan'ın verdiği bilgiye göre, yaptığı tercümenin basımı için öncelikle Maarif Vekâletine müracaat etmiş, ancak sonuç alamamıştır. İlginçtir, Vekâletin eser hakkında görüş talebi için müracaat ettiği İstanbul Üniversitesi, kendilerinin vaktiyle Ömer Nasuhi Bilmen'in Hukuk-i İslamiye adlı eserini yayımladıklarını

gerekçe göstererek ayrıca bu kitabın yayımına gerek olmadığı kanaatini bildirmişti.

Eserin Başkanlıkça basımı, Müşavere ve Dinî Eserler İnceleme Heyetinin 22 Şubat 1955 tarih ve 92 sayılı kararıyla uygun görülmüştür. Kurul kararında önce Sava Paşa'nın Osmanlı döneminde, önemli devlet hizmetlerinde bulunduğu ve ayrıca İslam hukuku alanında araştırmalar yaparak söz konusu eseri "âlimane bir surette" telif ettiğine işaret edilerek şöyle denmiştir:

"Eserin aslını lisanımıza çevirme hususunda mütercim dahi haddizatında müellif ayarında hukuki bir ilim ve irfana sahip olduğu ve kaleminin keskinliği ve ifadesinin selaset ve düzgünlüğü nispetinde ve hukuki istilahlara da vakıf olması hasebiyle mazmun ve üslubu itibarıyla okuyucularının rağbetlerini çekeceği anlaşıldığından bu sahadaki matbular arasında misline az rastlanan mezkûr tercümenin dairemizce basılması mühim bir boşluğu doldurmuş olacağı kanaatinde bulunuyoruz. Şu var ki mütercim, eserin aslını yalnız tercüme ile iktifa ederek asıl eser sahibinin gayri mevsum bazı kaynaklardan aldığı bahisler hakkında lazım gelen tashihata işaret etmemiş bulunduğu anlaşıldığından hakikate uymayan bahislere tarafımızdan notlar ilave edilerek basılması uygun olacağı da mütalaa edilmiştir."

Heyetin beş azasının (Hasan Fehmi Başoğlu, Kıvamüddin Burslan, Hasan Hüsnü Erdem, Mehmet Şehit Oral, Abdullah Cevdet Çelebioğlu) tamamı tarafından imzalanan karar, Diyanet İşleri Başkanı Eyüp Sabri Hayırlıoğlu tarafından onaylanmıştır.

Baha Arıkan, bu eseri tercüme ettiği sırada Yargıtay Üçüncü Ceza Dairesi başkanı idi, nitekim eserin kapağında mütercimin adının altında onun bu unvanına yer verilmiştir. Yani tercüme yapan kişi de Fransızcaya hâkim bir hukukçuydu.

Mütercim Arıkan, tercümenin başında yaptığı açıklamalarda, tercüme sırasında esere hiçbir müdahalede bulunmadan olduğu gibi dilimize aktardığını belirtmiştir. Bununla birlikte mütercimin açıklayıcı birkaç notuna rastlamaktayız. Başkanlığın, hatalı görülen bilgi ve yorumlara, eksikliklere notlar düşerek açıklamada bulunacağına dair önerisini de memnuniyetle kabul etmiştir.

İlgili kararda da belirtildiği gibi Başkanlık Müşavere ve Dinî Eserler İnceleme Kurulu bilhassa eserin birinci cildinde, hem sayfa altlarında hem de bu cildin sonunda notlar düşerek hatalı veya eksik bulunduğu bilgi ve yorumları tashih etmiş, açıklama ve uyarı notları koymuştur. Mesela Muaviye hakkındaki müellifin sözlerine ilişkin Kurul'un yazdığı nispeten detaylı açıklama bu kabildendir ve önemlidir. İkinci ciltte bu tür tavzih ve izahlar fazla

yer almamış, sadece kadınların hayız ve nifas hâllerine ilişkin müellifin ileri sürdüğü bazı görüşlerin İslami hükümlere aykırı olduğu belirtilerek doğruları kaydedilmiştir. (s.350.)

Arıkan, açıklamalarının sonunda, eserin basımında yoğun mesai sarf ettiğine işaretle dönemin Başkanlık yayın müdürü Tefik Ersen'e teşekkür etmektedir.

Her iki cildin sonuna, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayın Müdürlüğünce hazırlanan şahıs isimleri indeksi eklenmiş, yine her iki cildin sonuna birer yanlış-doğru cetveli konmuştur.

Baha Arıkan'ın yaptığı tercüme erbabınca mükemmel bir tercüme olarak nitelendirilmiştir.

Bitirirken önemli bulduğum iki noktaya işaret etmek isterim.

Birincisi, Başkanlığın daha 1950'li yıllarda böyle bir tercüme eseri yayınlama iradesini ortaya koyması, yayıncılık açısından tarihî bir önemi haiz olmalıdır. İkincisi de, eserin muhtevasında Müşavere ve Dinî Eserler İnceleme Heyeti bazı hatalı görüş ve yanlış bilgiler tespit etmiş olmasına rağmen Başkanlığın, değerli bulunduğu bu eseri yayımlamama cihetine gitmemesi, bu kısımları kitaptan da çıkartmaması, bunun yerine notlar düşerek hatalı kısımlara açıklık getirilmesidir. Kanaatimce bu tavır, Başkanlığın bir cesareti ve kendine duyduğu güvenin ifadesidir. ■

TRANSHÜMANİZM VE DİN İLİŞKİSİ

Dr. Muhammet YEŞİLYURT

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

XX. yüzyılın sonlarına doğru güçlü bir şekilde seslendirilmeye başlanan ancak özellikle son yirmi yıldır daha sıklıkla üzerinde durulan, hakkında çeşitli boyutlarıyla inceleme ve araştırma faaliyetleri gerçekleştirilen transhümanizmin insanla ilgili din soslu hedef ve gayeleri, onun din ya da dinler çerçevesinde ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Transhümanizm, dinin insanı tanımladığı sahada dinin yerini almaya yeltenerek insan için yeni tanımlar üretme, ona yeni gelecek projeksiyonu çizme, hatta “trans-human” ve

“post-human” diyerek mevcut türün dışında “yeni bir insan türü”nü “yaratma” iddiasındadır. Transhümanizmin, kendisini dinin yerine koymaya “cürret” etmesine imkân veren, transhümanizm açısından son derece güçlü ve tutarlı bir teolojik zeminin varlığı inkâr edilemez. Sözü edilen teolojik zeminde yer alan din, öncelikle Hristiyanlık olsa da bunun yanında Yahudilik, İslam, Hinduizm, Budizm, Konfüçyanizm ve Taoizm gibi dinler de transhümanizme temel oluşturması bağlamında ele alınıp değerlendirilmektedir.

Transhümanizm ve din etkileşimi bu çerçevede, bir taraftan transhümanizm içinde dinin mevcudiyetini tartışmaya açarken diğer taraftan da din içerisinde transhümanizmin dayanakları konusunu gündeme getirmektedir. Transhümanistlerin kahir ekseriyeti kendilerinin herhangi bir dinin mensubu olmadıklarını hatta ateist, deist ve agnostik olduklarını ifade etseler de transhümanizm, içerisinde çok güçlü dinî motivasyonları barındırmaktadır. En başta o, Tanrı’ya, insana, âleme ve geleceğin dünyasına ya da öte

âleme dair söyledikleriyle dinin çizdiği alan içerisine girmektedir. Söz gelimi, insanı, ölümü tatmadan önce bu dünyadayken ölümsüzlüğe kavuşturmayı vadetmesiyle, buna yönelik bir vaadi Yaradan'ın müdahalesiyle ancak ölümden sonra gerçekleştirileceğini söyleyen dinin alanına girmekte ve bir anlamda dine ve Tanrı'ya karşı bir meydan okuyuşu telkin etmektedir. Dolayısıyla transhümanizm, Tanrı, insan ve âlem hakkındaki fikirleriyle selefi hümanizm gibi bir taraftan dinin alanına girerken diğer taraftan da kendisini tanrı

ve din karşısında konumlandırılmış olmakta; dini ve tanrıyı reddederek kendisini dinileştirmektedir. "Dinin ve tanrının reddi, nasıl onu dinileştirebilir?" sorusu elbette önemlidir. Esasen transhümanizmin dini ve tanrıyı reddedişi, salt bir reddedişten ibaret değildir. Din, en basit tanımıyla "hayatı anlamlı kılma çabası" olarak tanımlanırsa ve dinin hayattaki en birincil fonksiyonunun da insan için "anlam üretme" olduğu kabul edilirse transhümanizmin de benzer bir vaadi ya da iddiayı dile getirdiğini söyleyebiliriz. Dolayısıyla dinin ve tanrının reddedilme-

siyle ortaya çıkan anlamsızlık girdabını transhümanizm, "yeni bir anlam" iddiasında bulunarak ortadan kaldırmaya yeltenmektedir ki bu özelliği de onu dinileştirmektedir.

Transhümanizmde yer alan dinî dokunuşların önemli bir kısmı onun, geleceğin dünyasıyla ilişkili olan hedeflerinde bulunmaktadır. Hemen her dinde kıyametten önceki zaman dilimini ifade etmek üzere "son/ahir zaman", "yargı günü", "Tanrı'nın Krallığı", "Mesih günü", "altın çağ" gibi farklı adlandırmalarla yer alan ve bir anlamda insani ve

varlıksal mükemmelleşmenin zirvesine karşılık gelen eskatolojik tasavvurların ya da öğretilerin bir benzeri transhümanizmde de mevcuttur. Bu çerçevede, teknolojiyle ilişkilendirilen ancak transhümanist düşünce içerisinde daha farklı bir anlam ve içeriğe kavuşarak dönüşen “tekillik” fikri, transhümanizmin eskatolojik bir bağlama oturmasına imkân veren mühim bir kavramsallaştırmadır. Transhümanizmin dinî bir düzlemde değerlendirilmesine imkân veren hatta onun “din” olarak isimlendirilmesine gerekçe temin eden tekillik, özünde eskatolojik bir tasavvurdur. Tekillikğin eskatolojik boyutu, transhümanizm içinde, bireysel hedefleri, sosyal kaygıyı ve ahlakı şekillendiren kuvvetli bir itici güçtür. (Stephen Robert Garner, Transhumanism and The Imago Dei: Narratives of Apprehension and Hope, The University of Auckland, ResearchSpace@ Auckland, PhD Thesis, 2006, s. 226.) Transhümanizmde mevcut siberetik ölümsüzlük hedefi, transhümanizmi, soteriolojik ancak seküler karakterde eskatolojiye sahip bir yapı hâline getirmektedir. (Mikael Leidenhag, “Saved Through Technology: Exploring the Soteriology and Eschatology of Transhumanism”, Religion Compass/New Religions-Wiley Online Library, Vol. 14, Issue 11, 2020, s. 7.)

Transhümanist tekillik düşüncesi, ilhamını büyük oranda geleneksel dünya dinlerinin, hususen de Hristiyanlığın eskatolojik tasavvurlarından almıştır. Hem Hristiyan geleneği hem de transhümanizm tarafından kullanılan dil, acıların üstesinden

gelme ve dönüştürülmüş dünya vizyonları açısından değerlendirildiğinde genellikle birbirine paraleldir. Her iki vizyon da dünyada yaşamak için umut sunmaya çalışır ve her ikisinde de bu vizyonların bir parçası olarak teknolojinin yeri değerlidir. (Garner 2006: 244, 245)

Transhümanist tekillik fikri, birçok din, mezhep ya da tarikat tarafından paylaşılan ahir zamandaki Mesih beklentisine çok benzemektedir. İnsanlığın ve dünyanın geleceğini daha iyi hâle getirmeyi vadeden geleneksel dinlerdeki Mesih ya da Mehdi inancı/inanışı, insanlığı o güzel günlere taşıyacak kurtarıcı lider etrafında örülmektedir. Transhümanizmin de sözü edilen dinî geleneklere benzer şekilde insanlığı felaha ulaştıracağını iddia ettiği birtakım hedef veya vaatleri ortaya koyuyor olması, onu dinsel içerikli “tekn-eskatolojik” bir hareket olarak değerlendirmeyi zorunlu kılıyor gibi görünmektedir. Hatta daha ileri düzeyde transhümanizmin, dünyanın nihai amacı ve insan doğası ile ilgili bazı iddiaları nedeniyle; ayrıca işlevsel olarak dinî geleneklere benzer şekilde, mevcut durumdan daha mükemmel bir evreyi hedefleyerek böyle bir hedefle birleşmiş bir topluluk aracılığıyla aidiyet duygusu oluşturması bakımından bir din olarak kabul edilebileceği (Leidenhag 2020: 7) de iddia edilen görüşler arasındadır.

Dinin, ona tabi olanlar için içsel ve manevi bir değerinin

bulunması hatta sözü edilen bu değeri insan için ürettiği olması gerçekliğinden hareket edildiğinde transhümanizmin, XXI. yüzyılın daha bu ilk çeyreğinde, insanlar için bir değer ve anlam üretip üretmediği ya da üretmeyeceği tartışılması gereken bir meseledir. Artık hemen her sektörde yapay zekâ tabanlı teknolojik üretimlerin gerçekleştirildiği; insanın işini kolaylaştıran, sınırlarını aşmasına imkân veren dijital, mekanik, robotik makine ve cihazların geliştirildiği; insanı oluşturan unsurların (ruh/zihin, beden) birbirinden bağımsız ve ayrı ayrı olarak insani varoluşun tek ölçütü hâline getirilmeye çalışıldığı bu “yeni tekno-dijital dünya düzeninde” transhümanizmin, içsel ya da manevi hangi değeri insanlara takdim ederek din olma vasfını kazanacağı büyük bir merak konusudur.

Tanrı, âlem ve insan hakkındaki düşünceleri, bir nevi teolojik norm niteliğine sahip olan transhümanizmin, sözü edilen konularla ilgili olarak insan için bir anlam ve değer ölçüsü sunması, beklenebilen bir durum olacaktır. Aslında onu felsefi bir düşünce ya da ideoloji olmaktan çıkarıp din hâline getirebilecek özelliklerden birisi de onun söz konusu anlam ve değer ölçülerine sahip olup olmamasıdır. Anlam inşasında dinlerin eskide kaldığı ve insanlara artık yeterli gelmediğini ifade eden transhümanistler, daha bilimsel daha teknolojik anlatılara ihtiyaç olduğunu (John G. Messerly “The End of Religion: Technology and

the Future". 21 Aralık 2015. Erişim 01 Kasım 2021. <https://archive.ieet.org/articles/messery20151221.html>) İleri sürerler. Sözü edilen iddiayı, kendisi açısından daha tutarlı hâle getirebilmek amacıyla transhümanizm, teknolojiyi dinî öneme sahip kılarken geleneksel dinî temaları, kaygıları ve hedefleri sekülerleştirmektedir. (Hava Tirosch-Samuelson, "Transhumanism as a Secularist Faith". *Zygon*®. 2012. Erişim 01 Kasım 2021. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1467-9744.2012.01288.x>, s. 710.)

Dini meydana getiren unsurlardan birinin de o dinin "inanmış ve adanmış insanlar birliği"ne yani "cemaat"e sahip olması gerçekliği hesaba katıldığında transhümanizmin, vadettiği anlam ve değerle ilişkilendirilebilecek birtakım iddialarla etrafında kitlesel bir inanmışlar grubunu oluşturması güç olacaktır. Transhümanizmin insan için vadettiği en önemli şeyler, "hastalıklardan kurtulma", "uzun ömür" ve "ölümsüzlük"tür. İlk anda insanları celbetme ihtimali yüksek olan söz konusu vaatleri, kullanılan araçlar, yöntem, zaman, mekân ve içerik farklılığı olsa da geleneksel dünya dinleri de insanlara sunmaktadır. Ancak geleneksel dinlerde tüm bunların gerçekleşmesinde, yaratıcı kabul edilen varlık olarak Tanrı en büyük rolü oynarken transhümanizmde bütün yetki, güç ve sorumluluk insana verilmektedir. Yani geleneksel dinlerde vad edilen bu üç şeyin gerçekleşmesinde Tanrı "müdâhil" bir varlık iken transhümanizmde ise

Transhümanizm, Tanrı, insan ve âlem hakkındaki fikirleriyle selefti hümanizm gibi bir taraftan dinin alanına girerken diğer taraftan da kendisini tanrı ve din karşısında konumlandırmış olmakta; dini ve tanrıyı reddederek kendisini dinîleştirmektedir.

insan, kendisine gerçek anlamda "yaratıcılık" vasfı yüklenerek sözü edilen üçlü vadedi kendi bilgi ve yeteneğiyle vücuda getirecek bir varlık olarak değerlendirilir. Dolayısıyla Tanrı-insan ilişkisinde Tanrı'yı her koşulda "yaratılan", insanı ise "yaratılmış" bir varlık olarak konumlandıran geleneksel dinlerde Tanrı, aynı zamanda içsel ve manevi olanı da yaratan, değerlerin kaynağı ve değer üreten bir varlıktır. Transhümanizmde ise insana biçilen rol, yaratılan olmaktan ziyade tıpkı Tanrı gibi yaratıcı olma üzerinde kurgulandığı için artık insan "değere muhtaç olan" değil, "değeri üreten ya da yaratan" bir varlık olmak durumunda bırakılmıştır. Fakat bu noktada yeni bir sorunla daha yüzleşmek gerekecektir: "Transhümanizmde insan eğer değerlerin kaynağı yegâne varlık olacaksa bu değeri kimin için üretecektir?" İşte yukarıda dile getirdiğimiz, transhümanizmin, kendi inanmışlar grubunu oluşturmasının zor olduğuna dair iddiamızın temel gerekçesi bu soruda saklıdır. Transhümanizm, insanı yaratılan bir varlık olmaktan çıkarıp bir nevi yaratıcı kılarak, daha baştan kendisinin din zeminden kopmasını zorunlu, "din" olarak tavsif edilmesini de neredeyse imkânsız hâle getiriyor görünmektedir. Dolayısıyla transhümanizm, içerisinde dinî bir zemini ve muhtevayı barındırsa da dinin muhatabı olan insana yüklediği rol sebebiyle din olma iddiasını kendiliğinden boşa çıkarmaktadır. ■

MÜMİNİN YİTİĞİ HİKMET

Dr. Lamia LEVENT ABUL

DİB Süreli Yayınlar ve
Kütüphaneler Daire Başkanı

Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şeriflerde yer alan hikmet kavramı geniş bir anlam haritasına sahiptir. Hikmet kelimesini, günlük hayatta daha ziyade olayların hikmet gözüyle değerlendirilmesi şeklinde kullanırız. Bununla kastedilen mana, zahirin yanı sıra bâtına bakmak, görünenin ardındaki görünmeyen veçheye dikkat çekmektir. Kelime olarak hikmet, engellemek, alıkoymak, gemlemek ve sağlam yapmak gibi anlamlara da sahiptir. Bu kök anlamıyla hikmet, insanı iyi ve güzel olana yönlendiren, çirkin ve kötü olandan sakındıran sözdür. Bu anlamda en büyük hikmet yüce kitabımız Kur'an'dır. Kamer suresinin beşinci ayetinde geçen "hikmetü'n-baliga" tabiriyle Kur'an-ı Hakim'in eşsiz ve eksiksiz bir hikmet olduğu ifade edilir. Hz. Peygamber'in sünnetinin de hikmet olduğu buyrulmuştur: "Allah, sana kitabı (Kur'an'ı) ve hikmeti indirmiş ve sana bilmediğin şeyleri öğretmiştir. Allah'ın sana lütfu çok büyüktür." (Nisa, 4/113.) Ayrıca diğer peygamberlere verilen vahyin hikmet olduğunu yine Rabbimiz haber vermektedir. (Bakara, 2/251; Nisa, 4/54.)

Mutasavvıflar hikmeti, ilahi sırların ve gerçeklerin bilgisi, varlıkların var oluş amaçlarının kavranması, sebeplerle sonuçlar arasındaki ilişkilerde ilahi iradenin rolünün keşfedilmesi şeklinde açıklarlar. İnsanoğlu sebepler dünyasında yaşar ve olayları yorumlarken bu sebepler çerçevesinden bakar. Olaylardaki ilahi iradenin rolü çoğu defa bu sebepler perdesiyle perdelenir. Hak Teâlâ, ilahi sırların ve hakikatin bilgisi manasındaki hikmeti her kuluna lütfeyemez. Kur'an-ı Hakim'inde buyurduğu üzere O, hikmeti dilediğine verir. Bu öyle bir bilgidir ki ona sahip olan çokça hayra ulaşmış olur. (Bakara, 2/269.) Hz. Musa ile Hızır'ın beraber yaptıkları yolculukta ilim ve hikmet arasındaki farkı açıkça görmek mümkündür. İlim, kesbe dayanan bir bilgidir ki tahsil edilerek elde edilir. Hikmet ise ledün ilmidir yani Hakk'ın katından lütfedilen vehbi bilgidir.

"Allah, hikmeti dilediğine verir. Kime hikmet verilmişse şüphesiz ona çokça hayır verilmiş demektir. Bunu ancak akıl sahipleri anlar." (Bakara, 2/269.) ayet-i kerimesinde ifade edildiği üzere Yüce Allah'ın kullarından dilediğine hiç-

bir şarta ve kayda bağlı olmadan kendi fazl-ı kereminden bir lütuf olarak verdiği hikmeti alabilmesi için kulun tefekkür edebilecek temiz bir akla ve kalbe sahip olması gerektiğini söyler Elmalılı Hamdi Yazır. O, hikmete ermenin başlangıcının düşünme olduğunu ifade eder: “Allah’ın büyük bir lütfu olan hikmet ancak temiz, öz, katıksız ve saf akıl sahiplerine nasip olur. Bundan dolayı akıl ve güzel seçim, hikmetin temel şartı, düşünüp öğüt almak da başlangıç noktasıdır. Bunlar hep Allah vergisi ve ilahi dileme eseri olan şeylerdir.” Hikmet, Rabbimizin ihsanıdır ve bir işi yaparken körü körüne değil önünü ardını düşünerek, ondan doğacak bütün tehlikeleri bertaraf etmeyi gözeterek yapmaktır. Hikmet, söz ve fiilde isabet etmek; yani hem bilmek hem de bildiği ile amel etmektir. (Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur’an Dili, Akçağ Yay. Ankara 2016, c. 2, s. 278-279.)

Hikmet hem doğru bilgi, inanç ve düşünceyi hem de bu zihni birikimin mümkün olan en mükemmel şekilde hayata geçirilmesini ifade eder. Bu ilimle insan, gücü oranında dış âlemdeki nesnelere hakikatini olduğu gibi bilip ona göre hareket eder. (Ethem Cebecioğlu, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, İstanbul, 2005.) Bu anlamda Hz. Peygamber’in sünneti de hikmettir: “... Kitap ve hikmeti onlara öğretir.” (Âl-i İmran, 3/169.) ayetinde de buyrulduğu üzere kitapta maksat Kur’an-ı Kerim, hikmetten maksat sünnettir. Resulullah, hikmet sahibiy-

di. Yani her sözünde ve fiilinde bir incelik ve mana vardı. Hakka uymayan söz ve fiil kendisinden meydana gelmezdi. Ona, cevâmiu’l-kelîm verilmişti. O, az sözle engin ve çok değerli manaları dile getirirdi. Onun hadislerini okuyan ve sünnetini inceleyen bunu rahatlıkla müşahede eder. Peygamber Efendimiz, insanı bilgelik sahibi kılan bu ilmi nerede bulurlarsa almalarını buyurmuştur. “Hikmet müminin yitiğidir, onu bulduğu yerde alır.” (İbn Mace, Zühd, 15.) Bu hadis-i şerif hikmetin her kültürde bulunabileceğine ve kimden ve nereden geldiğine bakmaksızın elde edilmesine işaret eder. İslam âlimleri bu yitik hikmete en layık olanların da Müslümanlar olduğunu ve bulduğu yerde onu alması gerektiğini ifade ederler.

İmam Gazali, kişinin ahlaki olgunluğa ermesi için dört erdeme sahip olunması gerektiğini söyler ve ahlaki güzelliklerin başında hikmet erdemini zikreder. Bu erdemler hikmet, şecaat iffet ve adalettir. Hikmet ile insan, bütün iradi eylemlerinde doğru olanı yanlış olandan ayırabilir. Şecaat ile öfke gücünün aklın buyruğunda olması kast edilir. İffet, arzu gücünün akıl ve din ile terbiye edilmesidir. Adalet, insanın öfke ve arzu güçlerini hikmet neyi gerektiriyorsa o yönde kullanmasıdır. Bütün güzel huylar bu dört temel erdemden itidalli olmasından doğar. Bu dört fazilete itidalin en yüksek noktasına sadece Resulullah (s.a.s.) ulaşmıştır. (Gazali, İhya, çev. Mustafa Çağrı, DİB. Yay. İzmir 2020, c. 3, s. 87-89.)

“

İnsanoğlu sebepler dünyasında yaşar ve olayları yorumlarken bu sebepler çerçevesinden bakar. Olaylardaki ilahi iradenin rolü çoğu defa bu sebepler perdesiyle perdelenir.

”

Hikmetleri Allah’ın askerleri olarak tanımlayan Hz. Mevlana, onu elde edenin nasıl bir hâkim olduğunu şu sözlerle anlatır: “Hikmetler, Allah’ın askerleridir. Allah, onlarla müritlerin ruhlarını güçlendirir. Bilgilerini cehalet şaibesinden, adaletlerini zulüm şaibesinden, cömertliklerini riya şaibesinden ve sabırlarını ahmaklık şaibesinden uzak tutar. Ahireti anlamada kendilerine uzak olanı onlara yaklaştırır. Onlara itaat ve çabadan zor geleni kolaylaştırır. Hikmetler, peygamberlerin açıklamaları ve delilleridir; ariflere mahsus olan Allah’ın sırları ve kudretinden haber verir; dumanlı, yuvarlak ve inci özellikli göğün üzerinde hâkim olan nuranî ve ilahî feleği, Allah’ın döndürüşünü bildirir.” (Mevlana, Mesnevi, ter. Adnan Karaismailoğlu, Akçağ Yayınevi, Ankara.2007, s. 287.) ■

İstanbul Beşiktaş Barbaros Camii İmam Hatibi

Muhammet Hamdi KASAPOĞLU:

“Göreve başladığıktan sonra bu mesleğin aşk işi olduğunu fark ettim.”

Söyleşi: Mahir KILINÇ

Geleneksel İslam sanatlarına ilginiz nasıl oluştu ve çalışmalarınızı ne şekilde ilerlettiniz?

Çocukluktan gelen bir merak, öğrenme ve bir şeyler üretme isteği... Bu duygumu hiç kaybetmedim ve bu duygum bana hep yol gösterdi. Liseyi bitirdikten sonra iş hayatına atıldım. Kendime ait bir atölyede yedi yıl iç ve dış mekân tasarımları yaptım. Bu faaliyet, benim gelişmeye ve üretmeye açılan pencere olsa da yoğun bir temposu vardı. Bu tempo, okumak, sanatla uğraşmak, kendimi gerçekleştirmek gibi içimde eksik kalmış hayallerime engel oluyordu. Mevcut durum beni bir yol ayrımına getirmişti. 2010 yılında karar verdim ve din görevlisi oldum. Göreve başladıktan sonra bu mesleğin aslında aşk işi, gönül işi, sanat işi, incelik işi olduğunu fark ettim ve benim için yepyeni bir yolculuk başlamış oldu. Bu yolculuktaki ilk sanatsal uğraşım ney öğrenmek oldu ve bu yolculuk on bir yıldır devam ediyor. Daha sonra izlediğim bir belgeselden etkilenerek klasik ebru sanatını öğrenmeye karar verdim ve 2016 yılında İSMEK’te ebru dersleri almaya başladım. Hâlen bu yolculuğum devam etmekte. Klasik ebru yeni çiçek motifleri yapmaya müsait olsa da kendi içinde sınırları olan bir sanat. Bu sebeple farklı arayışlara girdim ve modern ebru teknikleriyle minyatür, kûfi hat ve ebru sanatlarını birleştirdim. Böylelikle hayal dünyamdaki onlarca projeyi hayata geçirme imkânına kavuştum.

Mevlid-i Nebi Haftası etkinlikleri kapsamında her biri 23 adet ebru, minyatür ve kûfi hatta sıfat-ı Nebi’den oluşan “Vesiletü’n- Necat, Âlemlere Rahmet Hz. Muhammed (s.a.s.)” başlıklı bir sanat sergisiyle insanların huzuruna çıktınız. Bu sergiye yönelik neler söylemek istersiniz?

Bu sergimin mazisi 2020 yılının 4 Mayıs’ına gider. Uzunca bir süredir etkilendiğim bir hikâyeyi sanatın diliyle insanlara göstermekti niyetim. Bu, Hz. Muhammed’in (s.a.s.) insanlığı, 23 yıldaki büyük başarısıyla hakikate ulaştırmasına duyduğum hayranlıktı. Daha önce hiçbir beşerin gerçekleştirmeye muvafak olamadığı en büyük inkılabı 23 yılda ta-

mamlamıştı. Bu başarıyı anlatmak üzere ona yakışan bir çaba ile iki buçuk yıl gece ve gündüzü seferber ederek hayalimdeki bu güzel projeyi tamamlamak nasip oldu. Aslında projenin bitmesiyle Rabbim iki güzelliği birden nasip etmişti. Proje-mizin ismine “Vesiletü’n-Necat, Âlemlere Rahmet Hz. Muhammed” ifadesini, Süleyman Çelebi’nin portresini ve görev yaptığı Ulu Cami’nin minarelerini koyarak 23 ebru 23 minyatür ve 23 kûfi sıfat-ı Nebi’den oluşan eserimizi tamamlamış olduk. Diyanet İşleri Başkanlığımız teveccüh gösterip düzenlediği etkinliklerde sergimize yer verdi. Bu durum, sanatkâr bir din hizmetlisi olarak beni ziyadesiyle bahtiyar etmiştir.

Ayrıca bu vesileyle şunu da arz etmek isterim. Diyanet İşleri Başkanlığımızda yeni kurulan Türk İslam Sanatları Daire Başkanlığına, sergimizi, emeklerimizi geniş kitlelere ulaştırmasından, sanata, sanat atölyelerine ve sanatkâr din görevlilerine verdiği destekten, millî ve manevi değerlerimizi sanatsal etkinliklerimiz ile toplumumuza aktarma imkânı sunmasından dolayı çok teşekkür ediyorum. Birlikte yol almaktan büyük mutluluk duyuyorum.

Geleneksel İslam sanatları dışında ilgilendiğiniz başka sanat dalları var mı ve bunlar din hizmeti görevinizde sizlere ne gibi kazanımlar sunmaktadır?

Evet, var. Ortaokul yıllarında başlayan tiyatroyla ilgili faa-

liyetlerimi uzun yıllar devam ettirdim. Sonrasında bu sanat yolculuğuma önce ney, akabinde klarnet eklendi. Sesine hayranlık duyduğum Azerbaycan bölgesine ait bir saz olan kamançayı da öğrenmeye başladım. Şimdi iki nefesli, bir yaylı saz var sanat hayatımda. Gönlümden geçen bir duygu da çok uzak olmayan bir tarihte, “İki Nefes Arası Bir Yay Çekimi Hayat” ismini taşıyan, iki nefesli, bir yaylı sazla toplumsal sorumluluk taşıyan bir projede mini bir konser vermek.

Bir diğer sanatsal faaliyet olarak şiirler yazıyorum ve yazdığım şiirleri de kendim seslendiriyorum. Hatta bu şiirlerimi “Adresini Arayan Mısralar” ve “Sonsuzluğu Beklerken Ömrüm” adlı kitaplarımda topladım.

Sanatla iç içe olmanın ve sanat değeri olan şeyler üretmenin din görevlisine çok yakıştığını düşünüyorum. Çünkü bu durum, sözümüzü, ifademizi, duruşumuzu, özgüvenimizi güçlü kılıyor ve insanları, hangi kesimden olursa olsun, size hayran bırakıyor ve onların gönüllerine ulaşmak için büyük bir imkân vesile oluyor. Bana bu güzellikleri yaşama ve yaşatma fırsatı verdiği için Rabbime sonsuz hamdederim.

Sosyal medyayı da aktif bir şekilde kullanıyorsunuz. Hem sanat icra eden hem de sosyal medyayı kullanan biri olarak diğer din görevlilerimize neler söylemek istersiniz?

Asrımızda, sosyal medya insanların asli ihtiyaçları arasına girmiş gibi gözüküyor. Çünkü bu mecralara bir saat ulaşmadığında insanlar huzursuz oluyor. Toplumun geneli gibi ben de bu mecraları kullanıyorum. Fakat profesyonel manada sürekli bir kullanıcı değilim. Bu mecraları kullanmanın bir ehliyet gerektirdiği kanaatindeyim. Çünkü bu mecra ucu açık bir alan ve dikkatsizlik sonucu ya da kasten yapacağınız bir hatanın nerelere varacağını tahmin etmek zor. Ben sosyal medyayı, tanış olduğum insanlarla haberleşmek, onların faaliyetlerinden haberdar olmak ve kendi faaliyetlerimi duyurmak için sınırlı bir şekilde kullanıyorum. Bir din hizmetlisi olmam ve üzerimde taşıdığım ağır sorumluluk sebebiyle o mecraya dikkatli ve ihtiyatlı yaklaşmayı tercih ediyorum. ■

Öz Geçmiş

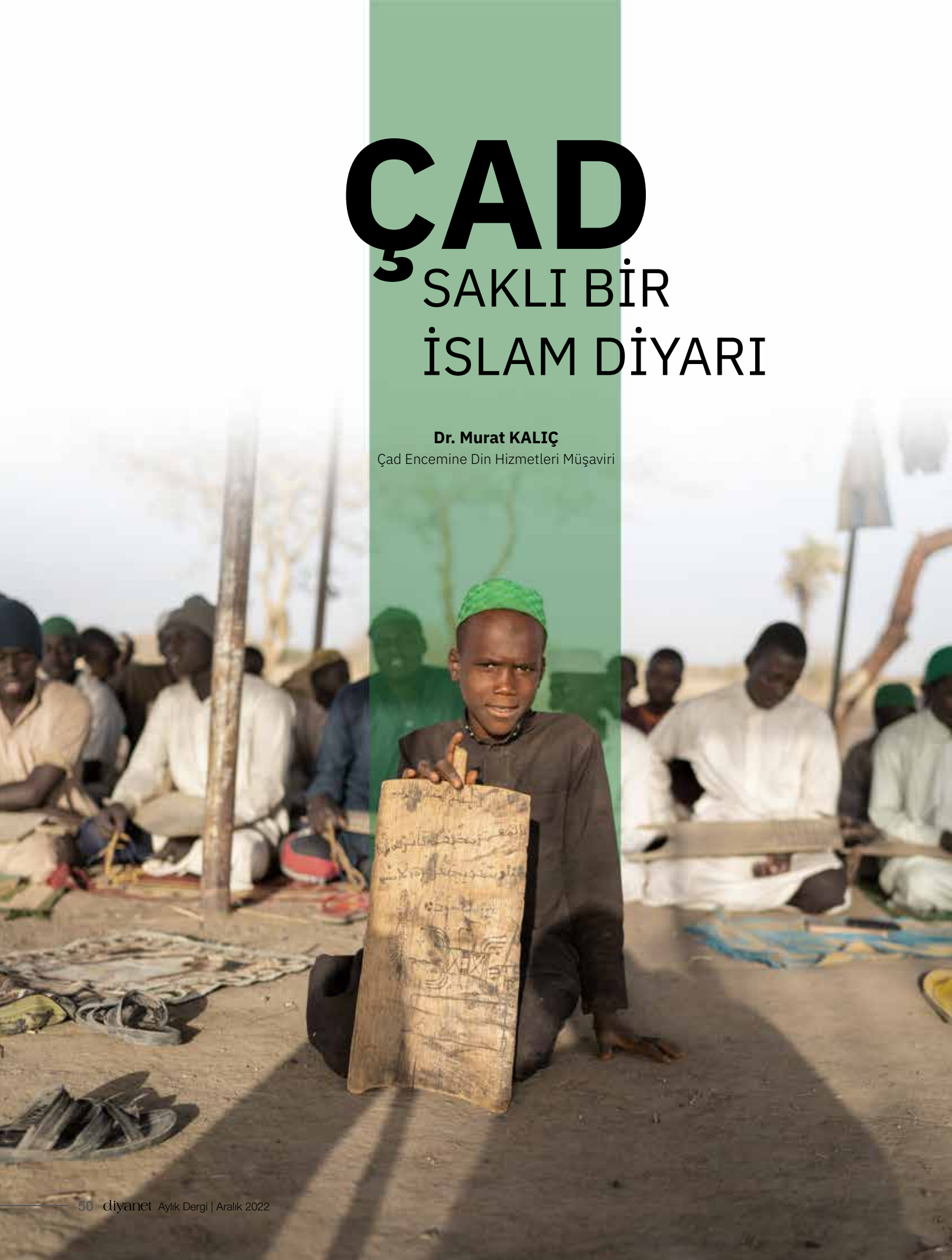
Muhammet Hamdi Kasapoğlu, 1978’de Samsun’un Terme ilçesinde dünyaya geldi. İlk ve ortaokulu Terme’de, imam hatip lisesini de İstanbul İmam Hatip Lisesinde tamamladı. İlkokuldan sonra babası Mehmet Niyazi Kasapoğlu Hoca’da hafızlığını tamamlayan Kasapoğlu, imam hatip lisesinden sonra bir süre ticaretle uğraşip 2010 yılında imam hatip olarak göreve başladı. Sırasıyla İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve İstanbul Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümünden mezun oldu. Hâlen İstanbul Beşiktaş Barbaros Camii’nde imam hatip olarak görev yapmaktadır.

ÇAD

SAKLI BİR İSLAM DİYARI

Dr. Murat KALIÇ

Çad Encemine Din Hizmetleri Müşaviri

Afrika kıtasının tam ortasında yer alan, keşfedilmemiş bir ülke Çad Cumhuriyeti. Hakkında çok şey söylene de gelip görülmeden asla anlaşılamayacak ülkelerden birisi. Önce insanı çarpan, sonrasında alışmaya zorlayan ve nihayetinde kişiye kendini oralı gibi hissettiren bir yer Çad. İlk izlenim açısından burası, insanlığın bireyselleştiği, çoğu şeyin dünyaya taşındığı, aklın yorulup gönüllerin solduğu ve böylece insanların sebepli sebepsiz mutsuzluklar yaşadığı bir zamanda, âdeta zamanı durduran, kişiyi dingingleştirip kendiyile buluşturan/barıştıran ve onda daha önce hiç açılmamış sezgisel pencereler açan mütevazı bir ülke. Hatıraların duyu organları üzerindeki etkisinden olsa gerek bu gizemli topraklara ayak basar basmaz teneffüs edilen havanın; insanı, sevginin, kardeşliğin, rahmetin, bereketin ve huzurun yurdu Hicaz'a götürdüğünü söyleyebiliriz. Söz konusu öznel deneyimi birçok yerde yaşamak mümkün olmakla birlikte bu duygunun özellikle cuma namazlarında en yüksek seviyede hissedildiğini ifade etmek gerekir.

Çad'da yaşayan insanları, bilhassa Müslümanları okumak ilk başta kolay gibi gözükse de içine girildiğinde kişiyi gizemli, girift, anlamlı, ibretamiz, devasa bir dünya karşılıyor. Öncelikle Çadlı Müslümanların yaşayışında dikkat çeken en önemli detayların başında, ülke halkının deneyimleyip kanıksadığı

dünyevi imkânsızlıklara rağmen inancından neşet eden ilke, prensip ve değerlerden asla taviz vermemeleri geliyor. Din eğitimi ve hizmetine ulaşma noktasında bazı sorunların yaşandığı ve bu sebeple özellikle gençlerin birtakım kötü niyetli girişim ve akımlarla karşı karşıya oldukları gözlemlenen Çad'da iman salabetinden dolayı her türlü zararlı teklif ve telkinin akamete uğradığını ifade etmek mümkündür. Müslüman Çad halkının Yaradan ile kurduğu bu sağlam ve sarsılmaz bağın en önemli yansıması ise onların Hz. Peygamber'e (s.a.s.) duydukları muhabbet ve ihtiramda kendini gösteriyor. Tabiri caizse "Allah Resulü" denince akan suların durduğu Çad'da Hz. Peygamber'in doğum günü her sene düzenlenen çeşitli etkinliklerle bir ay boyunca büyük bir coşku ile kutlanıyor. Okul ve resmî kurumların tatil edildiği Mevlid-i Nebi gününün sene-i devriyesinde Çad'ın bazı büyük camilerinde Kur'an'lar okunuyor; Hz. Peygamber'i öven şiir ve ilahiler söylenip tesbihat yapılıyor.

Namazların vaktinde kılınmasına son derece önem verilen Çad'da özellikle cemaatle kılınması konusunda da aşırı özen gösteriliyor. Bu sebeple yolda, çarşıda, pazarda veya herhangi bir yerde insanların hemen toplanıp cemaatle namaz kıldıklarını görebilmek mümkündür. Dolayısıyla, kulaklara temas eden cılız bir ezan sesinin ardından âdeta hayatın durduğu Çad'daki tüm Müslümanları, yaptığı işi bırakıp az

miktardaki ibriklere doldurulmuş su ile abdest alarak hızlı adımlarla namaza yönelikleri tatlı bir telaş hâlinde görmek hayatın olağan akışı içerisinde rastlanabilecek görüntülerden biridir. İşte burada küçük, kısa minareli, tek katlı, basamaklı minberi olmayan, vaaz kürsüsü ve mahfili bulunmayan, gösterişten uzak mescitlerden taşan cemaat, toprak yollara yayılan kilimler üzerinde ağaçların gölgesinde namazlarını huşu ile eda ediyor. İnsanı çok farklı bir ruh hâline bürüyen, anlatılmaz yaşanır bir boyuta taşıyan bu namaz, aslında kişiye Afrika'nın ilk dersini veriyor: "Huzur, konforla elde edilmez!" Taşın, toprağın, suyun hâsılı her türlü nimetin değerini bilen ve onlarla kurduğu bağ ile doğrudan Mevla ile buluşan bu toprağın insanındaki iman, onları başta namazda ve dahası hayatın tüm şubelerinde mutlu ve huzurlu kılıyor. Haddizatında modern insanın, yaratıcısından uzaklaşıp mutsuzluk denizinde vurgun yemesinin temel sebebi de tabiatla arasına koyduğu mesafe değil midir?

Müslümanların dünya ve ahirete dair yol haritasını tanımlayan Kur'an-ı Kerim'i okumaya, ezberlemeye ve hayata aksettirmeye yönelik Çad halkının büyük bir teveccüh ve iştiyakının olduğunu söylemek gerekir. Bu samimi gayretin vücut bulduğu önemli mekânların başında ise sayıları ülke genelinde binleri aşan "halve" ya da "mesîk" adı verilen hafız-

lık ve temel İslami eğitim kurumları geliyor. Buralarda verilen Kur'an eğitimi, öğrenciye, "loh" denilen ince bir tahta üzerine sondan başlamak suretiyle Kur'an'ı sayfa sayfa kömür ile yazdırıp ezberletme tekniği ile özdeşleşmiş durumda. Öğrenci, bir sayfayı ezberlemesinin ardından "levh-i mahfuz"u hatırlattığı ifade edilen bu tahtayı yıkıyor; sonra yeni sayfayı yazıp onu ezberlemeye devam ediyor.

Ülke geleneğinde yer alan ve büyük değer atfedilen önemli din eğitimi kurumlarından olan halvelerdeki eğitim faaliyetleri, bina ve iâşe açısından maalesef ideal olmayan şartlarda sürdürülüyor. Buna rağmen, etrafı çevrilmiş bir barakada veya bir mescidin yanındaki üstü kapalı, içinde hiçbir eşya bulunmayan mekânlarda öğrenim gören öğrencilerin yaşama sevinci gözlerinden; şükür cümlele-

ri ise dudaklarından okunuyor. Onların böylesi imkânsız şartlar altında sürdürdükleri Kur'an yolculuğundaki hiç kaybetmedikleri sevinç, neşe ve heyecanlarına aziz milletimiz de yaptıkları devamlı yardımlarla katkıda bulunuyor ve bu vesileyle Çad'a gelenler her defasında buradan yeni deneyimlerle ayrılıyorlar. Bu çerçevede unutulmayan enstantanelerden biri de başkent Encemine'nin dışında bulunan bir halvede Türkiye Diyanet Vakfı tarafından organize edilen "Hediyem Kur'an Olsun" kampanyası kapsamındaki bir ziyarette gerçekleşmişti. Kursta öğrencilere hediye dağıtılırken küçük bir öğrencinin, kendisine verilen balonu daha önce hiç görmediği için heyecan ve telaş içinde ne yapacağını bilememesi karşısında tüm heyet hıçkırıklara boğulmuştu.

Çad, potansiyelindeki keşfedilmemiş gücüyle insanı değiştirip dönüştüren özelliğe sahip bir ülke. Hayatın türlü zorluklarıyla kişiyi olgunlaştıran, onu zaaf, tamah ve ihtiraslardan arındırıp dingingleştiren bu ülke, bireysel değişim ve dönüşümün yanında toplumsal farkındalık ve dayanışma noktasında bireyin tıkalı tüm manevi menfezlerini açacak büyük bir potansiyeli de bünyesinde barındırıyor. Buna göre, "gökte tevhit, yerde vahdet" anlayışının gerçek manada tüm yönleriyle hissedilip yaşandığı Çad'da birlik, beraberlik ve kardeşliğin, kitapların arasından hayata döküldüğünü söylemek isabet dışı bir tespit olmasa gerektir. Bu da Afrika'nın insana verdiği ikinci dersi, yaşamın asıl ritminden kopup örselenen kulaklara şöyle fısıldıyor: "Hayat ancak yaşandığında hayattır." Normal şartlarda insanoğlunun hayatta karşılaştığı zorluk ve imkânsızlıkların psikolojik bütünlüğü bozarak karamsarlık, eylemsizlik ve son tahlilde bunalımla neticeleneceği düşünülürken burada söz konusu durum tam tersine insanlar arasında "biz şuuru" ile perçinleniyor.

Ülke halkının kendi içindeki birlik ve beraberlik örnekleri sarsılmaz bir resim verirken onlara yardım eli uzatan başta Vakfımız olmak üzere, ülkemizden buraya gelen sivil toplum kuruluşlarının maddi manevi yardımları bu kardeşlik halesini her geçen gün büyütüp besliyor. Bunun önemli örneklerinden biri, başkent Encemine'ye yaklaşık 1000

kilometre uzaklıkta bulunan Abeşe şehrinde göze çarpıyor. 1850’li yıllarda Osmanlı subaylarının Mısır ve Sudan üzerinden Abeşe’ye gelip yerleştikleri; burada evlenip ticaret ile meşgul oldukları ve sonrasında farklı ülkelere göç ettikleri biliniyor. Bugün iki Osmanlı subayının kabrinin ve “Türk Bahçesi” adıyla bilinen bir bölgenin bulunduğu Osmanlı bakiyesi ve emaneti Abeşe’de, milletimiz tarihin bize yüklediği sorumluluğu yerine getirme ve hâlihazırda orada yerleşik hayat süren kardeşlerimiz arasındaki kadim bağı sağlamlaştırma fırsatı olarak, başta su kuyusu ve mescit olmak üzere diğer tüm yardım faaliyetleriyle onların yanında olduklarını her daim hissettiriyor.

Aziz milletimizin dünyanın en fakir ülkelerinden biri olan Çad’a gösterdiği bu tevaccühün, yalnızca Müslümanın yeryüzünü imar ve ihya sorumluluğunun ve her daim kardeşinin yardımında olma şuurunun neticesi olduğu bu coğrafyada net bir şekilde müşahede ediliyor. Milletimizin Allah rızası dışında başka hiçbir karşılık beklemezsiniz ülke halkına gösterdiği bu candan ilgi ve alakanın neticesinde Çad’da, Hristiyanlık’tan İslam’a geçiş ile noktalanmış birçok bireysel ve toplu ihtida örneklerine rastlamak mümkündür. Bu da başta insanlık, sonrasında tarihî kardeşlik bağımızın bulunduğu bu topraklarda Afrika’nın ortasında sıkışıp unutulduğunu zanneden kardeşlerine unutulmadığını hasbi gayretleriyle or-

Müslümanların dünya ve ahirete dair yol haritasını tanzim eden Kur’an-ı Kerim’i okumaya, ezberlemeye ve hayata aksettirmeye yönelik Çad halkının büyük bir tevaccüh ve iştiağının olduğunu söylemek gerekir.

taya koyan vatandaşlarımıza yönelik tarifsiz bir muhabbet beslendiğinin kuşkusuz en önemli göstergesidir.

Tüm bunlar, her defasında mutluluk gözyaşlarıyla süslenen kardeşlik tablosunu, insan fitratına en uygun din olan İslam’dan başka hiçbir nizamın gerçekleştiremeyeceğini açıkça ortaya koyuyor. Bu yönüyle Çad özelinde Afrika kişiye; bireyin, kendisine tüm renklerini veren vatanından başka bir coğrafyadaki insanlarla enteresan bir şekilde aynı duygu, düşünce, tutum, tavır, yaklaşım ve eylemlerde paydaş olmakla yüce dinimizin önemini, etki alanını ve eşsizliğini fark edebilme adına önemli bir fırsat sunuyor. Bu da gösteriyor ki Afrika, üçüncü ve son dersini bizlere çok uzaklardan seslenerek veriyor: “Kardeşlik İslam’da; o da en güzel Afrika’da yaşanır.” ■

DİNÎ KİMLİĞİN OLUŞMASINDA AİLENİN ROLÜ

Nurcan SOLAK

Nevşehir Müftü Yardımcısı

İnsanoğlunun bireysel ve toplumsal olarak yaşam kalitesini artırabilmesi için doğduğu andan itibaren eğitimden geçmesi gerekmektedir. Eğitimin en önemli boyutu ise “aile eğitimi”dir.

Aile, değerler eğitiminin başlangıç noktasıdır. Zira değerler, kalıtsal özellikte değildir. Yaşanarak, gözlemlenerek ve

en önemlisi de hissedilip içselleştirilerek öğrenilir; çevresel etkenlere göre biçimlenir. Bundan dolayı aile, çocukların davranış biçimi kazanmasında, değerlerini tanıması ve içselleştirmesinde önem arz eden ilk kurumdur.

Sevgili Peygamberimizin mecazi ifade içeren şu sözü oldukça dikkat çekicidir: “Hepiniz çobansınız ve hepiniz güttüğünüz sürüden sorumlusunuz.” (Buhari, Nikâh, 90.) Buna göre denilebilir ki ister devlet reisi olsun ister aile reisi olsun

fark etmeksizin herkes idaresi altında bulunan fertlerden mesuldür. Aile reisi rolündeki anne baba çocuğunun maddi birtakım ihtiyaçlarından sorumlu olup nafakasını temin etmek, eğitim almasını sağlamak ve manevi ihtiyaçlarını da gözetmek zorundadır. Bu manevi ihtiyaçlar ise sağlıklı bir şekilde verilecek dinî ve ahlaki eğitimle mümkündür.

İnanılması gereken itikat esaslarının, yapılması gereken ibadet esaslarının ve uyulması gereken ahlak esaslarının çocuğa öğretilmesi aile reisinin sorumluluğu altındadır. Nitekim Resulüllah’ın “Hiçbir anne baba, çocuğuna güzel terbiyeden daha kıymetli bir bağışta bulunmamıştır.” (Tirmizi, Birr, 33.) kavline göre anne babanın evlatlarına eksiksiz teslim etmeleri gereken haklarının başında iyi bir insan, iyi bir kul olma bilinci kazandırmak gelmektedir. Zira çocuğu şekillendiren anne baba bir bakıma toplumu şekillendiriyor, yarını çiziyor demektir. Hayatı tanımak, hayatın içerisinde kendisini ve çevresindekileri konumlandırmak, insanlığın ortak kültürünün ve yaşanan kültürün kurallarını öğrenip uygun davranış kalıpları geliştirmeye başlamak bu

dönemde gerçekleşen hayata hazırlık faaliyetleridir. Hiç şüphesiz bütün bu faaliyetlerde çocuk üzerinde en fazla etkiye sahip olan kişiler ise doğduğu andan itibaren yanında bulunan, ilk adımından ilk kelimesine kadar her hareketinin ve değişiminin şahidi olan anne babadır. Çocuk yaşadığı kültürün özelliklerini, onların davranışları, tepkileri, doğru ve yanlışları ile öğrenmekte, onların tutumları üzerinden algılamaktadır. Bu nedenle çocuğun, yaşadığı topluma adapte olabilmiş, ruh sağlığı yerinde ve maneviyatı güçlü bir birey olabilmesi, geniş ölçüde anne babasının sergilediği tutum ve davranışlarla alakalıdır. Ebeveynlerin din ve ahlak eğitiminde başarılı olabilmelerinin en önemli şartı ise çocuğa iyi bir rol model olabilmektir. Büyüklerimizin, “Ağaca çıkan keçinin dala bakan oğlağı olur.” sözü meşhurdur. Çocuklar iyi olsun kötü olsun pek çok davranışı başkasını gözlemleyerek öğrenir. “Şöyle yap(-ma)!” , “Böyle yap(-ma)!” şeklindeki emir veya tavsiye cümlelerinden ziyade, davranışlarının etkisinde kalırlar. Dolayısıyla çocuk için anne babanın ne söylediğinden çok daha önemli olan bir husus vardır ki o da ne yaptığı, nasıl davrandığı meselesidir. Yani onları nasihatlen/kâl dilinden ziyade hâl diliyle yönlendirmek oldukça etkili bir eğitim metodudur. O hâlde anne babanın görevi, çocuğa teorik olarak dinî/ahlaki bilgileri depolamak yerine, bu bilgilerin pratik olarak içi doldurulur hâlde gelmesini sağlamak ve çocuğun kendi fitratını muhafaza edebilme-

sine katkıda bulunabilmektir. Toprağa atılan tohum bile ancak gerekli şartların varlığı hâlinde filizlenebilmekte ise potansiyel olarak fitratlarında var olan özelliklerin yeşermesi için fitratına en uygun iklimin çocuk için hazırlanması da aynı derecede gereklidir. İşte bu iklim, kendisiyle özdeşleşip rol model aldığı anne babanın örnekliliği ile hazır hâle gelecektir.

Konuyla ilgili olarak “Her çocuk (İslam) fitratı üzerine doğar. Sonra anne babası onu Yahudileştirir, Hristiyanlaştırır veya Mecusileştirir.” (Buhari, Tefsir, 2.) hadis-i şerifi, bizleri aydınlatmaktadır. Bu sözle Resulullah (s.a.s.), din eğitimi konusunda ebeveyne önemli görevler düştüğünü vurgulayarak çocuklardaki temiz yaratılışın ve iman yatkınlığının çocukluk devresinde çeşitli etkenlere bağlı olarak değişmeye maruz kalabileceğini ifade etmektedir. Şöyle ki -dünyanın neresinde olursa olsun- her bir çocuğun bedenî ve ruhi yapısında ortak bir özellik vardır. Bu özellik ise fitri mahiyetlidir. Ülkeler, kıtalar, ırklar, renk ve diller insanlar üzerinde farklılıklar meydana getirdiği; birinin vatani Arjantin, diğerinin Japonya, bir başkasının Türkiye, Habeşistan, İngiltere vs. olduğu hâlde doğdukları andan itibaren hepsinin aynı yaratıcı kuvvete tabi olmaları tek bir gerçeğe işaret etmektedir. Bu gerçek ise her doğan çocuğun -kendiliğinden- Allah’ın varlığını kabule müsait bir donanımda yaratılarak İslam fitratı üzerine kodlanmış olmasıdır. Çocuğun manevi yönden eğitiminde ebeveyne düşen en önemli görev de yaratılışa

tertemiz olarak dünyaya gelmiş çocuklarını yaratılış gayelerine uygun bir şekilde yetiştirmek, fitratı bozacak etkenlerden korumaya çalışmaktır. Eğer ki anne baba çocuğun yaratılmış olduğu bu asli/orijinal yapıyı tahrip edip dumura uğratmaz ise çocuğun İslam üzere başlayan hayat yolculuğunu İslam üzere sürdürmesi de mukadder hâlde gelecektir. Nitekim hadis “Çocuğu anne babası Yahudileştirir, Hristiyanlaştırır veya Mecusileştirir.” dediği hâlde “Çocuğu anne babası Müslümanlaştırır.” dememektedir. Demek ki her çocuk, fitratına dışarıdan bir müdahale söz konusu olmadığı takdirde hakikati bulup teslim olmaya müsait vaziyettedir. İşte bu noktada “eğitim” ve “çevre” faktörleri devreye girerek fitratı ya İslam üzere devam ettirmeye yardımcı olmakta yahut da -GDO’lu ürün misali- bozarak yaratılış amacından saptırmaktadır.

O hâlde anne baba olarak biz büyüklerin sorumluluğu Müslüman fitrat üzere doğmuş, gözbebeğimiz olan evlatlarımızın bu saf hâl üzere kalmasını sağlamak, onları sağlam bir itikat ve ahlak üzere yetiştirmektir. Dahası, onları toplumun erdemli bireyleri hâline getirmek, millî ve manevi değerlerine bağlı, hakkı ve hakaniyeti gözeten, adaleti ikame eden, sosyal çevresinde örnek olabilen, şahsiyet sahibi, ideal nesiller olarak yetiştirmelerine katkı sağlayabilmektir. Şu hususu da hiçbir zaman hatırdan çıkarmamamız gerekmektedir ki erdemli bir toplum için aile en esaslı okuldur. ■

İSLAM TARİHİNİN YÜZ AKI MÜSLÜMAN BİLİM KADINLARI

| Nermin TAYLAN ERKUTLU

İnsanlık tarihi biraz da savaşların tarihidir. O savaşlarda yenilenlerin ve yenilenlerin tarihi, kazananın da kaybedenin de rakamlar üzerinden ifade edildiği bir tarih... Ölen insanlar çoğu zaman bir rakamdan ibarettir. Çekilen acılar, kaybedilen babalar, öksüz kalan çocuklar, dul kalan kadınlar, yitip giden hayatlar pek yansımaz tarih sahnesine. İlim uğruna ömür feda edenler, insanlık için canından geçenler, bilim ile uğraşıp eser verenler ise yalnızca bir satırlık yazılarla geçer bu sahneden. İşte o tarih, sultanların veya kralların zaferlerin ve yenilgilerin, kazananların ve kaybedenlerin tarihini anlatır. Çünkü kazanan da kaybeden de onlardır. Canlarını feda eden neferler, ilim uğruna ömrünü vakfedenler, şehirler marmur olsun, insanlık yaşasın diye bilim üretenler pek çıkmaz bu tarih sahnesine. Çık-

salar da “bilim adamı” denir geçer ve kadın bilim insanları tarihin tozlu sayfalarında fark edilecekleri zamanı bekler.

Ancak bazı istisnalar hariç...

XVIII. yüzyıl sonları, XIX. yüzyıl başlarında Almanların başını çektiği bazı Avrupalı tarihçiler, henüz arkeolojik kazı çalışmaları ve doğu kütüphanelerinde bilimsel çalışmalar başlamadan önce Yunan mitoslarından uydurma bazı tezler ortaya koydular ve neredeyse yüzyıl boyunca bu uydurma tarih anlatımı dünyaya yayıldı. Özellikle Müslüman ülkelerde rağbet gören bu tarih yazımında kazılar ve ilmî çalışmalar bir asır sonra başlasa da iş işten çoktan geçmişti ve dünya bu tarihe çoktan inanmıştı. Bu tarih yazımını değiştirmek ve yeniden yazmak, hem cesaret istediğinden hem de bu uğurda derin çalışmalar yaparak ciddi tezler ortaya konması gerektiğinden nakıs kaldı ve günümüz dünyasına kadar ulaşan hikâyeler ne yazık ki gerçek sanıldı. Müslüman kadınlar üzerinden yazılan yazılar, bize aktarılan bilgiler de bu tarih yazımının bir parçası olduğundan İslam dünyasındaki kadının yerini bizler ya yanlış anladık ya da hakkıyla çalışmadığımızdan İslam kadınlarına tarihteki ve bilimdeki hak ettikleri yeri veremedik. Çünkü tarih kitaplarını başkaları yazan milletler kendi kültüründen habersiz kalacağı gibi Haçlıların kalem oynattığı dinî metinler de sizi kendi dininizin büyüklerinden bihaber kılar.

Nitekim Orta Çağ Avrupası'nda da şehir meydanlarında içi-

ne şeytan girmiş diye kadınlar diri diri yakılırken “Kadın insan mıdır yoksa değil midir?” tartışmaları tüm Avrupa'yı sarmıştı. Bunun sonrasında ise Papa'nın “Tavuk, gagası ve kenedi var diye nasıl bir kuş değilse kadın da sureten erkeğe benzese de aslen insan değildir.” sözleriyle kadının insan dışı bir yaratık olduğunu vurguladıktan sonra çıkılan cadı avıyla 60.000 kadının idamına sebep olması tarih yazanların kendi tarihlerindeki kadın algısından dem vurmaları gayet normaldi ancak hakikatte İslam kadını hiçbir zaman onların anlattığı gibi olmamıştı.

Cahiliye Devri'nde diri diri toprağa gömülen bir kız çocuğu, İslam medeniyetinde dünyanın ilk üniversitesini kuran Fatima el-Fihri'ye dönüşebildiyse şayet “Işık daima Doğu'dan yükselir, Müslüman bilim kadınları ilimleriyle dünyayı aydınlatmıştır.” sözünün can bulmuş hâlini görmek çok da zor olmuyor ciddi araştırma yapanlar için.

Nitekim Fransız tarihçi Maxim Rodinson'un, “Muhammed hiçbir şey yapmamış olsa dahi sırf kadınlarla ilgili yapmış olduğu devrimlerle tarihin en büyük şahsiyeti olarak düşünülmelidir.” sözü, tüm gerçeği ortaya koymaktadır. Çünkü İslam, ilim ve bilimi her şeyin üzerinde tuttuğu gibi kadınlara bu alanda pek çok dünya devletinden ve milletinden evvel öncülük etmiştir. Tam da bu sebeple İslam dünyasında 40.000'den fazla Müslüman kadın âlim ve bilim adamı yetişmiştir.

Asr-ı saadetten Anadolu'ya, Selçuklu'dan Osmanlı'ya Müslüman kadınlar her daim toplumun içerisinde olmuş; ilimle uğraşmış, bilim üretmiş, savaşlarda kılıç sallamış, devletler kurmuş, şehirler inşa etmiştir. Öyle ki X. yüzyılın ikinci yarısında II. Hakem Dönemi'nde Kurtuba'da yaşamış cebir âlimi Lübna gibi. Lübna; matematikçi, şair, dil bilgisi uzmanı olmasının yanı sıra dönemin en zengin eserlerinin yer aldığı Medinetü'z-Zehra Kütüphanesi'nin kurulmasında merkezî bir rol oynar.

Lübna esasında köle bir kızdır ancak kölelere okuma yazma serbestiyeti olduğundan kendisine verilen derslere riayeti, yeteneği ve sebatı sayesinde kısa sürede fark edilerek sarayda yazıcı mertebesine kadar yükselir. Sarayın en entelektüel kişisi olarak tanınır ve görevini iyi yapması, ilmî birikimi ve bilime verdiği önem sebebiyle kısa bir zaman sonra dönemin sultanı II. Hakem'in yazıcısı olur. Saraydaki aktif görevi sırasında Kurtuba Saray Kütüphanesine verdiği önem sebebiyle Sultan tarafından ödüllendirilerek saray kütüphanesinin başına getirilir. Dönemin Avrupa'sına bakıldığında bir kadının böyle bir konuma gelmesi asırlarca söz konusu dahi olamadığı gibi kölelere okuma yazma yasağı dolayısıyla kölesine okuma yazma öğreten efendiler öldürülmekteydi.

Lübna, Kurtuba Saray Kütüphanesinin başına getirildikten sonra yine kendisi gibi âlim olan Kurtubalı Fatma ve Hasday b. Şarput gibi isimlerden yardım alarak bizzat kendi

seçmiş olduğu 500 bine yakın el yazması kitabı kütüphaneye getirmeyi başarmıştır. Dönem kronikleri incelendiğinde Lübna'nın görevi gibi o dönemde Kurtuba'da 170 kadın yazıcının olduğu ve bu kadınların ilim dünyasına önemli katkıları olduğu ifade edilmektedir.

İslam medeniyetinde kadınların büyük rol oynadığı, son dönemlerde yapılan çalışmalarla daha da gün yüzüne çıkmaktadır. Mesela İslam medeniyeti ve hadis literatürü alanında çalışmalar yapan İbn Hallikan, eserinde daha evvel bilinenin aksine bir gerçeği belgeleriyile ortaya koyarak 40 bin kadın âlimin asr-ı saadetten XVI. yüzyıla kadar ilim dünyasında görev yaptığını ifade etmiştir.

Yine Muhammed Ekrem Nedvî, 8.000 kadın âlimi keşfedip al-Muhaddithat isimli 53 ciltlik bir biyografi sözlüğü yazmıştır. Eserinde özellikle ünlü erkek hadis ravilerinin kadın hadis âlimi hocalarına veya ders arkadaşlarına atıf yapar. Mesela Sakafî'nin 68, İbn Hacer'in 53, Suyûti'nin 33 kadın ile birlikte ders aldığını söyler. Nitekim İbn Asakir'in rivayetine göre Orta Çağ İslam dünyasında kadınlar erkeklerle eşit şekilde eğitim alabiliyor, âlim unvanı alarak erkeklerle birlikte eğitim kurumlarında ders verebiliyorlardı.

Kadınlar üzerine araştırma yapan bir diğer isim Ayşe Abdurrahman Bewley'in Türkçe çeviri ile Müslüman Hanımlar Sözlüğü de yine hicri I. asırdan XIII. asra kadar Müslüman kadınların kapsamlı bir referans kaynağıdır. Delilli ve kaynaklı bir şekilde hazırlanmış bu İn-

gilizce eser, Müslüman kadının tarihte neler yaptığını en bedihi şekilde ortaya koymaktadır. Eser özellikle Müslüman kadınların bilim insanları ve iş kadınları olarak başarılı oldukları son 400 yıldır toplumdaki eş ve anne olarak rollerini anlatır.

Bewley bir diğer eserinde yalnızca fıkıh ve hadis ilminde değil pek çok alanda ilme ve bilime katkı sunan kadın âlimlerden bahseder; Mesela Endülüs'ün en büyük ve önemli kütüphanelerinden birine sahip olan Endülüslü Prens Ahmed'in belagat ustası ve kafiye uzmanı kızı Ayşe gibi. Yine 994 ile 1091 yılları arasında yaşamış Endülüs'ün en ünlü şairleri arasında sayılan, şiir ve retorik bilgisi ile herkesi hayran bırakan kadın şair ve âlim Wallada bint al-Mustakfi bunlardan biridir. Wallada, dönemde öylesine iyi bir şairdir ki katıldığı neredeyse bütün şiir ve edebiyat yarışmalarında erkekleri geride bırakıp birinci olmuştur. Sonrasında Sevilalı el-Hassania da yine Endülüs'ün dâhi şair ve retorik ustaları arasında yer almaktadır. El-Fasulî'nin kızı Meryem ise Endülüs'ün en önemli hiciv sanatçısı olarak zikredilir. Endülüslü Şair Sevilalı Safiye ve XII. yüzyıl âlimi Zeynep el-Şahda, İslam medeniyetinin en ünlü kaligrafi uzmanları arasında baş sırada gelmektedirler.

X. yüzyılda Bağdat'ta yaşamış kadın fakih, cebir âlimi Sutayta el-Mahamali, Arap edebiyatı, fıkıh ve hadis ilminin yanı sıra matematik ilminde de kimselerin çözemediği denklemleri çöze-

rek dikkat çekici bir seviyeye ulaşmış, aritmetik ve feraiz (miras hesaplaması) noktasında uzmanlaşmış ve döneminde rakibi olmayan bir âlim seviyesine ulaşmıştır. Özellikle İbn Kesir ve Hatîb el-Bağdâdî gibi ünlü tarihçiler kendisinden övgü ile bahseder.

Gök cisimlerinin konumlarının belirlenmesinden kiblenin tespitine, namaz vakitlerinin belirlenmesinden bulunulan yerin konumunun belirlenmesine kadar bir sürü pratik problemde kullanılan önemli bir astronomik cihaz usturlabın âlimi Meryem el-İcliyeye, dönemin en önemli astronom ve mühendislerindendir. Meryem, kendi dönemi içinde en hassas usturlapları yapması ile ün salmıştı. Öyle tasarımlar yapmaktaydı ki dönemin yöneticisi Sayf el-Davla kendisini bizzat davet ederek baş astronom olarak işe almıştır.

Yine Fatıma el Mecritiye matematik ve astronomi konusunda uzman olan âlimlerin başında gelir. Ümmü Varaka bin Halis, Bedir Savaşı'nda görev yapmış ve Kuran-ı Kerim'i bir araya getirme noktasında büyük katkılar sağlamış sahabe âlimelerindendir. Bir başka âlime hanım Fatıma bin Saad el Hay, efendimizin soyundan gelir, Yemenlidir ve hadis âlimidir. Şam'da yaşarken rıhle dedigimiz ilim yolculuğuna çıkar. Bugünkü İspanya'nın Valensiya şehrinden çıkıp Çin'e kadar süren bir hadis toplama yolculuğu yapar ve günümüze kadar ulaşan bir hadis külliyatı bırakır.

Matbaanın henüz olmadığı dönemlerde kitaplar elle çoğaltılıyordu (istinsah) ve İslam dünyasında bu alanda kadınlar yine ön plandaydı. Mesela yalnızca Endülüs'te 170 müstensih hanım görev yapmıştır.

Zübeyde bint Ebu Cafer, Abbasî halifesi Harun Reşid'in eşidir. Şair ve edebiyatçıdır. Bağdat'ta Mekke'ye su kuyuları projesini yapar ve kuyular hâlâ görünmektedir. Sonrasında Mihrimah Sultan gibi Osmanlı hanım sultanları bunların bakımını yapmıştır.

850'li yıllarda Fes şehrinde yaşayan Fatıma el-Fihri, eşi ve babasından kalan mirasla dünyanın ilk üniversitesini yaptırmıştır. Bugün hâlâ aktif olan bu üniversite (Karaviyyin Üniversitesi), muhteşem bir mimariye sahiptir.

Kadın âlimler, Efendimiz döneminden itibaren tıp alanında da kendilerini göstermeye başlamışlardı. Savaşta yaralananları tedavi etmede büyük rol oynayan sahabe kadınlardan Rufeyde bint Sa'd, Umm İmara el-İslâmî, Nuseybe bint Haris el-Ensârî ve Leyla el-Şifa gibi isimler İslam dünyasının

ilk hemşireleri sayılabilirler. Bu dönemde kadın tıp bilim insanı El-Şifa, karınca ısırıklarına karşı bir tedavi keşfetmiştir. Efendimiz bunu duyduğunda çok sevinmiş, el-Şifa'dan bunu diğer kadınlara da öğretmesini istemiştir. Bunun sonrasında ise İslam dünyasında özellikle tıp ve şifalı bitkiler alanında kadınlar daima ön planda tedavi edici hekim olmuşlardır. Ünlü Türk hekimi Sabuncuoğlu Şerafeddin, XV. yüzyıla tarihlenen ünlü eseri Cerrahiyyetu'l-Haniyye'de kullandığı çok sayıda minyatürde kadın cerrah resimlerine yer vermiştir. Çünkü o dönemde Avrupa'nın tam aksine kadınlar tıp alanında oldukça aktif olmalarının yanı sıra cerrahi alanda da çığır açmaktaydılar.

Tıp alanında en büyük örneklerden biri de Tunuslu Türk hanım Azize Osmana'dır. Azize Osmana, küçüklük yaşlarından itibaren oldukça iyi bir eğitim alır, hadis ve fıkıh bilginidir. Hacca gidip geldikten sonra tüm köleleri azat eder ve yaşadığı yerde herkesin bunu yapması için çaba gösterir. 1662 yılında hâlen kendi ismiyle anılan bir vakıf kurar ve

bu vakfın içerisine bir tıp fakültesi açar. Son derece zengin olan Azize Osmana, varlığının üçte birini bu vakfa harcar. 41 bölümden oluşan tıp fakültesindeki akıl hastanesinde hâlâ her gün iki saat ud, rebap ve saz heyeti tarafından fasıl verilir. Müzikle ruh tedavisi hâlen devam eder.

Muhtaç hastaların ücretsiz tedavi oldukları bir hastanenin vakfiyesine Azize Osmana bir madde koydurur. Vakfiyenin 8. maddesinde hasta hastaneye girerken tüm elbiselerini çıkartıp hastanede dezenfekte edilmiş yeni kıyafetler giymek zorundadır. Sonrasında hasta şifa bulur ve hastaneden çıkarken yine kendi kıyafetleriyle çıkabilmektedir.

Azize Osmana 1669 yılında ölür ve her gün mezarına taze gül, menekşe ve yasemin çiçeklerinin konulmasını vasiyet eder. Bugün hâlâ bu çiçekler mezarına konulmaya devam ettiği gibi tamamen ücretsiz olan vakfı da hizmetine devam etmektedir. Ancak gerek Azize Osmana'nın gerekse kurduğu tıp fakültesinin dünya tıbbına bir hediyesi vardır; Fransız bakteriyoloji âlimi Chars Nikol bu hastanede eski elbiselerin tamamen dışarıda bırakılarak sıcak suda dezenfekte edilmiş yeni elbiselerin giyilmesi ve gün aşırı bu uygulamaya devam edilmesini uzun uzun araştırır. Nihayet tifüsün insandan insana vücut bitinden geçtiğini ispatlayarak 1928 yılında Nobel Tıp Ödülü alır. Esasında bu ödülü hak eden Nikol değil Azize Osmana'dır ve o, görüldüğü üzere yalnız hayırsever bir kadın değil döneminin tıp âlimelerinden biridir. ■

RİSALETİN İKİ HALKASI HZ. ELYESA VE HZ. ZÜLKİFL

Meryem DALĞIÇ

DİB Başkanlık Vaizi

Yüce Allah, insanlara rehberlik etmeleri, onları doğru yola iletmeleri için nice hidayet elçileri göndermiştir. Elbette hiçbir kulunu başıboş bırakmadığı (Kıyamet, 75/36.) gibi hiçbir ümmetini de peygambersiz bırakmamıştır. (Yunus, 10/47.) Şüphesiz ki her peygamberin görevi bir di: Gönderildikleri toplumları Hakk'a ve hakikate davet. Onlar risalet görevinde ortak sıdk, emanet, fetanet, ismet ve tebliğ gibi niteliklere sahiplerdi. Beraberinde farklı oldukları sıfat, lütuflar ve dereceler vardı. Allah (c.c.), elçilerinden bazılarını diğerlerinden üstün kıldığını bildirmiştir. (Bakara, 2/253.) Hz. Nuh, İbrahim, Musa, İsa (a.s.) ve Hz. Muhammed'e (s.a.s.) "ulü'l-azm" sıfatı verilmişti. Bu, Allah katında, ölçüsünü yalnız kendisinin bildiği bir derecelenme farkıdır. Kişinin sorumluluğu, birini diğerinden ayırt etmeksizin peygamberlerin hepsine de iman etmektir. Kur'an-ı Kerim'de bazı peygamberlerin kıssasından uzunca bahsedilirken bir kısmı da çok kısa ve ismen zikredilir. Onlardan ikisi de Hz. Elyesa ve Zülkifl peygamberdir. Cenab-ı Hak, o iki rahmet elçisini Yüce Kur'an'da şöyle zikreder: "İsmail'i, Elyesa'ı, Zülkifl'i de an. Hepsi de iyilerdendir." (Sad, 38/48.)

Hz. Elyesa

Elyesa'nın (a.s.) İslami kaynaklarda şeceresi Elyasa b. Ahtûb b. Acûz idi. Ahd-i Atîk'de ise Elişa ismiyle zikre-

dilen peygamber olduğu rivayet edilmişti. İsmi'nin manası İbranicede, "Tanrı benim kurtuluşumdur." anlamına gelirdi. Kur'an-ı Kerim'de kendisinden iki yerde bahsedilen Elyesa, (a.s.) İsrailoğullarına gönderilmişti. Hz. İlyas peygamberle aynı dönemde yaşamış, onun halefi olan bir peygamberdi. (DİA, "Elyesa", c.11, s. 69.)

Hz. Elyesa, çocukluğunda şiddetli bir hastalığa yakalandı, İlyas'ın (a.s.) ona dua etmesi neticesinde şifa buldu. Akabinde İlyas'a (a.s.) iman edip ondan Tevrat'ı öğrendi. Hz. İlyas'ı tevhit mücadelesinde yalnız bırakmayıp daima onunla birlikte hareket etti. İlyas'ın (a.s.) vefatından sonra da peygamberlik vazifesi Elyesa'ya (a.s.) verildi. O, Filistin ve Şam bölgelerinde risalet görevini üstlendi. Bir ömür İsrailoğullarının arasında yaşayarak kavmini Allah'a imana davet etti. (M. Asım Köksal, Peygamberler Tarihi, II, 144-145.)

Elyesa da tüm Allah'ın elçileri gibi peygamberlik vazifesini hakkıyla yerine getirdi. O, âlemlere üstün kılındı. Kavmine tebliğde bulunan peygamberlerle birlikte Kur'an-ı Kerim'de şöyle anıldı: "İsmail'i, Elyesa'yı, Yunus'u ve Lut'u da hidayete erdirmiştik. Her birini âlemlere üstün kılmıştık." (Enam, 6/86.) Şüphesiz ki onun üstünlüğü, hayra koşması, ümit ve korku içinde Rabbine yalvarması, ihlasla ve huşu içerisinde kulluk ve nübüvvet görevini ifa etmesi idi. Cenab-ı Hak, hayırlı ve iyi kimseler arasında zikrettiği

elçisi Elyesa'dan (a.s.) sonra onunla aynı dönemde yaşayan Zülkifl'i (a.s.) peygamber olarak seçti.

Hz. Zülkifl

Kur'an-ı Kerim'de övgüyle bahsedilen Allah'ın elçilerinden biri de Zülkifl peygamberdir. Zülkifl; "sahip, malik" anlamındaki zû ile "nasip, kısmet, eş, benzer kefâlet" gibi anlamlarına gelen kifl kelimesinin terkididir. Dolayısıyla isminin manası "nasipli ve kısmetli" veya "kefalet sahibi" anlamına gelir. (DİA, "Zülkifl", c.44, s. 569.) Müfessirler tarafından "Zülkifl" onun isimlerinden biri olabileceği gibi ona verilmiş bir sıfat ya da lakap

Kur'an-ı Kerim'de zikredilen peygamber kıssaları, geçmiş ümmetler için geçerli olan sünnetullahın, (Allah'ın koyduğu kanun, nizam) bugün de geçerli olduğunu bize hatırlatır. Çünkü Kur'an dilinde "sünnetullah" adı verilen yasalarda asla değişim olmaz.

olma ihtimali de rivayet edilmiştir. Rivayete göre Zülkifl (a.s.) gündüz oruç tutar, geceyi de ibadetle geçirirdi. O, insanlara öfkelenmeyen sakin bir gençti. İsrailoğullarına gönderilen Elyesa (a.s.), peygamberlik vazifesi ve devlet işlerini yönetmek üzere kendisine bir vekil tayin etmek istedi. Halefinin; gündüzü oruçla geçiren, geceyi de ibadetle ihya eden ve öfkesine yenilmeyen bir kimse olmasını arzu etmişti. Nihayetinde Hz. Zülkifl'e bu görev verildi. Zülkifl (a.s.) insanların ihtiyaçlarını karşılarken, onların davalarına bakarken ve işlerini yürütürken daima sabırla davranır, öfkesine yenilmezdi. İsrailoğulları arasında Allah'tan aldığı emirleri uygular, tüm vazifesini layıkıyla yerine getirirdi. (Hayat Rehberi Kuran, Konulu Tefsir, 440.)

Kur'an-ı Kerim'de Zülkifl (a.s.) ismi iki kez geçti. Bir kez Elyesa (a.s.) ile anılırken (Sad, 38/48.) diğer ayette ise şöyle zikredilir: "İsmail'i, İdris'i ve Zülkifl'i de yâd et. Hepsi de sabreden kimselerdendi. Onları rahmetimize kabul ettik. Onlar hakikaten iyi kimselerdi." (Enbiya, 21/85-86.) Zülkifl (a.s.) daima salih ameller işler, etrafına sabırla hüsnü muamele ederdi. Yüce Kitap'ta methedilen en bariz niteliği ise sabırlıdır.

Sabır, nebevi istikamettir

Sabır, zorluklar karşısında insanı ayakta tutan, ona güç katan erdemdir. Sabır, bela ve musibetler karşısında isyan etmemek, dirençli olmaktır.

Olayların altında ezilip aciz kalmak değil hayırlı sonuçlara ulaşabilmek için gereken mücadele ve gayreti gösterebilmektir. Sabır, nebevi bir istikamettir. Allah'ın elçilerinin hayatı sabırla ilmek ilmek örülmüştür, her biri nice zorluklara göğüs germiştir. Farklı imtihanlara tabi tutulmuşlar ancak karşılaştıkları zorlukları sabır, azim ve dua ile aştılar. Sabırları neticesinde dereceleri arttı, Allah katında yüce bir makama ulaştılar. Nihayetinde hem dünyada hem ahirette selamete eriştiler. Allah'ın rahmetine ve lütfuna mazhar oldular. Böylece onlar gönderildikleri toplumlar ve tüm ümmetler için en güzel örnekligi teşkil ettiler.

İnsan sıkıntısız, refah bir yaşantıyı arzu eder. Ancak dünya hayatı bir imtihan yeridir. Kul, Rabbi tarafından çeşitli imtihanlarla denenir. Mesele karşılaştığı imtihanları sabırla göğüsleyip üzerine düşeni yapmak ve mücadele etmektir. Elbette, "Sabır ilk sarsıntı sırasında gösterilen meta-nettir." (Buhari, Cenaiz, 32.) Hayatı yaşanır kılan erdemlerden biridir. Sabır, refaha ulaşmada enerjidir, ferasettir. Bilelim ki kimseye sabırdan daha hayırlı, geniş bir ikram verilmemiştir. (Buhari, Zekât, 50.)

Peygamberler, insanlara halifelik misyonunu hatırlattı

Âdem (a.s.) ilk insan, ilk peygamberdi. Mükerrer kılınmıştı, kendisine ve nesline yeryüzünü imar etme vazifesi verilmişti. İnsan ne ağır

bir yükü yüklenmişti! Oysa bu göklerin, yeryüzünün ve dağların kabul etmekten kaçındığı ağır bir emanetti. Emanet neydi? Din, tevhit, akıl, iman, ibadet kısacası mükellefiyetti. Korunması gereken tüm nimetlerdi. Şüphesiz Âdemoğlu bu emaneti yüklenecek kabiliyet ve yeteneğe sahipti. Lakin bu hususta şuursuz ve bilgisizdi, sorumluluğunun farkında değildi. Oysa insan taşıdığı emaneti fark etmeli, hakkını vermede gayret etmeliydi. Kuşkusuz bunu vahyin ışığında, peygamberlerin rehberliğinde gerçekleştirebilirdi.

Peygamberler, insana sorumluluğunu hatırlatan, ilahi buyrukları eksiksiz tebliğ eden elçilerdir. Ancak insan hafıza-i beşerdir. Hak'tan yüz çevirendi. Âdemoğlu ne vakit yaratılış gayesini unutsa Allah (c.c.), gönderdiği resulleri vasıtasıyla ona halifelik misyonunu tekrar hatırlattı. Allah, hiçbir topluluğu ilahi çağrıdan yoksun ve nebisiz bırakmadı. Bazen art arda bazen de aralıklarla bazı dönemlerde ise birkaç peygamberi aynı zaman diliminde gönderdi. Böylece onlar, birbirlerine destek olup milletlerini uyardı. Şüphesiz ki resullerin ilahi davetine koşanlar da vardı, onları yalanlayıp kulak tıkayanlar da. Kur'an-ı Kerim'de her iki topluluğun da akıbetlerine yer verildi. Peygamber kıssalarında inananlar kurtuluşa ermekle müjdelenirken inmayanların ise nasıl helâk edildiklerinden bahsedildi.

Peygamber kıssaları bize ne söyler?

Tarih, mekân, zaman fark etmeksizin insan her çağda insandır. Fitratında var olan nitelikler aynıdır. Yüce bir varlığa inanma, sevmeye, sevilmeye takdir edilme, ait hissetme gibi duygular her insanda vardır. Elbette onun yapısında inkâr, nefret, hırs, kıskançlık vb. hisler de mevcuttur. Nitekim Âdemoğlu, hayra ve şerre yönelecek temayül ve zih-nî yeteneklerle donatılmıştır. Kuşkusuz bu zıtlıklarla kaim bir varlığın istikamet üzere kalabilmesi zordur. Zira sırat-ı müstakim yolunun üzerine oturan ve onu saptırmaya ahdeden bir düşmanı vardır. Şeytan; sağdan, soldan, önden, arkadan, yani her cihetten her lisandan bir yol bularak insana yaklaşandır. Peki, insan böylesine tuzak kurucu, caydırıcı, saptırıcı etken karşısında pusulasını kaybetmeden nasıl istikamet üzere kalabilir, fitratını koruyabilir? Elbette tabiatına uygun bir tebliğ ve terbiye sayesinde insan, şerden yüz çevirip hayra yönelir. Dolayısıyla her ne kadar zaman değişse toplumlar dönüşse de Âdem (a.s) ile başlayan insanın yeryüzündeki hikâyesi her çağda benzerdir. Çünkü fitrat, hisler ve caydırıcı etmenler aynıdır.

Kur'an-ı Kerim'de zikredilen peygamber kıssaları, geçmiş ümmetler için geçerli olan sünnetullahın, (Allah'ın koyduğu kanun, nizam) bugün de geçerli olduğunu bize ha-

Allah'ın elçileri de diğer insanlar gibi aile kurup evlat sahibi olmuşlar ve çeşitli zorlu imtihanlara tabi tutulmuşlardır. Dolayısıyla insanoğlunun karşılaşacağı problemlere çözüm reçeteleri sunan ve her biri ibret örneği olan peygamber kıssaları birer masal değil bilakis hayatın ta kendisidir.

tırlatır. Çünkü Kur'an dilinde "sünnetullah" adı verilen yasalarda asla değişim olmaz. Elbette bu kıssalara "eskilerin masalları" olarak bakmak kesinlikle doğru değildir. Aksi takdirde bu perspektif kişiyi yanıltarak aynı hatalara sevk eder. Oysa bize düşen mazi-den ders almak ve benzer akıbeti yaşamamak olmalıdır. Allah Teâlâ da bu hususa ibret nazarıyla bakılmasını öğütler ve ayet-i kerimede şöyle buyurur: "Onlar, yeryüzünde dolaşıp kendilerinden öncekilerin sonunun nasıl olduğuna bakmadılar mı?.." (Rum, 30/9.) Kur'an-ı Kerim'de, peygamberlerin tevhit mücadelesine değinilirken beşerî özelliklerine de vurgu yapılmıştır. Allah'ın elçileri de diğer insanlar gibi aile kurup evlat sahibi olmuşlar ve çeşitli zorlu imtihanlara tabi tutulmuşlardır. Dolayısıyla insanoğlunun karşılaşacağı problemlere çözüm reçeteleri sunan ve her biri ibret örneği olan peygamber kıssaları birer masal değil bilakis hayatın ta kendisidir.

Her biri hayatın içinden olan bu sınavlar, günümüz dünyasında bizlere yol gösterdiği gibi karşılaştığımız sıkıntılarda ümitvar olmamızı sağlayarak imanımızı diri tutacaktır. Geçmişten ibret alıp dünya ve ahiretimizi mamur ederken nebiler silsilesinin son halkası Sevgili Peygamberimizin şu duasıyla niyaz edelim: "Ey kalpleri bir hâlden bir hâle çeviren Rabbim, benim kalbimi dinin üzere sabit kıl. " (Tirmizi, Deavat, 89.) ■

Her geçen gün yeni kitaplar yayımlanıyor ve bu durum karşısında bazen okurun gözü yılıyor. Çünkü bütün kitaplara yetişmek imkânsız. Hep bir geç kalmışlık hissiyle ıstırap çeken kitapseverlere ne gibi tavsiyelerde bulunursunuz?

Necib ASIM

Âlemde kitap te'lifi âdeti pek eskidir. Müellifler insanlardan olur; bunların içinde âlimi, fâzılı olduğu gibi iyi ve fena huylusu da vardır.

Müellifler te'liflerini kendi iktidar ve zevklerine göre telif ederler. Karî'ler de kendi zevk ve istifadelerine münâsip kitapları edinirler.

Fakat kitaplar içinde o kadar lüzumsuz, o kadar muzırları bulunur ki, tecrübe ve malumatı az olanları aldatır, fena yollara götürür. Böyle kitapları ele almaktan hazer etmelidir.

Bir de kitaplar o kadar çoktur ki en zengin adamlar, bütün mallarını o uğurda feda etseler yine her birinden birer tane edinemez, ne kadar okumaya idmanı olsa, yine bütün kitapları bir kere gözden geçiremez.

Öyle ise ne yapalım? Kitap almalı mı? Okumadan vaz mı geçelim? Hâşâ! Hem kitap almalı, hem de okumalı.

Her insan bir meslek sahibi bulunmak lâzımdır, her mesleğe mahsus kitaplar var. O kitaplar hemen umûmen edinilse fâidesi vardır. Faraza askerlerimiz, fûnûn-u askeriyeye dair eski yeni ne kadar Türkçe kitap varsa, ne kadar çıkarsa hep birer tane almalı. Başka lisan bilirse, o lisanda kendi mesleğine dâir olan eserlerden de en fâidelilerini almalı. İnsanların bir de zevk-i mahsûsu vardır. Yani mesleği haricinde bir fenne, sanata merak eder.

İşte o merak ettiği ilme ve hünere dair olan kitapların da, kendi lisanında bulunanlarından tek milini edinmeli, sair bildiği lisanslarda da onlara dair yazılmış eserlerin makbüllerini almalı.

(Necib Asım, Kitap, Haz. Ali Yıldız, Büyüyenay Yayınları, İstanbul: 2012, s. 201-202.)

Hüseyin Ahmet ÇELİK

İhtiyaçlar sınırlıdır, zevklerinse sonu yoktur. Yaşam biçimimiz ihtiyaçlarımızı belirler, bu sebeple sınırlar daralır ya da genişler ama illaki neticeye varılır. Zevklerimizin kaynağı ise hayal gücümüzdür. Dizginlenemez ve yola getirilemez. Peki, kitap bir ihtiyaç maddesi midir yoksa zevk meselesi mi?

İnsan, kitaba ne nazarla baktığına karar vermeli önce. Kitap bir ihtiyaç ise ona denk bir imkân bulunur; tedariki, tasnifi, tedrisi, tertibi mümkündür. Eğer bir zevk ise bu iptiladan kuruluş yoktur.

Okumak, yapmaya mecbur olmadığımız bir ödevdir ve lahuti bir haz vadeder. Âşık, güzellik karşısında iflah olmaz bir muzdariptir. Seyyahı hangi dağ, vadi, leb-i derya doyurabilmiş ki... O hâlde kari, hiçbir âşığın, hiçbir seyyahın hâsılı hiçbir müptelanın tatmin olamadığı bu dünyada ne diye sükûn bulacakmış. Endişesi, onlarınkinden beri mi?

Mürekkebin, kalemin ve kâğıdın, mabetlerde muhafaza edildiği kadim zamanlarda değiliz, kitabın zî-kıymet emtiadan itibar görüp mücevherat gibi terhin olunarak borca girilen sefalet dönemlerini de geride bıraktık. Kitap, artık bir endüstri malzemesi, ticari bir meta ve hatta ihtiyaç fazlası mamul. Bugünden sonra ne eskisinin nostaljisine tahammül edebiliriz ne yenisinin parlıtısına yetişilebiliriz. Hattatların nasırlı ellerinde değil üretim bandında hayat bulan bir nesne epeydir. Yine de eski bir hikâyenin rüzgârıyla, kokusuna hâlâ iştiağ duyuyor, sayfalarını karıştırmaktan keyif alıyoruz.

“Okumaktan mana ne” ise kitaptan mana da odur. Öyleyse te-laşa mahal yoktur, insan nasibi kadar yer, nasibi kadar yaşar ve nasibi kadar okur.

EDEBİYATIN GÜNAH DEFTERİ ÖTEKİLEŞTİRİLEN DİNDARLAR

| Emin GÜRDAMUR

Yeşilçam filmlerini hepimiz hatırlarız. O filmlerde konular değişir, oyuncular değişir, sonlar değişir ama gerçekte toplumsal alanda daima saygın bir konuma sahip olan dindar insan tipine ve hocalara verilen roller değişmezdi. Tek kanallı televizyonlarını açıp birazcık gülmek, eğlenmek, başka hayatların hikâyesini seyretmek isteyen Anadolu insanı, kendi değerlerine karşı sergilenen bu itibarsızlaştırmalar karşısında içten içe burukluk yaşırdı. Öte yandan dinin ve dindarların tarihsel bir zemine dayalı imajlarına yönelik bu acımasız gözden düşürme gayretleri, nice genç dimağı kendi medeniyetine, kültürel köklerine karşı ön yargılı hâle getirmişti. Bu açıdan Yeşilçam'ın günahı büyüktür. Ama bu yazımızın konusu Yeşilçam filmleri veya sinemada ötekileştirilen dindarlar değil, o filmlerin de ortaya çıkmasına zemin hazırlayan tarihsel kırılma ve bu kırılmanın ilk örneklerini teşkil eden edebî metinler. Bir ucu Tanzimat'a uzayan Batılılaşma krizi, beyaz perdeden çok daha önce Türk edebiyatını ötekileştiren tohumlarla zehirlemişti.

Edebiyat, tarih boyunca insanların sevinçlerine, acılarına, kaygılarına, ideallerine tercüman olmuş; bir halkı bazen destanlarla düşman karşısında derleyip toplamış bazen masallarla derinden derine akraba kılmış bazen türkülerle teselli etmiş bazen mesnevilerle olgunlaştırmıştır. Kadim zamanlardan elimize ulaşan yazılı ve sözlü anlatıların hemen hepsinin

edebî bir forma sahip olması, dille güzelleştirilen "anlam"ın daha etkili ve uzun ömürlü olduğunun kanıtıdır.

Şüphesiz ki on dokuzuncu yüzyılın en büyük kitlesel keşfi romandır. Her ne kadar romanın başlangıcı *Don Kişot*'un yayımlanmasına (1605) dayandırılrsa da modern roman sanatı, on dokuzuncu yüzyılda kanatlarını ardına kadar açmış; Fransa'da Stendhal, Balzac; Almanya'da Herman Hesse, Hofmann, Thomas Mann; İngiltere'de Charles Dickens, Jane Austen; Rusya'da Dostoyevski, Tolstoy gibi isimler ortaya çıkarmıştır.

Osmanlılar da dünya edebiyatıyla bu yüzyılda tanışacak, düşüşe geçen bir imparatorluğun aydınları üzerinden kurulan bu temas sadece Türk edebiyatını değil, devletin kaderini değiştirecekti. Öncelikle şunu söylemekte yarar var. Osmanlıların tercümeyle duyduğu ilgi, baştan beri devletin istikbaline dair endişelerden besleniyordu. 1832'de Hariciye Nezaretinin denetiminde kurulan ve Bab-ı Âlinin yabancı konsolosluklarla yazışmalarını yöneten Tercüme Odası'nın çalışanları arasında Osmanlı aydınlarını görürüz: Namık Kemal, Ahmet Vefik Paşa, Şinasi...

Osmanlılar, Batı edebiyatıyla hem ilk tercüme hem de Avrupa'ya gönderilen öğrenciler vesilesiyle karşılaşacaktı. Aslında Osmanlı modernleşmesi, kökleri on altıncı yüzyıla kadar uzanan bir devlet projesiydi. Fakat on dokuzuncu yüzyıla gelindiğinde Batılılaşma, devlet için bir hayat me-

mat meselesine dönüşecek; cephelerde üst üste alınan mağlubiyetler, devlet bürokrasisini Batı hayranlığına doğru sürükleyecekti. Bu durum doğal olarak geleneksel değerler ile modern dünya arasında çatışmaya sebep olacak, yaşanan içsel gerilimler aydınların eserlerine ve niyetlerine yansıtılacaktı. Kısacası Türk romanı, Batılılaşma sancıları içinde doğacaktı.

İlk taş, padişahın umut bağladığı bir gençten

Bu doğumun tipik örneği Şinasi'dir. Sultan Abdülmecit döneminde devletin Avrupa'ya gönderdiği talebelere biri olan Şinasi, Paris'te pek çok yazar ve düşünürle dostluk kurmuştu. Ama onu zikretmemizin sebebi dünya yazarlarıyla kurduğu sıkı dostluk değil, Avrupa'dan döndükten sonra Türk edebiyatının seyrini geleneksel aksından uzaklaştırıp pozitivist bir istikamete çevirmesidir. Şinasi, kronolojik olmasa bile uyandırdığı etki bakımından edebiyatta Batılılaşma maceramızın başlangıç çizgisidir.

Onun, Şair Evlenmesi adlı tiyatro eserinde, Batılılaşan aydınının sentetik kapsülün çıkışının ayak seslerini duyarız. 1860 yılında *Tercüman-ı Ahval* gazetesinde tefrika edilen eserde, İstanbul'un sıradan bir mahallesinde geçen hileli bir evlenme olayı işlenir. Çevrilen dolapların içinde imam da vardır. İmam, rüşvet alan bir kişi olarak resmedilir. Bu, Osmanlı edebiyatı için kırılmanın başladığı andır. Şinasi'nin eseri mizahla yer yer sevimli bir hâle getirmeye çalışması, i-

mam figürüne yönelik cüretini örtmez. Ebullâklaka adındaki karakter, Cumhuriyet Dönemi'nde hem edebiyatta hem sinemada karşımıza çıkarılacak "olumsuz din adamı" imajının prototipidir. Şinasi'nin bu kıyıcı tavrı bize, Avrupa'dayken yakın dostluk kurduğu Ernest Renan'ı hatırlatır. Renan, "İslam'ın bilime mani olduğunu" iddia eden ve "Müslümanları İslam'dan kurtarmak gerektiğini" savunan bir oryantalistti.

Aslında Türk edebiyatı, Asya steplerinde dilden dile dolaşan kam manilerinden Altayların eteklerinde söylenen destanlara, Timurlu saraylarındaki divanlardan Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde kaleme alınan mesnevilere kadar uzanan büyük yolculuğunda din adamlarına yönelik müstehzi bir imada bulunmak şöyle dursun, en ufak bir saygısızlık göstermemiştir. Aksine din bilginlerine; yol gösterici, aksakallı, gök sakallı, bilge, derviş, ulu, ata gibi sıfatları layık görmüştür.

Ne yazık ki Tanzimat'la beraber aydınlara iyice sirayet eden Batılılaşma temayülünün, geleneksel dünyaya ait kurban etmek istediği ilk figür din adamı olacaktı. Henüz katı pozitivist görüşlerin, temel dinî fikirlere cepheden savaş açmayacağı bu geçiş döneminde din görevlilerinin hedef seçilmesi manidardır. Bu entelektüel cinayetler ilerleyen yıllarda roman, öykü ve sinema gibi sanat alanlarında insafsızca tekrar edilecekti.

Geç kalmışlık psikolojisi ve kültür çatışması

Cumhuriyet Dönemi'nde hızlı modernleşme eğilimi ve geç

kalmışlık psikolojisi, kültür çatışmasına travmatik boyut katmıştır. Dönemin edebiyat kanonu, aslında çok daha anlayışla meselelere yaklaşabilecek ve toplumsal kutuplaşmaları önleyebilecekken ötekileştirici hatta âdetâ şeytanlaştırıcı bir yol izlemiştir; Tanzimat'ta kalkınmanın önünde engel görülen geleneksel değerleri, daha popülist bir yönelimle çağdaş yaşamın ayak bağı olarak karikatürize etmiştir. Ayrıca bu çağdaşlaşma çabaları, Türk edebiyatını uzun yıllar propaganda aracına dönüştürmüş, insanlığın evrensel sorunlarına kafiye düşecek millî bir roman geleneğinin ortaya çıkmasını geciktirmiştir.

Halide Edip Adıvar'ın *Vurun Kahpeye* (1926) adlı romanı ile Reşat Nuri Güntekin'in *Yeşil Gece'si* (1928) Cumhuriyet Dönemi Türk edebiyatında dindarlara ve din adamlarına yönelik ötekileştirme sergileyen ilk metinler olarak karşımıza çıkar. Osmanlı'da Şinasi'nin cüretkâr rolünü devam ettiren bu romanlarda dindar tipler bağnazlık ve düzenbazlıkla itham edilir. Vermek istedikleri mesajlar bakımından birbirine yakın duran iki romanın ortak noktası, idealize edilen öğretmen figürüdür. Aslında bu normal ve anlaşılabilir: Savaştan çıkmış, eğitim seferberliği ilan etmiş bir ülkede öğretmen tipinin idealize edilmesi hem anlamlı hem de gereklidir. Romanların gerçeklik etkisini ve sağduyusunu sakatlayan ise güya toplumsal alanda aydınlanmanın karşısına dikilen imam tipleridir. Bu tavır, tarihsel olarak da politik olarak da anlamsız, yeni

toplumsal fay hatları oluşturmaktan başka işe yaramayacak çabalardı. Nitekim sonraki yıllarda Reşat Nuri de *Yeşil Gece*'yi kusurlu bir metin olarak değerlendirecekti. (Mustafa Baydar, *Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2015, s. 136.)

Yeşil Gece'deki Hafız Eyüp tipi ve *Vurun Kahpeye* romanındaki Hacı Fettah tipi ile dindar insanlar üzerinden bir genellemeye gidilmiş, dindar insanın ahlaklı ve vatansever olma hususiyeti gölgelenmişti. Tarih bir kere daha edebiyatın uzlaşma değil çatışma aracı olarak kullanılmasına şahitlik ediyordu.

Burada Halide Edip'in sonraki eserlerinde tarihe ve topluma karşı daha nesnel davrandığını, halkın saf inancına ve geleneksel değerlere karşı saygılı tutumunu teslim etmeliyiz. Belki de tam bu noktada edebiyat kanonunun gücünü ve dönemin atmosferini göstermesi bakımından Reşat Nuri'nin ünlü eseri *Çalılıkuşu*'nun başına gelenleri hatırlamalıyız. *Çalılıkuşu*'nda yine ideal bir öğretmen tipiyle okur karşısına çıkan Reşat Nuri, bütün çabasına rağmen gözüne girmek istediği çevrelere yaranamamış, eserinin sonraki baskılarında pozitivist düzeltmeler yapmak zorunda kalmıştır. Yakın zamanda vefat eden değerli edebiyat araştırmacısı N. Ahmet Özalp, "Edebiyatta Dirijizm: Çalılıkuşu Operasyonu" başlığıyla kaleme aldığı yazısında, *Çalılıkuşu* romanının 1928 tarihli baskısı ile bugün elimizde bulunan versiyonu arasında yaptığı karşılaştırmada, romanda dinî ve geleneksel değerlere yönelik olumlu çağrışıma sahip ifade-

lerin yazar tarafından sonraki baskılarda nasıl kaldırıldığı gözler önüne sermiştir. (N. Ahmet Özalp, *Teknik Okumalar: Bağa Des-tursuz Girenler*, İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2017, s. 11-32.) Daha ilginç olanı ise şudur: Reşat Nuri'nin bizzat kendisi sonraki yıllarda devletin edebiyatı güdülemesinden (dirijizm) yakınmıştır: “Bir siyasi ve sosyal inkılâp rejiminin edebiyat ve sanata uzayan dirijizmi? Ancak her yerde devletin sanattan ne isteyebileceği malûm... Mümkün olsa da keşke gölge etmese.”

(*Edebiyatçılarımız Konuşuyor*, Ankara, Varlık Yayınevi, 1953 s. 41.)

Köylerden bhaber köy romanları

1940-70 arası yıllarda, Köy Enstitüleri etrafında oluşturulan romantizmin de etkisiyle yükselişe geçen köy romanları her ne kadar “toplumcu gerçekçi” akıma sırtını dayamış olsa da büyük oranda toplumun gerçekliğini ıskalamıştır. İstisnai olayların ve tiplerin a-bartılıp tekrarlandığı, klişe gerilimlerin ikide bir okurun karşısına çıkartıldığı kurgularda, din ve dindarlar yine kurban olarak seçilmiştir. Cumhuriyet Dönemi köy romanları üzerinde çalışma yapan Prof. Dr. Ramazan Kaplan'ın bu konudaki ifadeleri dikkat çekicidir: “Dinin, gerçek veya gerçeğe yakın yönleriyle köy romanlarına girmiş olduğu söylenemez. Dine, din adamına veya dindar insana, dinî kavramlara hücum etme, aşağılama, kötüleme ortak bir tutum hâlidir. Haksızlığa uğrayan roman kişilerinin dine önem vermeyen kimseler oluşu, ama haksızlığı yapanların her zaman dindar olarak gösterilmesi de dik-

kat çeken başka bir noktadır.” (Ramazan Kaplan, *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Köy*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988, 142.)

Öykülerde de durum farksızdır. Kemal Bilbaşar'ın 1939 yılında *Aramak* dergisinde yayımladığı “Kel İmam'ın Fesleri” öyküsünde imam, kasabaya yeni gelen nahiye müdürüyle okul, nikâh ve fes gibi meseleler etrafında sürtüşme yaşayan, menfaatçi ve yeniliğe kapalı bir tip olarak resmedilir. Fahri Celal Göktulga'nın 1943 yılında yayımlanan “İstiskal” öyküsünde, din adamları istihzanın merkezine oturtulur. Şemsettin Kutlu'nun aynı yıl yayımlanan “Çoban Suyu” öyküsünde yine aynı bayat konu işlenir: Öğretmen-imam çatışması. Fakir Baykurt'un, daha sonra sinemaya uyarlanan *Yılanların Öcü* adlı romanı da bu acımasız geleneğe eklenir.

Anadolu insanını hem seven (bunca romanın, öykünün başka izahı olmasa gerek) hem de onun değerlerini aşağılayan bu nevroitik tutum gerçekten düşündürücüdür. Merkezin taşrayla arasındaki sevgi ve nefret ilişkisinin köklerini, onun millî romantizmi ve modernist ilerlemeciliği aynı anda benimsemiş olmasında arayan Prof. Dr. Mehmet Narlı, Türk romanında olumsuz hoca ve ağa tiplerini de bu paradoksal benimseyişin bir sonucu olarak görür. Merkez, kurduğu devletin tabanı olarak Anadolu'yu hem yüceltir hem değiştirmek ister. “Onu yüceltir; çünkü yeni devletin kültürel, ekonomik ve estetik enerji kaynağıdır. Değiştirmek ister; çünkü modernist karakteri ondaki her türlü muhafaz-

zakârlığa ve taassuba tahammül edemez. Psikanalitik bir yaklaşım denersek belki de onda kendi köklerini gördüğü ve bu köklerle istediği yaşama biçimine ulaşamayacağını bilinçaltında taşıdığı için ondan nefret eder. Bu çelişki-den nasıl kurtulacaktır? Soyut bir millet ve Anadolu üreterek onu yüceltecek; onun bu yüceliğini ortadan kaldıran yapıyı da bağnaz ve çıkarıcı tipler üzerinden aşağılayacaktır. İşte ilk kuşak Cumhuriyet romancılarından köy romanlarına uzanan; hoca, ağa, zengin ve işbirlikçileri şeklindeki olumsuz tipler şematizminin kaynağı budur.” (Mehmet Narlı, “Romanlar ve Taşralar: Türk Romanında Taşra Algıları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Bilgi*, Kış 2013, Sayı 64, s. 297.)

İlkel kabilelerde rastlanan manilerden modern dünyada ortaya çıkan roman sanatına kadar geniş bir vadide edebiyat, insana ve topluma hem ayna tutmuş hem yol göstermiştir. İnsanların duygu, düşünce ve davranışlarını etkileme konusunda bu denli güce sahip bir sanat dalının, tarih boyu muhtelif çevrelerce istismar edilmeyeceğini beklemek elbette saflık olur. Edebiyat, insandan uzaklaşıp politik amaçlara dayanak yapıldığında özgünlüğünü yitirir. Kurgu, araçsallaştığında yaralanır, irtifa kaybeder ve nihayet yere çakılır. Zaten insanları gününbirlik tartışmaların, siyasi saplantıların zihinleri felç eden cereyanından koruyup kollaması gereken edebiyatın bizzat saplantı üreten bir kuluçka makinesine dönüşmesi, onun ruhuna aykırıdır. ■

MUCİZEYLE BÜYÜ ARASINDA NE FARK VAR?

Kafama takılan bir konu da şu: Mucizeyle büyü arasında ne fark var? Bazıları büyüyle mucizeyi birbirine benzetmekte ve ikisini aynı kategoride görmektedir. Hatta antropoloji kitaplarında dinle büyü aynı başlık altında işleniyor. Bu ikisi arasında temel bir farklılık yok mudur?

Evet, ne yazık ki eskiden olduğu gibi modern zamanlarda da bazı kimseler bu ikisini birbirine karıştırmaktadırlar. Eskiden müşrikler ve inkârcılar peygamberlerin mucizelerini itibarsızlaştırmak için mucizelerin büyü olduğu iddiasına sarılmışlardı. Bugün ise din karşıtları bırakın mucizeyi dinin kendisini büyü saymak gibi bir yanı sıra imza atmaktadırlar. Hâlbuki kaynak ve mahiyet itibarıyla büyüyle mucize birbirinden tamamen farklıdır.

Bunu biraz açabilir misiniz?

Büyü, gizli metotlar uygulayarak olağanüstü güçlerden yararlandığını iddia eden ki-

şilerin kullandığı teknikler veya yürütükleri faaliyetlerin genel adıdır. Bu anlamda ‘cadılık’ ve ‘göz boyayıcılık’ büyü kategorisine dâhil edilmiştir. Günümüzde bir nevi gösteri sanatlarından sayılan illüzyon/yanılsama da halk arasında büyü olarak görülür. Mucize ise peygamber olduğunu dile getiren kişinin eliyle, ispat için Allah’ın izin ve inayetiyle olağan dışı bir olayın gerçekleşmesidir. Tanımlara dikkat edilirse mucize peygamber için amaç değil, doğruluğunu ispat için sadece bir araçtır. Büyü ise büyücü için hem amaç hem de meslektir. Öte yandan büyücünün birtakım teknikler kullanması ve sürekli bir büyü faaliyeti içinde olması, onu peygamberden ayıran esas yönüdür. Çünkü peygamber sürekli mucize faaliyeti içinde olmaz. İspat mak-sadı yerine geldikten sonra bir daha aynı olağanüstü olayın gerçekleşmesi için uğraşmaz.

O takdirde mucizeyle büyü arasındaki temel fark, biri meslek olarak icra edilirken diğeri ihtiyaca göre yaratılmaktadır.

Evet, tam da öyledir. Mucize bir kere olur ve biter. Kur’an’daki mucizelere bakıldığında hepsinin bir kere olduğu ve peygamberin aynı mucizeyi gerçekleştirmek için sürekli faaliyet içinde olmadığı açıkça görülür. Belki Hz. Musa’nın asasının üç kere yılan olması akla takılabi-

li. Bakıldığında bunun da her meydana gelişinde farklılıklar olduğu görülür. Birinci seferde asa Hz. Musa’yı ikna için “hayye” veya “cânn” denilen küçük yılan, ikincisinde Firavuna meydan okumak için “sü’bân” denilen büyük yılan, üçüncüsünde ise büyücülerin bütün aletlerini yutan bir yılan olmuştur. Bu olaydan sonra asa bir daha yılan olmamış, Hz. Musa da böyle bir girişimde bulunmamıştır.

Bütün fark bundan mı ibarettir?

Tabi ki değil. Ne demiştik? Büyü, büyücülük denilen bir mesleğin icrası iken mucize peygamberin doğruluğunu ispat için geçici bir araçtır. Büyücülük için meslek dememizin nedeni, eğitim yoluyla elde edilmesi, egzersizler ve deneyimlerle geliştirilmesidir. Bunun anlamı büyücü, bir ustanın yanında yetişir, belli yöntemleri kullanarak ve alıştırmalar yaparak mesleğini geliştirir, ustalaşır ve icraya başlar. Büyü kimi zaman gösteri amaçlı kimi zaman da kendinde gizli güçler olduğunu vehmettirmek suretiyle çıkar elde etme amaçlı yapılan bir eylemdir. Büyünün öğrenimle ve eğitimle elde edilmesi mucizeyle arasındaki temel farklılığı oluşturur. İmam Matüridi ve Nureddin Sabuni bunu en temel fark olarak görürler. Zaten mucizenin bir öncesinin bulunmaması, öğretim ve eğitime konu olmaması farklılığını açıkça göstermektedir. Söz gelimi Hz. Musa’nın elindeki asa yılan olduğunda biz-

zat kendisi çok şaşırmış hat-ta korkmuştur. (Neml, 27/10.) Şayet öncesinde bir eğitimi ve deneyimi olsaydı şaşıрма ve korkma gibi bir hâl yaşamazdı. Bu da gösteriyor ki mucize peygamberin bir özelliği, becerisi veya mesleği değildir. Hâlbuki büyü bunun tam tersine bir beceri, meslek ve sürekli icra olayıdır.

Çıkar sağlama hususu kafama takıldı.

Doğrudur. Peygamberlerin yaşantıları incelendiğinde mucize üzerinden şahsi veya maddi bir çıkar peşinde olmadıkları görülür. Hatta mucize göstermeye çok da istekli değildirler. Örneğin havarilerin sofraya mucizesi istemelerine karşı Hz. İsa, onları, “Allah’tan korkun!” diye uyarmıştır. (Maide, 5/112.) Yüce Allah’ın vahiy yoluyla “Ben o sofrayı size indireceğim; fakat bundan sonra içinizden kim inkâr ederse varlıklar içinde hiç kimseye yapmadığım cezalandırmayı ona yaparım.” (Maide, 5/115.) buyurarak ağır bir tehditte bulunması dolayısıyla bazı âlimler, havarilerin bu isteklerinden vazgeçtiklerini ve sofranın inmediğini dile getirmişlerdir. Niye böyledir? Çünkü dünyada mucize dâhil verilen her imkân, bir imtihandır. Ayrıca imkânın büyüklüğüne göre imtihan da ağırlaşmaktadır. O yüzden peygamberler, kavimleri ağır imtihana tabi tutulmasını diye olabildiğince mucizeden kaçınırlar. Ama gönderildikleri kavim veya şartlar zorladığında Allah’ın inayetiyle/yaratmasıyla mucize gerçekleşir. Nitekim ve-

liler de üzerlerinde keramet görülmesinden ve gerçekleştireni de açıklamaktan kaçınmışlardır.

Peki, büyücüler büyüden ne gibi çıkar elde ederler?

Büyücüler ve büyüye başvuranlar çoğu zaman başkalarını etki altına almak, yenmek ve yok etmek çabası içinde olmuşlardır. Kişileri evliliğe zorlama, evlilikleri bozma, toplum içinde küçük düşürme, hayatı zorlaştırma ve öldürme gibi insan hayatını kontrol etmeye veya yok etmeye dayalı güç oyunları bunlar arasında sayılabilir.

Yapılan araştırmalar ve tarih içerisindeki izlenim, büyücülerin, başkalarının hayatlarını ve itibarlarını hiçe sayan, şahsi çıkar ve güç peşinde koşan bencil yapıda kişilikler olduklarını ortaya koymaktadır. Bunu Firavun ve Babil büyücülerinde görmek mümkündür. Buna karşın Kur’an, “Attığında sen atmadın ancak Allah attı.” (Enfal, 8/17.) diye peygamberin kendisine güç nispet edip bununla büyüklenme yoluna gitmesini, kendisini insanlardan farklı görmesini istemiştir. Yüce Allah, peygamberleri, “içinizden biri veya onların kardeşleri” (Tevbe, 9/128; Şuara,26/106, 124, 142.) olarak tanımlamıştır. Öte yandan büyü yapan veya yaptıran insan, kendisini görünen ve görünmeyen düşmanlarına karşı korumak amacını ve iddiasını güder. Buna karşılık din insanlara bu dünya hayatında garanti anlamına gelecek güvence sunmaz. Çünkü Allah, insanları “en güzel

biçimde yaratmış” (Tin, 95/4.), ona meleklerle bile vermediği “bütün isimleri öğretmiş” ve “halifesi” (Bakara, 2/30.) ilan etmiştir. Dolayısıyla insan, bu dünyadaki sorunlarla baş edebilecek bir ruh ve beden donanımına sahiptir.

Demek ki Yüce Allah kimseye ayrıcalık tanımıyor.

Elbette, Yüce Allah herke-se hikmet ve adaletine uygun muamelede bulunur. Yani her işin karşılığını tam olarak verir. Bu karşılıkların bir kısmı dünyada bir kısmısa ahirette verilir. Sadece dünya için çalışana Allah bu dünyada karşılığını verir ama onun ahirette nasibi olmaz. Hem bu dünya hem ahiret için çalışana ise her iki tarafta da mükâfatını verir. (Bakara, 2/200-201.) Öte yandan dünya hayatının zorlu olduğu sürpriz de değildir. Herkes bu hayatta birçok zorlukla karşılaşmaktadır. Okullardaki sınavlar bile bu zorluğu göstermeye yeter. Yüce Allah “insanın korku, açlık, malından ve canından eksilmeyle imtihan edileceğini” (Bakara, 2/155.) bildirmiştir. Demek ki insan Allah’ın koyduğu ilahi kanunlar çerçevesinde dünya sınavına tabidir. Sürekli bir yerlere ulaşma veya bir şeylerden kaçma çabamız bunu göstermektedir. Bu durumda sabır, kararlılık ve gayret gösterenler kazanacaklardır. Zira Yüce Allah’ın vadi de bu yöndedir.” ■

STRESLE BAŞA ÇIKMA YOLLARI

Stres, içeriden veya dışarıdan gelen uyarılara karşı uyum sağlama ya da tepki verme neticesinde ortaya çıkan bir reaksiyon, gerilim, kaygı, zorlama, baskı, basınç ve tehdit hissini ifade etmektedir. Hayatın doğal akışı içerisinde her gün bazı kışkırtıcı durumlar, çatışmalar ve istenmeyen davranışlarla karşılaşırız. Yaşadığımız pek çok olumlu olumsuz durum, kişiden kişiye değişiklik göstermekle birlikte fiziksel, zihinsel ve duygusal strese neden olabilmektedir. Nitekim bazı insanların olayları yorumlama şekli ve verdiği tepkinin düzeyi, stresi kontrol altında tutmalarını ve pozitif strese dönüştürmelerini sağlar ve onu bir problem ve tehdit edici unsur olmaktan çıkarır. Bu kimseler için stres kötü bir şey değildir ve olumlu bir aktivedir. Zorlukların üstesinden gelmede bir tetikleyici ve enerji kaynağı, entelektüel uyanış ve gelişimi sağlayan, olgunlaştıran, güven veren bir araçtır. Bu kimseler kaybedilen bir fırsatı her şeyin sonu olarak algılamamakta, dünyada onun dışında daha pek çok fırsatın olduğunu düşünmekte, ilk durumda başarısız olduklarında diğer fırsatlardan ve seçeneklerden yararlanmaya çalışmaktadırlar. Bazılarında ise tersi bir durum söz konusudur. Stresi kontrol edemeyenler için pozitif stresin yerini negatif stres alır ve bir sorun hâline gelir. Olayları tehdit edici olarak algılayan ve stres seviyesi yüksek olan böyle kimseler fiziksel, düşünsel ve duygusal düzeyde kendisini korumaya çalışır, savunma pozisyonuna geçer, birtakım stres belirtileri göstermeye başlar. Bunlardan bazıları şunlardır: Olumsuzluklara odaklanır, bir fırsattan yararlanmadığında onu her şeyin sonu olarak algılar,

endişe içerisinde yaşar, çevreye ve topluma olan ilgisini azaltır, karar vermekte zorlanır, birtakım madde bağımlılıklarına yönelir. Uyku düzeninin bozulması, ellerde titreme, sese karşı duyarlılık, çarpıntı, bitkinlik, yemek yeme alışkanlığında değişme gibi fiziksel belirtiler görülebilir. Ayrıca huzursuzluk, aşırı tepki, aniden öfkelenme, saldırganlık, içe kapanma, yetersiz ve değersiz hissetme, alınganlık ve güven duygusunda azalma gibi duygusal tepkilerle karşılaşma söz konusu olabilmektedir. Bu kimselerin içinde bulunduğu negatif stres ve yansımalarıyla başa çıkma noktasında arayış içerisinde girmesi ve çareler araması kaçınılmazdır. Unutmayalım ki stres doğal olarak oluşan bir problem değildir. Bizzat bireyler tarafından oluşturulan bir sorundur. Stres, olumlu bir olgunun olumsuz adıdır. Stresi ortadan kaldırmak mümkün olmadığına göre strese başa çıkmaya yani stresi yönetmeye, pozitif strese sahip olmaya çalışmalıyız. Doğru yöntemleri kullanmak sağlıklı netice verecektir.

Stresle etkili bir şekilde başa çıkma adına uygulanacak stres yönetim stratejilerini şu şekilde ifade etmek mümkündür:

- Şikâyeti ve yakınmayı hayatımızdan çıkarmaya çalışmalıyız. Şu veya bu nedenden dolayı şikâyet etmek, yakınmak, öfke ve gerginlik yerine durumu normal olarak karşılamalı, olumsuz deneyimi olumlu düşünmeye dönüştürmeli, zihnimizi olumlu yönde harekete geçirmeli ve stresi kılık değiştirmiş bir nimet olarak değerlendirmeliyiz. Çünkü stres zihnimizi uyandırmakta, entelektüel gelişimimizle ilgili doğal süreci harekete geçirmekte,

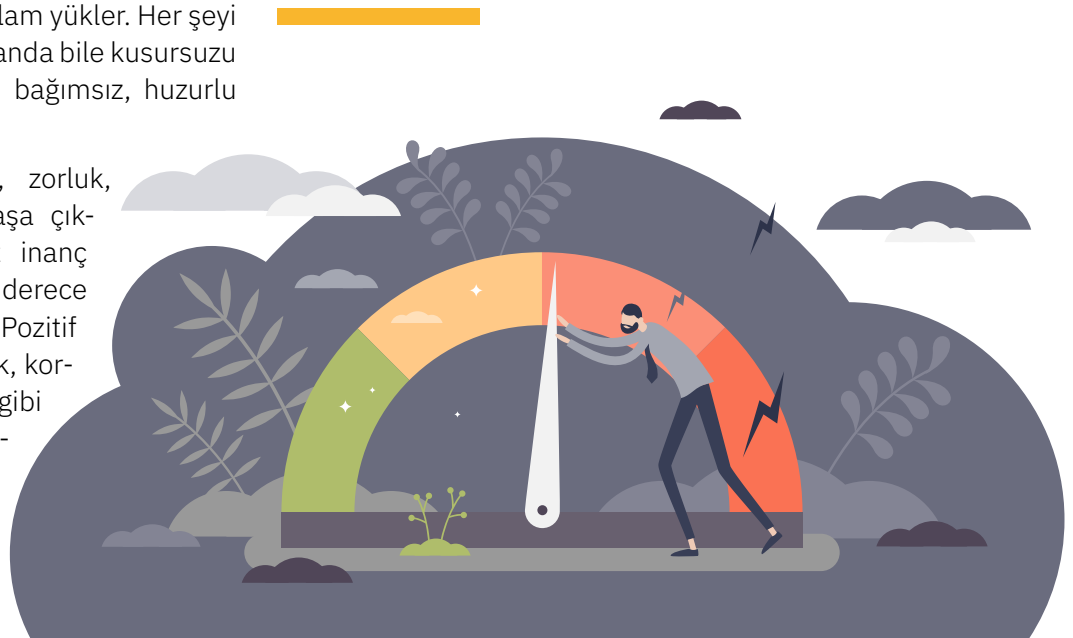
kişiliğimizi geliştirmeye yardımcı olmaktadır. Stresin bu neticeleri verebilmesinin yolu strese neden olan şey karşısında umutsuzluğa, yok saymaya, yüzleşmekten kaçmaya ve bastırmaya çalışmayıp onu sadece aşılması gereken bir engel olarak görüp meydan okumamızdan ve asla şikâyet etmememizden geçmektedir.

- Realiteyi kabullenmeliyiz. Gerçek şu ki hayatımız, biz ve bizim dışımızdaki dünya arasında akıp gitmektedir. Hayatımızla ilgili planlama ve değerlendirmelerde imkân ve kapasitemizin nesnel olarak farkına varmalı, dışımızdaki dünyanın bizden daha güçlü olduğu bilinci içerisinde onu mutlaka hesaba katmalı ve onunla çatışmak yerine uyum sağlamaya çalışmalıyız. Strese yol açan problemin kaynağını doğru bir şekilde tespit etmeli, stresi yönetme adına gerçekçi planlamalar yapmalı, sonrasında harekete geçmeliyiz.

- Hem kendimize hem de çevremizde meydana gelen olaylara olumlu ve güzel bir bakış açısı sergilemek, aynı yaklaşımla geçmiş ve geleceğe değil yaşadığımız zamana odaklanmak rahatlamamızı sağlar. Çünkü karamsar ve kötümser bir duygu ve düşünceye sahip olmak her şeye negatif bir anlam yüklememizi beraberinde getirir ve bu da bizi strese sokar. Bununla birlikte iyimser bakış açısı ise olgu ve olaylara pozitif anlam yükler. Her şeyi güzel görür. En kusurlu olanda bile kusursuzu görmeye çalışır. Stresten bağımsız, huzurlu ve mutlu bir hayat sağlar.

- Karşılaştığımız sıkıntı, zorluk, bela ve musibetlerle başa çıkmada sahip olduğumuz inanç ve dinî pratikler de son derece önemli bir yere sahiptir. Pozitif dinî başa çıkma; çaresizlik, korku, kaygı, endişe, stres gibi olumsuz duygulara dayanma gücü vermesinin yanı sıra bu duyguları bertaraf etmeye de yardımcı olmaktadır. Bireyin isterse dünyevi

olarak üzerine düşen vazifeyi layıkıyla yerine getirme çaba ve gayretini göstermesinden sonra Allah'a tevekkülü ve Allah'ın kendisi hakkındaki takdirine kayıtsız bir şekilde rıza ve teslimiyetine dayalı kader inancı, o kişiyi üzüntü, sıkıntı, keder, çaresizlik ve stresten uzak tutacaktır. Sağlıklı bir Allah tasavvuru ve gerçek bir kader inancına sahip mümin, karşılaştığı olumsuz durumların ceza değil de imtihan vesilesi olduğunun farkındadır. Ahlar vahlar çekip ıstırap ve strese sürüklenmez. Şikâyet etmeksizin sabreder, daha kötü olabilirdi bilinci içerisinde sabırla hamdeder. Allah'ın rahmetine, keremine ve hikmetine itimat ederek başa gelen olaylar karşısında huzur içerisinde kahrın da hoş lütfun da hoş der, daima ümitvar olur. Keşkelerle ömrünü heba etmeyip kalbi ve ruhunu sıkıntı, bunalm ve depresyona sokmaz. Aksine Kur'an'da ve hadislerde tavsiye edildiği üzere gösterdiği sabrı, namaz, zikir, tesbihat, dua, sadaka, tövbe gibi ibadetlerle Rabbine yönelme ve sığınması, ahiret hayatına olan imanı kalbine ve ruhuna rahatlık ve hafiflik, hayatına sükûnet ve sevinç sağlar. (Blackburn, 2011; Vahiduddin Han, 2016; Karakaş ve Koç, 2014.) ■

SEVGİYE AÇILAN KAPI

Arzu HASÇELİK

Kırklareli Lüleburgaz Kur'an Kursu Öğreticisi

Kredi ve Yurtlar Kurumunda manevi danışman olarak görev aldığım ilk yıl ve yurdun açıldığı ilk haftalardı. Kayıt için gelen öğrenci ve velilerini, yurt müdürümüz, yurt personeli ve manevi danışmanlık birimi olarak samimi ve içtenlikle karşılıyor, onlara gerekli desteği sunmaya gayret ediyorduk. Gelen gençler için odalar ayarlanıyor, en az evleri kadar temiz bir ortamda kalıp mutlu olabilmeleri için sosyal destek sağlanıyordu. Yeni şehir yeni ortam yeni bir sosyal çevrenin verdiği tedirginlik, her birinin gözlerinden okunuyordu. Birkaç hafta böyle devam etti.

Gençlerimiz yurttaki görev yapanları ve sorularını sorabilecekleri kişileri tanımak istiyorlardı. Henüz bir toplantı yapmamıştık fakat yeni gelen kızlarımızla selamlaşıyordum. O gün odama geçtim. Oda düzenini gözden geçirdikten sonra süslemiş olduğum paketleri ve ikramlıkları kızlarımızın alabileceği şekilde ayarladım. Sonra kahve almaya gittim. Döndüğümde odamda sessizce ağlayan biriyle karşılaştım. Beni görür görmez ayağa kalktı ve başı hafifçe öne eğik, kısık bir sesle “gidebilirim” dedi. Rahatsız olmadığımı belli etmek için “kahve içer misin?” diye sordum. Sanki bu daveti bekliyormuşçasına hemen olduğu yere oturdu. Hızlıca kahveyi hazırlayıp getirdim. “İkramlıklardan alır mısınız?” diye sordum. Burası gençlerle zaman geçirdiğimiz odamız, istediğin zaman gelebilir ve sohbet edebiliriz diye de ekledim. “Hımm” dedi ve tebessüm etti. Biraz rahatlamış görünüyordu ve başladı anlatmaya.

“Ben bu koca yurttaki kendimi yalnız ve çaresiz hissediyorum. Oda arkadaşım, samimi ve içten davranışlarımı onaylamıyor ve gitgide yalnızlaşıyorum. Nasıl davranacağımı bilmiyorum. Odamı düzenli tutuyorum ve etrafta eşya bırakmamaya gayret ediyorum. Arkadaşımla uyum noktasında onayını almak için çok çaba sarf ediyorum. Yurttaki kimse kimsenin farkında değil. Hele de benim.”

“Çünkü ben...” diye devam etti. Vahim bir kazada kolunu kaybetmiş. Kendisine yapılan her davranışı da bu

durumuna yoruyordu. Başından geçenleri hızlıca anlatıp âdeta “Ben çıkayım artık, siz de bu hâlime çareler bulun.” der gibi ayağa kalkıp kapıya doğru yöneldi. “Dur biraz bekle yoruldu, hangi bölümde okuyorsun?” diye sorduğumda “İnsan kaynakları” dedi. “Seni tanımak isterim, tabii sen de istersen.” dediğimdeyse utangaç bir tavırla “olur” dedi ve yukarı çıktı. Ertesi gün odamda bekliyordum, gelecek mi diye merak içindeydim. Bir baktım ki okul çantasını dahi bırakmadan odamdaydı, çok sevindim... Oldukça neşeli ve girişken bir o kadar da hassastı. “Kahve” dedim, “evet” dedi ve o gün anlattıkça anlattı. Bazı soruları oldu; duygu ve düşüncelerinin çok karışık olduğunu, kendi içindeki mücadelesinin tarifi olmadığını söyledi sonra. Her gün okul dönüşü yanıma uğruyor, birlikte kahve içip sohbet ediyorduk. Grup çalışmalarımıza da eşlik etmesini teklif ettim. Fakat zaman gerekir der gibi yine sadece gülmüsedim.

Bu kızımız için neler yapabileceğimize dair yönetimde konuştum. Böyle bir durumda oda değişikliği onu belki daha çok üzebilirdi. Konferans düzenleyelim, konumuz da dostluk üzerine olsun diye karar aldık. Öncelikle okulların müfredatına göre boş zamanı belirledik. Neticede bir tek o kızımız yaşamıyordu bu sorunları, diğer kızlarımızın da buna benzer ya da farklı problemleri mevcuttu. Salon süslemelerinden ikramlıklara kadar konferans için kapsamlı bir hazırlık yaptık. Katılım um-

duğumuzdan fazla olmuştu. Sevgi, saygı ve dostluk kavramları katılımcılar için zaten başlı başına huzur sağlıyordu. Sevgisiz yaşamak insanlığın en büyük düşmanı, stresin de kaynağıydı. Mesela; arkadaşını sevdiğini söylüyorsan onu istediğin zaman değil, onun sana ihtiyaç duyduğu zamanda da arayabilmelisin. Sevgi eylem gerektirir ve ahlaki bir erdemdir. Sevgi, ümidi çoğaltır. Sıkıntı ve zorluklar bu sayede beraber aşılır. Hayatımızda ümit ve muhabbetle çalışmaktan başka ne düşünebiliriz ki? İçinde bulunduğumuz zaman, sahip olduğumuz en değerli hazinedir ve bunu dostlarla birlikte daha da kıymetlendirebiliriz. Birbirinden güzel konuların ele alındığı konferansımız oldukça verimli geçmişti. Bütün gençlerimiz mutluymuştu. Kahvaltıda ve koridorlarda bizimle ve kendi aralarında selamlaşmalar artmıştı. Herkes esenlik içindeydi. Gençlere dokunabilmek, onların sıkıntılarına bir nebze faydalı olabilmeyi hedefimiz. Yüce kitabımız Kur’an-ı Kerim gönülleri açmıştı. Hocalarımızdan destek alarak hazırladığımız süsler ellerindeydi. Faaliyetlerin etkisini bir kez daha görmüştük. Dostluğun yeşermesi için; insanların birbirlerini tanımaları, benzer ilgi alanlarını paylaşmaları, birbirlerini oldukları gibi kabul etmeleri, anlayışlı olmaları, bazı olumsuz gördükleri durumların zamanla değişebileceği ve güven ortamı oluşturabilmek için gayret etmeleri gerektiğini biliyorlardı artık. Birisiyle dost olmamızı sağlayan se-

bepler vardır; dostumun beni olduğumdan daha öteye taşınması, bu olmasa dahi düşme engel olması, farklı olması ve bu farklılıklara izin verilmesi gibi... Mutluymuşuk, küçük bir dokunuş bu kadar olumlu neticeler verdiği için.

Ertesi hafta neşeli bir şekilde, fakat bu sefer beş altı arkadaşını da alıp gelmişti yanıma. “Her şey, her düşüncem bir anda değişmeyecek, benimle işin var hocam.” dedi. Onu iyi görmek bize de iyi geldi. “Hadislerle İslam” kitabımızı açtık, rastgele okuduk. Fakat daha sistemli hâle getirmek için rutin okumalar yapma kararı aldık. İyi bir insan olma çabasında en temel hedefimiz olumsuz duyguları kontrol edebilmektir. Hadisler üzerinde durursak bunu daha anlamlandırabiliriz diye düşündük. Her anımızı verimli geçirmek için elimizden geleni yapmaya gayret ediyorduk. Gençlerimiz de bu manada “bir hadis bir yorum” fikrini verdiler. Hadislerin bireyin hayatındaki önemi ve etkileri gibi konulara ve bunun yanında başka kavram ve bölümlere de değinmeyi istediklerini söylediler. Tabii her gün yeni sorularla geliyorlardı. Hayat dolu bu kızımız, birçok öğrencimizi bizlerle buluşturdu. Biz onu aydınlatmak isterken âdeta bize hayat dersi verdi. Oldukça pozitif mizaca sahip olan bu öğrencimiz mezun oldu ve işe girdi. Ama açtığı o yolda bizleri her gün başka gönüllerle buluşturmayı da başardı. ■

EDİRNE'NİN SELAMETİ SELİMİYE CAMİİ

Büşra Nur GÜLER

İstanbul Üsküdar Kur'an Kursu
Öğreticisi

Bir Osmanlı başkenti

Meriç ve Tunca nehirleri kavşağında, topraklarından Traklar, Persler, Makedonyalılar ve Romalıların geçtiği Edirne, XIV. yüzyılda Osmanlı hâkimiyetine girmiş, bu fetih Rumeli ve Avrupa tarihi için bir dönüm

noktası olmuştur. Belgrad ve İstanbul'u birbirine bağlayan şehir artık İstanbul'un fethine kadar devletin başkenti olarak kıtadaki yeni fetihler için bir harekât üssüdür. Nitekim II. Mehmed İstanbul'un fethi ile ilgili bütün plan ve hazırlıklarını Edirne'de yaptırmıştır.

(M. Tayyib Gökbilgin, "Edirne", DİA, X, 425-426.) XV. yüzyılda imar faaliyetleriyle fizikî gelişimini sürdüren şehir, topraklarında Otağ-ı Hümâyun'un kurulduğu, vezirlere hilatlar giydirildiği önemli bir siyasi merkez hâline gelmiştir.

Selimiye Camii'nin inşasıyla siyasi merkez olmanın yanı sıra bir mimari şaheserin de yurdu hâline gelen Edirne'nin seçiminde, şehzadelikli döneminde şehirde muhafız olarak bulunan II. Selim'in Edirne sevgisi ile Kıbrıs'ın fethi müyesser olduğunda bir cami inşa ettireceği sözü üzerine fetihten sonra Hz. Peygamber'i rüyasında görerek mezkûr camiyi Edirne'de inşa ettirmesine dair aldığı işaretin etkili olduğu

nakledilmektedir. (Evliya Çelebi Seyahatnamesi, (sad. Tefik Temelkuran vd), III, s. 338.)

Bir ova şehri olan Edirne'nin hemen hemen tam ortasına düşen tepeliğin zirvesinde, Eski Cami, Üç Şerefeli Cami, Muradiye Camii, bedesten, han ve hamam ile çevrelenmiş, önceleri Kavak Meydanı denilen şehre hâkim mevkide inşa edilen Selimiye Camii, arazinin doğal yapısının yanı sıra Mimar Sinan'ın yapı alanını örgütleme dehası ile şehri âdeta taçlandırmıştır; Edirne artık mimarının de başkenti olacaktır.

Selimiye Camii

Şehrin ufuklarından parlayan bir taç olarak Edirne'nin doğrudan silüetini oluşturan, projesi Mimar Sinan tarafından hazırlanan Selimiye'nin inşası, inşaatta çalışacak acemi oğlanlar ile şehir sakinlerinin duaları ve kesilen üç bin kurbanla 1568 yılında başlamıştır. Mabet, 130x190 metre ölçüsüyle dikdörtgen planlı, beyaz mermer döşeli avlunun ortasında, külliye'nin çekirdeği olarak birkaç basamakla yükseltilmiş platform üzerine oturur ki bu plan, şehrin ufkunu oluşturacak şekilde yapının ihtişamını arttırmıştır. 1574'te yapımı tamamlanan, sarıya çalan kesme taşın ana malzemeyi oluşturduğu yapının cephesi pencere ve kemerlerde kullanılan iki renkli taşla hareketlendirilmiş, sivri kemerli açıklıklı galerilerin, dikdörtgen açıklıklı, geometrik şebekeli, yuvarlak kemerli ve ajurlu pencerelerin, taş korkulukların yoğunlaştırdığı ilgi âdeta yapı bütünlüğünün bir parçası olarak görünen, merkezi vurgulamak üzere kubbeyi çevreleyen, yapıyı yükselten, inceliği ve zarafetiyle müzeyyen, çokgen kaidelere oturmuş minarelere kaydırılmıştır. Ana kubbenin köşelerini tutan yivli gövdeli, yükseklikleri 70 metreyi aşan dört minare de üçer şerefelidir, her bir şerefeye ulaşan ayrı bir sarmal merdivenin varlığı yapıyı özgün kılan bir diğer özelliğidir. Bu yönüyle yapı, kubbe ve minarelerin uyum içerisinde dengelendiği Osmanlı mimarisinin eşsiz bir numunesidir.

Selimiye Camii'ni Osmanlı mimarisinin doruk noktasına ulaştıran en özgün vasfı şüphesiz ki 31.5 metre çap ölçüsü, yerden kilit taşına kadar 42.3 metre yüksekliği ile ana kubbesidir. Ayasofya'nın kubbe genişliğinin Hristiyanlar

tarafından mimari bir galebe olarak tanımlanması Mimar Sinan'ı harekete geçirmiş (sâir Mustafa Çelebi, Yapılar Kitabı (Tezki-retü'l-bünyân), s. 164.), yalın geometrinin ihtişamı, ölçü, değer ve oranıyla mekân bütünlüğünü zirveye taşıyan kubbe, Süleymaniye dâhil bütün selâtin camileri ile Ayasofya'yı geride bırakarak dünya sanat tarihine adını yazdırmıştır. On iki köşeli, yivli sekiz payeye oturan bu devasa kubbe, teknolojik ve estetik öncülüğün yanı sıra bütün elemanlarıyla mimari bütünü şekillendiren, geniş ve ferah merkezî mekânı da belirlemiştir. Kubbeyi saran kuleler yine sekizgen planlı olup üstlerini hafif sivri kubbeler örtmüştür. Kubbe ile ana yapı arasındaki geçiş elemanlarının geliştirdiği akıcı üslup, kuzeyindeki on sekiz kubbeli, granit ve mermer sütunlarla desteklenen revaklı ve şadırvanlı avlu ile bütünlüşen, onunla eş büyüklüğe sahip harimde de kendisini gösterecektir.

Harimin uzantısı olarak kible yönünde altı metre genişliğinde bir çıkıntı olarak tasarlanan, pencere altı hizasına kadar çiniler, hat, bitkisel motifli panolar ve mukarnaslarla tezyin edilen mermer mihrap yarım kubbe ile örtülmüştür. Geometrik kompozisyonların, kabartmaların ve kalem işi süslemelerin bezediği mermer minberi dönemin mermer sanatının en güzide örneklerindedir. Harimin doğu köşesindeki hünkâr mahfilinin mihrap duvarı içerisine yerleştirilen oldukça sade ve küçük pencereci itikâf hücre-

si dikkat çekmektedir. Altında sekizgen biçiminde küçük bir havuzun bulunduğu kare planlı ahşap müezzîn mahfilini ilk defa akustik açıdan en uygun yer olan harimin merkezine yerleştirilmiştir. Halk arasında çeşitli söylencelere konu olan ters lale motifi de bu mahfilin sütununa nakşedilmiştir. Avlunun merkezini belirleyen fıskiyeli mermer şadırvan ise onaltıgen hazneli olup geometrik şebeke ve bitkisel motiflerle tezyin edilmiştir. Harimin ve avlunun bu örtülü simetrisi yapının estetik değerinin yanı sıra teknik zarafetinin de bir yansıması olmalıdır.

Evliya Çelebi'ye bakılırsa üç yüz yetmiş beş sanat ve hü-

nerin işlendiği caminin dört bir köşesindeki cam billur ve necefler, dışarıdan sızan gün ışığının etkisiyle parlarken müminler mabedin duvarındaki "Allah, göklerin ve yerin nurudur." (Nur, 24/35.) ayetini okumuştur. Kıymetli avizeler, çiniler, mukarnaslar, Edirnekârî, kalem işi, mermer oymacılığı ile tezyin edilmiş caminin çini ve mermer üzerindeki ile kubbe ve yarım kubbe hatları Hasan Çelebi tarafından yazılmıştır.

Caminin güneyinde, mukarnaslı taç kapıdan girilen, hücreli düzene sahip darü'l-kurrâ ve darü'l-hadis olarak hizmet veren çifte medrese, batısında arasta, muvakkithane, sıbyan mektebi, türbe, ima-

ret darüşşifa ve kütüphane bulunur. Mevcut durumuyla 22.194 metrekare yüzölçümüne sahip külliye'nin kütüphanesi eser zenginliği ve katalog mükemmelliği ile dikkat çekerken II. Selim'in 1579 tarihli vakfiyesi mucibince kütüphane personeli emin, salih ve âlim vasıflı üç hâfız-ı kütübden seçilmesi, ikisinin ayrıca hattatlık ve nakkaşlıkta mahir olması, mücellid ise salih, tâhir ve mâhir olması şartıyla tayin edilmiştir. (Selçuk Mülâyim, Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Selimiye Camii ve Külliyesi", DİA, XXXVI, 430-434; İsmail E. Erünsal, "Selimiye Kütüphanesi", DİA, XXXVI, 437-438; Evliya Çelebi Seyahatnamesi, III, s. 338-344; Güler Böcekçi, Edirne Selimiye Camii ve Külliyesinin Mimari Yönünden İncelenmesi, s. 2-50; Murat Sav, "Topografik Etmenlerin İzinde: Edirne Selimiye Külliyesi", Vakıflar Dergisi, s. 205-229.)

Edirne'nin selameti

Mimar Sinan'ın "ustalık eserim" ifadesiyle nitelediği, Osmanlı klasik mimarisinin zirvesini oluşturan yapı, dönemi açısından önemli bir merhaleyi teşkil etmiş, o güne kadar denenmiş biçim ve teknikler üzerinden mekân kavramı mimarı tarafından yeniden yorumlanmış ve etkin kılınmıştır. Şehre yönünü çeviren herkesin ufkunu belirleyen Selimiye Camii, Mimar Sinan'ın topografyayı değerlendirme, şehrin ufku ile kimliğin ufkunu mezcetme maharetini de göstermiştir: Selimiye sonrası belirleyen bu yeni üslup ve kimlik dünya ölçeğinde Osmanlı hâkimiyetindeki bölgelerin sanat ve mimari serüvenini şekillendirmiştir. Edirne için Selimiye ise tıpkı kubbesi gibi muzaffer ruhun ve sela-

metin nişanesi gibidir. Nitekim Enderunlu Hafız Hüsnü, Edirne'nin Bulgar işgalinden kurtuluş gününde (21 Temmuz 1913) ezan ve mevlid-i şerifi Selimiye Camii'nde okumuş, yine aynı gün caminin dört minaresine külahından küpüne kadar kandillerle donatılarak kaftan giydirilmiştir. Selimiye Camii hâlen ülkenin batı sınırını ve sınırlar ötesinden İslam ufkunu belirlemeye devam etmektedir. ■

KİTAPLIK

KUR'AN TİLAVETİNDE YAYGIN HATALAR -FATIHA SURESİ ÖRNEĞİ-

| Elif DEMİRCİ

Kur'an-ı Kerim'in anlamasını anlamak ve gereğince davranmak üzere onu tecvid ve tertil üzere dikkatlice okumak anlamına gelen tilavet, her Müslüman için bir vazifedir. Hiç şüphesiz, tilavet konusunda en çok dikkat edilmesi gereken sure de Fatiha suresidir. Zira namazlarımız ancak Fatiha suresi okunduğunda geçerli olur. Aksi takdirde kılınan namazın kabul olmayacağını veya eksik kalacağını Sevgili Peygamberimiz hadis-i şerifinde açıkça belirtmiştir.

Bu hususta okurlara yol gösterici nitelikte bir eser olan "Kur'an Tilavetinde Yaygın Hatalar -Fatiha Suresi Örneği", Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları arasında yerini aldı. Muhammed b. Musa Âl-i Nasr tarafından kaleme alı-

nan bu kitap Prof. Dr. Nihat Temel tarafından Türkçeye kazandırılmış. Namaz açısından temel bir rükün olan Fatiha suresini okurken yapılan hataları tespit etmek gayesiyle yazılan eser, sure okunurken yapılan en yaygın 200 hatayı ele alıyor.

157 sayfalık eserde, Fatiha suresinin nasıl tilavet edilmesi gerektiği hususu, Safakusi, Kurtubi, İbnu'l Cezeri, Mekki, Mar'aşi, Muradi gibi âlimlerin görüşleri eşliğinde açıklanmaya gayret ediliyor. "Eûzü Çekerken Yapılan Hatalar" ve "Besmeleyi Okurken Yapılan Hatalar" üst başlıklarıyla başlayarak Fatiha suresindeki her bir ayet madde madde sıralanıp her bir başlıkta, ilgili ayetleri okurken yapılan hatalar tek tek açıklanıyor.

Sonrasında ise "Okuyucuların Tilavet Hükümlerini Uygularken Düşükleri Hatalar" üst başlığı altında Medlerdeki Hatalar, Med ve Vakıflardaki Hatalar, Şeddenin Sükûnu-

nu Göstermek, Elifleri İnce Okumak, Kıraat Rivayetlerini Birbirine Karıştırmak hataları ele alınırken devamında suredeki hareke, durak, okuyucuların "âmin" derken yaptıkları hatalar açıklanmıştır.

Müellif, kitabın son kısmında İbn Teymiyye'nin Fatiha suresini düzgün okuyamayan kişinin arkasında namaz kılıp kılınamayacağıyla ilgili olan fetvasına ve Muhammed b. Salih'in de اصدد harfi hakkındaki fetvasına yer vermiştir.

Eser, toplumun her kesimine hitap eden bir kitap olması bakımından büyük bir öneme sahiptir. Namazın her rekâtında okunan bir suredeki hataları düzeltme adına Müslümanlara rehberlik eden bu kitabı siz kıymetli okuyucularımızın istifadelerine sunarken bu önemli eseri Türkçeye çevirerek dilimize kazandıran Prof. Dr. Nihat Temel Hoca'mıza da Allah'tan rahmet diliyoruz. ■

Fikret Gül'ün sunumu ile

frekanslar

4A (HD)

FREKANS: 12.380
POL: DİKEY (V)
SEMBOL: 27.500
FEC: 3/4

JHD YAYIN

4A (SD)

FREKANS: 12.422
POL: YATAY (H)
SEMBOL: 30.000
FEC: 3/4

JSD YAYIN

yeni bölüm

Cumartesi

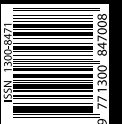
19.30

DIYANET TV

“Biz, gerçekten insanı en guzel bir biçimde yarattık.”

(Tin, 95/4.)

FİYATI: 10 TL